

e-ISSN: 2149-5939

IJ§ER

Volume: 9 Issue:4

Year: 2023

*International Journal of Social Sciences and
Education Research*

*International Journal of Social Sciences and
Education Research*

IJ§ER

e-ISSN: 2149-5939

Volume:9 Issue:4
Year: 2023

Editor-in-Chief

Prof. Mahmut DEMİR, Ph.D.
Isparta University of Applied Sciences, Isparta, Turkey

Editor

Prof. Şirvan Şen DEMİR, Ph.D.
Süleyman Demirel University, Isparta, Turkey

Editor-in-Chief/Baş Editör

Prof. Mahmut DEMİR, Ph.D.
Isparta University of Applied Sciences, Isparta, TURKEY

Editors/Editörler

Prof. Şirvan Şen DEMİR, Ph.D.
Subjects: Social Sciences & Humanities
Institution: Süleyman Demirel University, Isparta, TURKEY

Assoc. Prof. Yusuf GÜNAYDIN, Ph.D.
Subjects: Economics & Management
Institution: The Final University, TRNC

Assoc. Prof. Gulzar AHMED, Ph.D.
Subjects: Educational Sciences
Institution: University of Sofism and Modern Sciences, Bhitshah, Sindh, PAKISTAN

Assistant Editors

Emre YAŞAR
Subjects: Social Sciences & Humanities
Institution: Isparta University of Applied Sciences, Isparta, TURKEY

Cristina S. CLARKE
Subjects: Linguistics
Institution: The University of Manchester, UK

Anna L. PURDEE, MSc.
Subjects: Educational Sciences & Linguistics (English)
Institution: Bruges University, BELGIUM

Bedia Ü. GAFAR
Subjects: Linguistics (English)
Institution: Isparta University of Applied Sciences, Isparta, TURKEY

Contact / İletişim

Address/Adres: Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Eğirdir, Isparta -
Türkiye

Tel: +90 (246) 2147100

E-mail: ijsser.contact@gmail.com

Web: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijsser>

Unless otherwise indicated, all materials on these pages are copyrighted by the IJSSER. All rights reserved. No part of these pages, either text or image may be used for any purpose. Therefore, reproduction, modification, storage in a retrieval system or retransmission, in any form or by any means, electronic, mechanical or otherwise, for reasons other than academic and scientific use, is strictly prohibited without prior written permission. IJSSER is context of TÜBİTAK Journal Park Project.

Legal Responsibility: The authors and translators are responsible for the contents of their paper.

Dergide yayımlanan makalelerin tüm yayın hakları IJSSER'e aittir. Yayımlanan makaleler yayın kurulunun yazılı izni olmadan herhangi bir amaçla kısmen veya tamamen hiçbir şekilde elektronik, ya da basılı olarak kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz. Bilimsel ve akademik araştırmalar için kurallara uygun alıntı ve atıf yapılabilir. IJSSER TÜBİTAK DergiPark Projesi kapsamındadır.

Yasal Sorumluluk: Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına ve çevirmenlerine aittir.

SCIENTIFIC AND ADVISORY BOARD / BİLİM VE DANIŞMA KURULU

- Dr. Adi FAHRUDIN-Center for Social Welfare Research and Development, INDONESIA
Dr. Alessandro DANОВI - University of Bergamo, ITALY
Dr. Catarina do Vale BRANDÃO - The University of Porto, PORTUGAL
Dr. Celina MANITA - University of Porto, PORTUGAL
Dr. Ekant VEER -University of Canterbury, NEW ZEALAND
Dr. Ekaterina GALİMOVA - American University of Central Asia, KIRGHIZISTAN
Dr. Eleni SELLA - National and Kapodistrian University of Athens, GREECE
Dr. Elmira MƏMMƏDOVA-KEKEÇ - Khazar University, AZERBAIJAN
Dr. Ermira QOSJA - Universiteti Europian i Tiranes, ALBANIA
Dr. Erzsébet CSEREKLYE - Eötvös Loránd University, HUNGARY
Dr. Ewa OZIEWICZ - University of Gdańsk, POLAND
Dr. Fred DERVIN - University of Helsinki, FINLAND
Dr. Gözde YİRMİBEŞOĞLU - Akdeniz University, TURKEY
Dr. Gueorgui PEEV - New Bulgarian University, BULGARIA
Dr. Ilze IVANOVA - University of Latvia, LATVIA
Dr. Indra ODİNA - University of Latvia, LATVIA
Dr. İsmail SEVINÇ - N. Erbakan University, TURKEY
Dr. Joanna BŁASZCZAK - University of Wrocław, POLAND
Dr. Juan José Padiel BENTICUAGA - University of Málaga, SPAIN
Dr. Kevin NIELD - Sheffield Hallam University, ENGLAND
Dr. Ksenofon KRISAFI - Universiteti Europian i Tiranes, ALBANIA
Dr. Lejla SMAJLOVIĆ - University of Sarajevo, BOSNIA AND HERZEGOVINA
Dr. Lilia HALIM - Universiti Kebangsaan Malaysia, MALAYSIA
Dr. Ljudmil GEORGIEV - New Bulgarian University, BULGARIA
Dr. Muammer TUNA - Muğla S. Koçman University, TURKEY
Dr. Nesrin ŞALVARCI TÜRELİ – S. Demirel University, TURKEY
Dr. Oktay EMİR - Anadolu University, TURKEY
Dr. Olga DEBICKA - University of Gdańsk, POLAND
Dr. Ozan BAHAR - Muğla S. Koçman University, TURKEY
Dr. Phatima MAMARDASHVILI - Tbilisi State University, GEORGIA
Dr. Puiu NISTOREANU - Academia de Studii Economice din Bucureşti, ROMANIA
Dr. Qızılgül ABBASOVA - Baku State University, AZERBAIJAN
Dr. Tamar DOLBAIA -Tbilisi State University, GEORGIA
Dr. Yusuf GÜNAYDIN – International Final University, TRNC

Focus and Scope: *International Journal of Social Sciences and Education Research* is a peer-reviewed online journal which publishes original research papers. *IJSSER* welcomes submissions related to academic and scientific practices, approaches, applied research studies, critical reviews on major issues, development of new technologies and tools in social science and education research in English or Turkish.

Peer Review Process: All submitted manuscripts by author(s) are subject to initial appraisal by the section editors to peer review as a double-blind by at least two independent and expert referees. For the article to be published, at least two referees agree on the publication of the work.

Indexes & Databases:

- ISI - International Scientific Indexing
- ESJI - Eurasian Scientific Journal Index
- OAJI- Open Academic Journals Index
- CiteFactor
- Google Scholar
- IPIndexing
- ResearchBib-Academic Research Index
- DRJI - Directory of Research Journals Indexing
- SIS - Scientific Indexing Services
- JournalSeek
- SOBIAD
- Türk Eğitim İndeksi
- Türkiye Turizm Dizini
- ASOS Index

Odak ve Kapsam: Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Dergisi orijinal araştırma makalelerini yayınlayan hakemli online bir dergidir. *IJSSER* Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları ile ilgili uygulamalar, yaklaşımlar, araştırma çalışmaları, önemli konularda kritik yorumlar, yeni teknolojilerin ve araçların geliştirilmesini içeren akademik ve bilimsel içeriğe sahip İngilizce veya Türkçe hazırlanmış her türlü makaleyi kabul etmektedir.

Değerlendirme süreci: Yazar(lar) tarafından gönderilen çalışmalar öncelikle bölüm editörleri tarafından değerlendirilerek alanından uzman ve birbirinden bağımsız, yazarlarla akademik olarak eş düzeydeki en az iki hakeme gönderilmektedir. Makalenin yayımlanması için en az iki hakemin olumlu görüş bildirmesi şarttır.

İndeks ve Veri tabanları:

- ISI - International Scientific Indexing
- ESJI - Eurasian Scientific Journal Index
- OAJI- Open Academic Journals Index
- CiteFactor
- Google Scholar
- IPIndexing
- ResearchBib-Academic Research Index
- DRJI - Directory of Research Journals Indexing
- SIS - Scientific Indexing Services
- JournalSeek
- SOBIAD
- Türk Eğitim İndeksi
- Türkiye Turizm Dizini
- ASOS Index

Table of Contents / İçindekiler

Cover-Contents / Kapak-İçindekiler	<i>i-v</i>
★Research Articles / Ampirik Araştırma Makaleleri	
Okuryazarlık becerilerine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerin görüşleri <i>Hatice MEMİŞOĞLU</i>	276-296
Örgütsel bağlılığın, bireysel iş performansına etkisi: Sağlık çalışanları üzerine bir araştırma <i>Menekşe ÜCEL, Serkan YILMAZ</i>	297-315
Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin illerin kalkınma düzeylerine etkisi: Gelişmişlik düzeyi farklı beş il üzerinden bir uygulama <i>Yahya NAS, Ozan BAHAR</i>	316-332
Eski Sovyet coğrafyasında program geliştirme araştırmalarının incelenmesi (2017-2022) <i>Argen ZHUMGALBEKOV, Mehmet Arif ÖZERBAŞ</i>	333-340
Pandemi sürecinde Türkiye’de eğitim alanında yapılan çalışmaların incelenmesi <i>Ayşe SEYHAN, Mahmut ÇELİK</i>	341-354
★Review Articles / Derleme Makaleler	
Bilişsel-davranışçı terapi temelli müdahalelerin internet bağımlılığı yaşayan ergenler üzerindeki etkilerinin incelenmesi <i>Mehmet UZUN, Fadik YUMAK, Yüksel YILDIZ, Soner AYDUL</i>	355-365

International Journal of Social Sciences
and Education Research
Volume:9 Issue:4, 2023

Research article/Araştırma makalesi

Okuryazarlık becerilerine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerin görüşleri

Hatice MEMİŞOĞLU

Okuryazarlık becerilerine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerin görüşleri

Views of social studies teachers on literacy skills

Hatice Memişoğlu¹

¹Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bolu, Türkiye, Email: memisoglu_h @ ibu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3987-8454>

Makale Bilgisi	Öz
<p>Araştırma Makalesi</p> <p>Gönderilme: 20 Haziran 2023 Düzeltilme: 18 Eylül 2023 Kabul: 3 Ekim 2023</p> <p>Anahtar kelimeler: Okuryazarlık, Beceri, Sosyal bilgiler Öğretmen</p>	<p><i>Araştırmanın amacı, Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 2018 öğretim programında yer alan okuryazarlık becerilerine yönelik uygulamada yapılanlar, sorun ve çözüm önerilerine ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerinin belirlenmesinde nitel araştırma modeli, olgu bilim deseni kullanılarak veriler toplanmış ve verilerin analizinde betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 20 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenleri okuryazarlığı bilgiyi, verileri okuyabilme, kavrayabilme, analiz edip, yorumlayıp, değerlendirebilme olarak tanımlamışlardır. Sosyal bilgiler dersi açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenleri harita, politik, finansal, dijital, çevre, medya, hukuk okuryazarlık becerilerine yönelik görüşlerine göre; teorik olarak bilgi verme düzeyinin fazla olduğu, uygulama düzeyine daha az yer verildiği belirtilmektedir. Okuryazarlık becerisini geliştirmek için uygulama düzeyinin ve okul dışı gezilerin artırılması gerektiği önerilerde vurgulanmıştır.</i></p>
Article Info	Abstract
<p>Research Article</p> <p>Received: 20 June 2023 Revised: 18 September 2023 Accepted: 3 October 2023</p> <p>Keywords: Literacy, Skill, Social studies, Teacher</p>	<p><i>The aim of the study is to demonstrate the views of social studies teachers on the functioning (what is done), problems and solution suggestions at the theoretical-application level in the lesson for the literacy skills in the 2018 curriculum. In determining the views of social studies teachers, data were collected using qualitative research model, phenomenology design and descriptive analysis technique was used to analyze the data. The study group consisted of 20 social studies teachers and the data were obtained through a semi-structured interview form. Social studies teachers defined literacy as being able to read, comprehend, analyze, interpret and evaluate information and data. They stated that it is important for the social studies course. They stated that it is important for the social studies course. According to the views of social studies teachers on map, political, financial, digital, digital, environmental, media, and legal literacy skills, it is stated that the level of theoretical information is high and the level of application is less. In order to improve literacy skills, it was emphasized in the suggestions that the level of application and out-of-school trips should be increased.</i></p>

1. Giriş

Okuryazarlık, okuduğunu anlama ve düşüncelerini başkalarına aktarma durumu olarak tanımlanmaktadır (Pala, 2022). Okuryazarlık becerisi okuma-yazmanın yanı sıra hayatımızı her aşamasında bilgiye ulaşma, bilgiyi anlamlandırma, kullanma ve iletme olarak da nitelendirilmektedir (Mete, 2020). Günümüzde okuryazarlık bilgi, becerileri ve sosyal normları anlamak, birbirimizle paylaşma ve yorumlayabilmeyi ve kendi kültürümüzde bulunan semboller sistemini kullanarak sonraki nesillere aktarmaya sağlayan bir araç olarak görülmektedir (Altun, 2005; Altun & Güner, 2005). Okuryazarlık beceri olarak açıklandığında; belirli ifadeleri kodlama, çözme ve anlam eşleştirmenin yanı sıra, üst düzey de bilişsel süreçleri işe koşarak, zihinsel bir süreç olan anlam kurmayı vurgulamaktadır. Okuryazarlık bu açıdan toplumların eğitim sistemlerine yön verebilecek yapıda önemli bir beceri olarak yer almaktadır (Güleç & Hüdavendigâr, 2020; Önal, 2010).

* Bu çalışmanın Etik Kurul Onayı, 26.12.2022 tarih ve 2022/12 toplantısında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan alınmıştır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir.

Kaynak göster: Memişoğlu, H. (2023). Okuryazarlık becerilerine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerin görüşleri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 9 (4), 276-296. DOI: <https://doi.org/10.24289/ijsser.1317405>

Eğitim sistemimizin temel amacı, değerlerimiz ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmektir. Becerileri öğrencilere kazandırmak, çok yönlü bireyler yetiştirmek amacıyla ders öğretim programlarında yer verilmiştir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programında 27 beceri yer almakta olup, 7 okuryazarlık becerisi bulunmaktadır. Bu beceriler içinde harita okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, politik okuryazarlık, çevre okuryazarlığı, finansal okuryazarlık, medya okuryazarlığı, hukuk okuryazarlığı bulunmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018). Sosyal bilgiler ders programında yer alan okuryazarlık becerilerinden biri harita okuryazarlığıdır. Harita becerileri; haritaları okuma ve yorumlama, haritaları kullanma, haritalarla işlem yapabilme ve taslak harita çizme olmak üzere dört kategoride ifade edilmektedir (Koç & Demir, 2014). Harita okuryazarı olabilmek için, öğrencilere öğretilmesi gereken beceriler; harita sembollerini anlama, perspektifi geliştirme, yönleri kavrama, mesafeyi anlama, harita ölçeği, yerleri konumlandırma, yer şekillerini anlama ve haritayı yorumlama olarak ifade edilmektedir (McClure, 1992). Sosyal bilgiler ders içeriğini oluşturan konuların mekânsal bir zemine yerleştirilmesi için, bu becerinin geliştirilmesi gerekir. Bunun için de harita, küre, atlas kullanımı, harita çizim, kullanımı ve yorumlama etkinliklerinin yapılması gerekir (Demircioğlu & Akengin, 2012; Köşker, 2020).

Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan diğer okuryazarlık ise, politik okuryazarlıktır. Politik okuryazarlık etkili birer vatandaş olarak bireylerin rollerini yerine getirebilmek için, politik süreç ve politik konuları bilmesi ve kavrayabilmesidir. Politik okuryazar birey sadece anlamakla yetinmez, aynı zamana aktif ve etkili bir şekilde duruma dahil olur (Kuş, 2013). Politik okuryazarlık kavramı, öğrencilerin “bilgi, beceri ve değerler aracılığı ile kamusal yaşam içinde kendilerini nasıl etkili kılacaklarını öğrenmesi” olarak da tanımlanmaktadır (Advisory Group on Citizenship, 1998). Politik okuryazarlık becerisi, politikacıların rolleri, nasıl seçildiği ve bu seçim sırasında vatandaşların görevleri gibi konuları içermesinin yanı sıra; öğrencilerin devlet kurumları hakkında bilgi sahibi olabilmesi ve ülkedeki olayları yorumlayabilmesini de kapsamaktadır. Politik okuryazarlıkta temel bilgilere sahip olmanın yanı sıra beceriler ve temel tutum-değerler de önemlidir. Özgürlük, gerçeğe saygı, empati, akıl yürütme, hoşgörü gibi değerleri içermektedir (İnan & Tarhan, 2018). Anderson (2008) politik okuryazarlığa yaklaşımının bilgi, anlayış ve pratik yeterliği içerdiğini belirtmektedir. Temel unsurlar olarak değerler, kurumlar, süreçler ve konuların iç içe olduğu belirtilmektedir (Özdemir, 2022).

Dijital okuryazarlık, dijital teknolojiyi kullanarak bilgiyi algılama, yeni bilgi inşa etme, paylaşma ve eleştirel-etkili olarak değerlendirmektir. Elde edilen bilgiler arasında bağlantı kurmak, yeni bilgilere ulaşmak ve bilgiye ulaşırken gereken fonksiyonel ve dijital yeteneklere sahip olmaya kapsayan bir kavramdır (Polizzi, 2020). Martin (2005)'e göre, bireylerin dijital teknolojileri ve araçları, dijital kaynaklar uygun şekilde tanımlama, erişme, yönetebilme, uyum, değerlendirebilme, analiz etme, bilgiyi sentezleme, bilgiyi yapılandırma, medyatik ifadeler oluşturma ve başkaları ile iletişim kurma, kişisel yaşamlarında yapıcı sosyal aktivitelerde bulunma, süreci doğru ifade etme yeteneğidir (Güngör & Altun, 2020). Dijital okuryazarlıkta temel dört yeterlik içermektedir: İnternette araştırma yapma, hiper metinlerden yararlanma, bilgiler arasında ilişki kurma ve içeriği değerlendirmedir. Üç temel öğesi bilgi, beceri, eleştire düşünme ve karar vermedir. Dijitale ait bilgiye sahip olma, kullanabilme becerisi ve teknolojiyi sorgulayabilme önemli unsurlarıdır (Yiğit, 2013). Sosyal bilgiler dersinde dijital yetkinlikler bireyin günlük hayatta iletişim için bilgi iletişim teknolojilerinin güvenli ve eleştirel olarak kullanılması, bilgiye erişim ile bilginin değerlendirilmesi, saklanması, üretimi gibi temel becerileri öğretmeyi desteklemektedir. Sosyal bilgiler öğretim programında; son yıllarda dijital teknolojideki gelişmelere bağlı olarak vatandaşlık hak sorumlulukları açısından (dijital vatandaşlık, E-devlet, sanal ticaret) ve birtakım sorunlar (dijital bölünmüşlük, kimlik hırsızlığı, siber zorbalık, siber dolandırıcılık...vb.) ortaya çıktığı için, öğrenme alanlarında kazanımlara yer verilmektedir. Ders içi ve ders dışı etkinliklerle dijital vatandaşlık yeterliklerinin geliştirilmesi öngörülmektedir (MEB, 2008).

Sosyal bilgilerde yer alan diğer bir beceri olan, finansal okuryazarlık kavramı bireylerin sağlıklı finansal kararlar alabilmeleri amacıyla, finansal kaynakları etkili bir şekilde yönetebilmelerini sağlayacak temel bilgi ve becerilerin elde edilmesi ve kullanılmasıdır (Gedik & Açıl, 2020; Mandell, 2008). Atkinson & Messy (2012) finansal okuryazarlığın kapsamını; finansal bilgi, finansal davranış ve finansal tutum olmak üzere üçe ayırmaktadır. Finans ile ilgili her türlü kaynağa ulaşma ve finansla ilgili konulara hakim olabilmeyi ifade eder. Finansal davranış kişinin mali yapısı ile ilgili durumları kapsar. Finansal tutum ise, kişilerin deneyimleri sonucu gelecekte nasıl tavır sergileyeceklerini belirler (Diri & Arı, 2020). Dünyada ekonomik, finansal konuların, krizlerin önemli yer tutmasından sonra, yenilenen 2018 Sosyal bilgiler öğretim programına finansal okuryazarlık becerisinin temel beceriler arasına eklenmesine yol açmıştır. İstek ve ihtiyacını bilinçli bir şekilde ayırt edebilen, mevcut kaynakları tasarruflu kullanabilen, gelir ve giderlerini dengelemeye yönelik bütçe oluşturabilen, girişimci ve bilinçli tüketici olan bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir (Adalar, 2019). Sosyal bilgiler öğretim programında özel amaçlar kısmında bu hedef; “*Ekonominin temel kavramlarını anlayarak kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde milli ekonominin yerini kavramaları*” şeklinde belirtilmektedir (MEB, 2018).

Çevre okuryazarlığı becerisi bireyin çevre ve sorunlar hakkında bilgi sahibi olması, duyarlık göstermesi, çevre sorunlarına yönelik çözüm üretecek çalışmalara katılım göstermesi, rol alması olarak tanımlanmaktadır. Çevre okuryazarlığının bileşenleri; bilgi, beceri, tutum-değer, çevresel duyarlılık, bireysel sorumluluk ve aktif katılımdır (Moseley, 2000; Roth,1992). Sosyal bilgiler dersi içinde çevre okuryazarlığı da önemli bir beceridir. 2018 Sosyal bilgiler öğretim programında özel amaçlar kısmında, çevre okuryazarlığına yönelik olarak, “Yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak, insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları” ve “Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp, çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları” yer almaktadır (MEB, 2018). Öğrencilere çevre, duyarlılık, çevre bilinci ve çevre sorunlarını çözmeleri gibi becerilerin kazandırılmasında sosyal bilgiler öğretmenlerine önemli sorumluluklar düşmektedir (Karatekin & Aksoy, 2012).

Medya okuryazarlığı, çeşitli biçimlerde mesajlara erişim, analiz etme, değerlendirme ve iletme yeteneğidir. Sosyal bilgiler dersi içinde yer alan, medya okuryazarlığı becerisi vatandaşlık eğitimi açısından önemlidir. Öğrencinin medyadaki mesajlara ulaşabilmesi, analiz edebilmesi, etkili bir şekilde bilgi hakkını kullanabilmesi için kendi mesajlarını kendi üretebilmesi önemlidir. Etkin ifade özgürlüğünü kullanan birey daha bilinçli karar verebilecek ve katılım hakkı bağlamında siyasi, ekonomik, toplumsal yaşamda aktif bir vatandaşlık olarak yerini alabilecektir (Altun, 2013). Hukuk okuryazarlığı becerisi, bireyin toplum içindeki varlığın sürdürürken kendisinin ve diğer insanların hukuk haklarını bilmesi, hukuki konuları eleştirel bir şekilde ele alınması ve günlük yaşamında yazılı-sözlü iletişim noktasında pratiğe dönüştürebilmesi için gerekli bilgi, beceri ve değerlere sahip olmasıdır (Şan, 2019). Hukuk okuryazarlığı hukuk bilgisi, hukuk konularını algılama ve hukuk bilgisinin davranışla ifade edilmesidir (Horton, 2008). Üç bileşeni bulunmaktadır: Hukuk bilgisi, beceri ve tutum. Bilgi boyutunda devlet yapısı-yönetimi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, adalet, sorumluluk gibi konuların öğretilmesi; beceri boyutunda bireylerin günlük yaşamda hukuk bilgilerini kullanabilmesi; tutum boyutunda ise hukuk konularına ait algıların belirlenmesi ve konulara ilişkin görüş belirtilmesi amaçlanmaktadır (Oğuz, 2013). Sosyal bilgiler dersinde devlete bağlı iyi vatandaşın yetiştirilmesi için hukuk alanında bilgi sahibi olmasını sağlayacak kazanımların yer aldığı “etkin vatandaşlık” öğrenme alanı ile verilmektedir (Haçat & Çakmak 2018).

Sosyal bilgiler dersi açısından önemli olan okuryazarlık becerilerinin uygulayıcıları olan öğretmenlerin ders işleniş sırasında uyguladıkları, karşılaştıkları sorunlar ve önerdikleri çözüm önerileri önem arz etmektedir. Araştırmanın amacı, Sosyal bilgiler öğretmenlerinin 2018 öğretim programında yer alan okuryazarlık becerilerine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Araştırmanın alt problemleri;

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin,

- 1.Okuryazarlık becerisinin tanımı ve ders açısından okuryazarlık becerilerinin önemine,
2. Harita okuryazarlığı becerisini kazandırmak için yapılan uygulamalar- sorun- çözüm önerilerine,
3. Politik okuryazarlık becerisini kazandırmak için yapılan uygulamalar- sorun çözüm önerilerine,
4. Dijital okuryazarlık becerisini kazandırmak için yapılan uygulamalar- sorunlar- çözüm önerilerine,
5. Finansal okuryazarlık becerisini kazandırmak için yapılan uygulamalar- sorun- çözüm önerilerine,
- 6.Çevre okuryazarlık becerisini kazandırmak için yapılan uygulamalar-sorun- çözüm, önerilerine,
7. Medya okuryazarlık becerisini kazandırmak için yapılan uygulamalar- sorun- çözüm önerilerine,
8. Hukuk okuryazarlık becerisini kazandırmak için yapılan uygulamalar- sorun- çözüm önerilerine ilişkin görüşleri nelerdir? şeklindedir.

2. Yöntem

Bu çalışmanın Etik Kurul Onayı, 26.12.2022 tarih ve 2022/12 toplantısında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan alınmıştır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir.

2.1. Araştırmanın modeli

Araştırmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır Nitel araştırma, nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma modelidir. Bu yöntemin en önemli katkısı, araştırılan konuyu, ilgili bireylerin bakış açılarından görebilmeye ve bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri ortaya koymaya olanak vermesidir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Araştırmada nitel araştırma modelinin kullanılmasının nedeni, sosyal bilgiler öğretmenlerinin,

öğretim programında belirtilen okuryazarlık becerilerine yönelik olarak oluşturdukları, tanımları, anlamları belirleyerek, görüşlerin ayrıntılı bir şekilde elde edilmesine uygun olmasıdır. Bu şekilde sosyal bilgiler öğretmenlerinin içsel dünyalarına girilip, kendi yaşadıklarının ne anlam ifade ettiği, uygulamalar ve çalışmaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

2.2. Araştırmanın yöntemi

Araştırmada Sosyal bilgiler öğretmenlerinin okuryazarlık becerilerine ilişkin görüşlerini belirlemek, değerlendirebilmek için nitel araştırma modellerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Bireylerin bir olgu veya kavrama ilişkin algılarını, yaşantılarını ortaya çıkarmak amacıyla olgu bilim deseni kullanılır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin okuryazarlık becerileri kavramına, önemine, uygulamalara, sorunlara ilişkin algılarını belirlemek için olgu bilim deseni kullanılmıştır.

2.3. Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu sosyal bilgiler öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmada amaçlı örneklem yöntemlerinden biri olan maksimum çeşitlilik yöntemine göre öğretmenler belirlenmiştir. Amaçlı örneklem yöntemi, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak sağlar (Patton, 2014). Maksimum çeşitlilik örneklemede amaç, göreceli olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örneklemede çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Sosyoekonomik durumu bakımından (3) farklı olan 15 ortaokulda, 20 sosyal bilgiler öğretmeni ile görüşülmüştür. Farklı sosyoekonomik bölgelerden okulların seçilmesinin nedeni, okulların sahip olduğu imkanlar ve uygulamaların birbirinden farklı olmasıdır. Çalışma grubunun özellikleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışma grubunun özellikleri

Öğrt.	Cinsiyet	Kıdem	Okul	S.E.D	Öğrt.	Cinsiyet	Kıdem	Okul	S.E.D.
Ö1	K	21-25	O1	D1	Ö11	K	16-20	O8	D2
Ö2	E	16-20	O1	D1	Ö12	E	21-25	O9	D2
Ö3	K	11-15	O2	D1	Ö13	K	6-10	O9	D2
Ö4	E	21-25	O3	D1	Ö14	E	21-25	O10	D2
Ö5	K	16-20	O4	D1	Ö15	E	16-20	O11	D3
Ö6	E	25+	O4	D1	Ö16	K	6-10	O11	D3
Ö7	K	6-10	O5	D1	Ö17	K	21-25	O12	D3
Ö8	E	21-25	O6	D2	Ö18	E	16-20	O13	D3
Ö9	K	16-20	O7	D2	Ö19	E	16-20	O14	D3
Ö10	E	16-20	O7	D2	Ö20	K	16-20	O15	D3

Tablo 1’e göre, sosyoekonomik düzey bakımından birbirinden farklı 3 bölgede (D1: Sosyoekonomik düzey iyi /D2: Orta düzey/D3: Sosyoekonomik düzey düşük) yer alan 15 ortaokulda (7+7+6) görev yapmakta olan 20 sosyal bilgiler öğretmeni ile görüşme yapılmıştır. 10 kadın, 10 erkek öğretmen çalışma grubunu oluşturmaktadır.

2.4. Verilerin toplanması

Araştırmada görüşme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubunun duyguları, deneyimleri ve algılarını ortaya koymada, görüşme ile verilerin toplanması önemli bir yöntemdir (Merriam, 2013; Yıldırım & Şimşek, 2013). Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulurken, alan yazına göre araştırmacı tarafından hazırlanan sorular 2 alan uzmanı tarafından incelenmiştir. 6 Sosyal bilgiler öğretmenine ön uygulama yapılmıştır. Uygulamadan elde edilen sonuçlar ile görüşme formu şekillendirilerek, uygulamaya geçilmiştir. Görüşme formunda okuryazarlık becerilerinin tanımı, Sosyal bilgiler açısından önemi, harita- finansal- politik-çevre- dijital- medya- hukuk okuryazarlık becerilerine yönelik uygulamada yapılanlar, sorunlar ve çözüm önerilerine yönelik 8 soru bulunmaktadır. Görüşme formu uygulanmadan önce, araştırmanın amacı ve gerekli açıklamalar yapılmıştır. Açık uçlu soruları 25-30 dk. süreyle cevaplandırılmıştır.

2.5. Verilerin analizi

Verilerin analizinde betimsel yöntem kullanılmıştır. Betimsel analize elde edilen bulgular düzenlenmiş bir şekilde yorumlayarak, okuyucuya sunmak amaçlanır. Öncelikle veriler betimlenir, yorumlar yapılarak, neden-sonuç ilişkisine ulaşılır (Miles & Huberman, 1994). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri kodlanarak analiz edilmiş, temalar oluşturulmuştur. Öğretmenlerin görüşleri geçerliliği artırmak için doğrudan alıntılarla aktarılmıştır. Araştırmanın güvenilirliği sonuçların tekrar edilebilirliği ile sağlanır. Dış güvenilirlik araştırma sonuçlarının benzer ortamda aynı şekilde elde edilmesi; iç güvenilirlik ise başka araştırmacı- araştırmacının aynı verileri kullanarak aynı

sonuçlara ulaşıp ulaşılmayacağı ile belirlenir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Güvenirlik açısından iki farklı araştırmacı tarafından veriler bağımsız olarak kodlanmıştır. İki araştırmacı tarafından iki farklı kodlama ile bulgulara ulaşılmıştır. Bu şekilde yapılan veri analizinin güvenilirliği; Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Miles & Huberman, 1994). Hesaplamalar sonucunda güvenirlilik %92 olarak bulunmuştur

3. Bulgular

3.1. Birinci alt probleme ilişkin bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin okuryazarlığa ilişkin tanımları ve Sosyal bilgiler dersi açısından okuryazarlık becerilerinin önemine ilişkin görüşleri Tablo 2-3'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin okuryazarlığa ilişkin tanımları

Görüşler	f
Bilgi, verileri okuyabilme	15 (Ö1-Ö2-Ö3-Ö4-Ö6-Ö7-Ö8-Ö9-Ö10-Ö11-Ö13-Ö15-Ö17-Ö18-Ö19)
Bilgiyi kavrayabilme	14 (Ö1-Ö2-Ö3-Ö4-Ö6-Ö7-Ö8-Ö9-Ö10-Ö11-Ö13-Ö15-Ö17-Ö18)
Analiz edebilme	14 (Ö1-Ö2-Ö3-Ö4-Ö6-Ö7-Ö8-Ö9-Ö11-Ö13-Ö14-Ö15-Ö16-Ö20)
Bilgiyi yorumlayabilme	12 (Ö1-Ö3-Ö4-Ö5-Ö7-Ö9-Ö11-Ö13-Ö14-Ö15-Ö17-Ö18)
Bilgiyi değerlendirebilme	8 (Ö2-Ö3-Ö4-Ö9-Ö11-Ö12-Ö15-Ö18)
Bilgiyi aktarabilme	8 (Ö3-Ö5-Ö6-Ö7-Ö9-Ö12-Ö15-Ö16)
Bilgiyi hayatında kullanabilme	7 (Ö3-Ö6-Ö7-Ö9-Ö10-Ö14-Ö19)
Bilgiyi beceriye dönüştürme	5 (Ö3-Ö6-Ö7-Ö9-Ö20)

Tablo 2'de görüldüğü gibi, Sosyal bilgiler öğretmenleri okuryazarlığı (okuryazarlık becerilerini) bilgiyi, verileri okuyabilme, kavrayabilme, analiz edip, yorumlayıp, değerlendirebilme olarak tanımlamışlardır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine göre; okuryazarlık tanımlarından bazıları: *“Birçok alanda bilgi beceri ve donanımına sahip olmaktır. Becerileri bilgileri okuyabilme yorumlayabilme, analiz edebilme, algılayabilme ve kavrayabilmedir (Ö.1). Bireylerin belirli bir alanda verilen bir bilgiyi anlaması, yorumlamasıdır (Ö.5). Günümüz çağdaş toplumlarında bireyin yaşadığı toplumlara uyum sağlamak amacıyla bilgi edinme, bilgiyi araştırma, inceleme, yorumlama, analiz etmesi ve değerlendirmesidir (Ö.11). Bilgileri okuyabilme, yorumlayabilme, analiz edebilme, algılayabilme ve kavrayabilme ve değerlendirebilmedir (Ö.15).”* şeklindedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bazıları görüşlerine göre; okuryazarlık elde edilen bilgilerin başka bireylere aktarılması, günlük yaşamında kullanıp, beceriye dönüştürülmesi olarak tanımlanmıştır: *“Bireylerin belirli bir alanda verilen bir bilgiyi kavrayabilmesi, yorumlamasının yanı sıra, başka bireylere aktarabilme ve beceriye dönüştürebilmedir (Ö.7). Bilgiyi başkalarına aktarabilme, etkin bir şekilde hayatında kullanabilmek amacıyla beceriye dönüştürmesidir (Ö.3). Herhangi bir alanda elde ettiği yaşamına aktarabilmesi, elde ettiği bilgiyi beceriye dönüştürme yeteneği, yaşamda bu bilgileri etkin kullanabilmedir (Ö.6).”*

Tablo 3. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin Sosyal bilgiler açısından okuryazarlıkların önemine ilişkin görüşler

Görüşler	f
Konuların kavranması	16 (Ö1-Ö2-Ö4-Ö5-Ö6-Ö7-Ö8-Ö9-Ö10-Ö12-Ö13-Ö14-Ö15-Ö17-Ö18-19)
Dersin amaçlarını gerçekleştirme	14 (Ö1-Ö2-Ö3-Ö5-Ö6-Ö7-Ö8-Ö9-Ö10-Ö12-Ö13-Ö14-Ö15-Ö19)
Konuları analiz-yorumlayabilme	12 (Ö2-Ö3-Ö4-Ö5-Ö8-Ö9-Ö11-Ö12-Ö13-Ö17-Ö19-Ö20)
Düşünme becerilerini geliştirme	10 (Ö1-Ö3-Ö5-Ö6-Ö8-Ö11-Ö13-Ö15-Ö16-Ö19)
Sınavlarda başarılı olmak	9 (Ö2-Ö4-Ö5-Ö7-Ö12-Ö14-Ö15-Ö17-Ö18)
Derse katılımı artırmak	9 (Ö2-Ö3-Ö6-Ö8-Ö10-Ö11-Ö14-Ö16-Ö20)
Hayata hazırlamak	8 (Ö1-Ö3-Ö4-Ö8-Ö10-Ö12-Ö15-Ö16)
Problemleri çözme	6 (Ö3-Ö6-Ö9-Ö10-Ö13-Ö17)

Tablo 3'de görüldüğü gibi; Sosyal Bilgiler öğretmenleri okuryazarlık becerilerinin kazandırılmasının dersin çok disiplinli olması nedeniyle konuların anlaşılması, kavranması, analiz edilmesine, yorumlanmasına kolaylık sağlaması ve dersin amaçlarının gerçekleştirilmesi açısından önemli olduğu belirtmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: *“Çok disiplinli bir ders açısından konuların kavranması ve amaçlarının gerçekleştirilmesi açısından okuryazarlık becerilerinin kazandırılması önemlidir (Ö.4). Okuryazarlık becerisine sahip öğrenciler sosyal bilgiler alanındaki bilgileri anlar, kavrar, analiz eder. Böylece dersin amaçlarını gerçekleştirme düzeyi kolaylaşır (Ö.12).”*

Sosyal bilgiler öğretmenleri okuryazarlık becerilerinin kazandırılmasının öğrencilerde üst düzeyde düşünme becerilerini (analiz, sentez, çıkarım, yorumlama) geliştirileceği belirtilmiştir: “*Sosyal Bilgilerde artık sadece bilgiyi bilme değil analiz, sentez, çıkarım, yorumlama da istendiği için okuryazarlık becerilerinin çok daha önemli olduğunu düşünüyorum (Ö.8). Öğrencilerde eleştirel düşünme becerisi, problem çözme becerisi, çıkarımda bulunma gibi becerileri kazandırma açısından önemlidir. Bu beceriler sayesinde sorgulayabilir, düşünebilir. Sosyal bilgiler dersi açısından bu sorgulama önemlidir (Ö.6).*”

Okuryazarlık becerilerinin kazanılması sayesinde, öğrencilerin derse katılımın artırılması ve değişen sınav sistemine göre, soruların daha iyi anlaşılması, analiz edilmesi, yorumlanması ile sınavlarda başarının artacağı belirtilmiştir: “*Günümüzün yapılandırmacı eğitim yaklaşımında, öğrencilerin aktif şekilde derse katılımının artırılması ve değişen sınav sisteminde başarılı olabilmek için okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum (Ö.14). Okuryazarlık becerileri öğrencilerin analiz, çıkarım, yorumlama gücünü artıracığından LGS sınavlardaki başarı seviyesini olumlu yönde etkileyecektir (Ö.2).*” Sosyal bilgiler öğretmenleri, öğrencilerin birey olarak hayata hazırlanması ve karşılaştıkları problemlerle baş edebilmek için okuryazarlık becerilerinin önemli olduğunu belirtmiştir: “*Bireylerin hayata hazırlanmasında, karşılaştıkları problemlerle baş edebilmelerinde, hayata hazırlanmada ve karşılaşılan sorunları çözebilme açısından okuryazarlık daha da değerli hale gelmektedir (Ö. 3). Okuryazarlık becerileri öğrencilerin tüm yaşamı boyunca işine yarayacaktır. Hayatın her aşamasında işlerinin kolaylaştıracağıdır (Ö 10).*”

3.2. İkinci alt probleme ilişkin bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin, harita okuryazarlığını kazandırmak için yapılan uygulamalar- karşılaşılan sorunlar- çözüm önerilerine ilişkin görüşleri Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin, harita okuryazarlığını kazandırmak için yapılan uygulamalar- karşılaşılan sorunlar- çözüm önerilerine ilişkin görüşleri

Uygulamalar	f	Sorunlar	f
Kavram bilgisi	15	Harita eksikliği	15
Dilsiz harita	15	Hazır bulunusluk eksikliği	14
Harita gösterme	14	Ders saatinin yetersizliği-uygulama azlığı	14
Harita okuma	13	Okuma ve yorumlama bilgisinin olmaması	13
Harita yorumlama-çıkartım	10	Sosyal bilgiler sınıfının olmaması	8
Etkinlikler	10	Kitaplarda etkinlik yetersizliği	8
Çalışma kâğıdı	10	Öğrencilerin bir kısmının ilgisizliği	6
Atlas kullanımı	8	Çözüm Önerileri	
Oyun hamuru	8	Harita kullanımını artırılmalı	12
Oyun-yazboz	7	Malzeme eksikliği tamamlanmalı	10
Ödev -harita çizimi	4	Etkinlikler artırılmalı	9
		Sos. Bil. Sınıfı oluşturulmalı	5
		Harita köşelerinin olması	5

Sosyal bilgiler öğretmenleri öğrencilere harita okuryazarlığı becerilerinin kazandırmak için teorik olarak öğrencilere öncelikle bilgi düzeyinin verildiğini belirtmektedirler (15). Harita, harita çeşitleri lejant, ölçek, kroki, yönler, konum, paralel, meridyen, enlem gibi kavram bilgisinin verildiğini belirtmektedir: “*Dersin kazanımlarına uygun olarak öncelikle kavramları ve özelliklerini veriyoruz. Harita, lejant, ölçek, konum, yönler, paralel, meridyen, enlem, boylam kavramları üzerinde duruyoruz. Bu bilgi düzeyinden sonra uygulamalara geçiyoruz (Ö.3). Harita okuryazarlığı için bilgi düzeyinde kavramlara yer veriyorum (Harita, ölçek, büyük ölçekli harita, küçük ölçekli harita, yön, lejant, enlem, boylam gibi (Ö.11).*”

Sosyal bilgiler öğretmenleri harita okuryazarlık becerisini geliştirmek için dilsiz haritalar kullandıklarını (15), dilsiz haritaları doldurma ve boyama çalışmaları yaptıklarını belirtmiştir. Görüşlerden bazıları; “*Dilsiz harita doldurulması ve boyamasını sağlıyorum. İklim, yer şekilleri, cepheler gibi konularda harita üzerinde göstermeleri veya bulmaları harita okuryazarlığının oluşması açısından önemlidir (Ö.1). Dilsiz harita, yerleştirme, boyama çalışmalarını coğrafya, tarih konularında sık sık kullanıyorum (Ö.19). Dilsiz harita üzerinde yerleştirmeye yönelik uygulamalar yapılmaktadır (Ö.12).*” Öğretmenler, konuya göre sunum sırasında haritayı akıllı tahtadan veya sınıfa getirip gösterdikleri (14) ve üzerinden sorular sorarak haritayı okuma (13) ve harita yorumlamayı sağladıklarını (10) belirtmektedir. Öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “*Konu ile ilgili haritayı gösterip üzerinden sorular sorarak haritayı okumalarını sağlıyorum., Haritadaki işaret, lejant ve renklerin.... ne anlama geldiğini söylemeleri, açıklamaları ve göstermelerini istiyorum (Ö.5). Akıllı tahtadan konunun ve kazanımın özelliğine göre,*

harita açıp gösteriyorum. Harita üzerinden sorular sorarak veya göstererek dersi anlatıyorum. Haritayı okumalarını sağlıyorum. Bazen haritadan çıkarımda bulunabilecekleri neden-niçin gibi sorular da yöneltiyorum (Ö. 11). Harita lejantını, bilgilerini okuma- haritayı yorumlayabilme- haritada yer alan bilgilerden çıkarım yapabilmeye yönelik çalışmalar yapıyorum. Öğrencilerin haritaya dokunarak göstermelerini sağlıyorum (Ö. 19).”

Sosyal bilgiler öğretmenleri, çeşitli etkinlikler ve çalışma kağıtları ile uygulamalar yapıldığı belirtilmektedir: “Çalışma kâğıdı hazırlayarak harita üzerinde uygulama yaptırıyorum. Yeryüzü şekillerini doldurma, konum-kordinat bulma, iklim, cepheler, deprem bölgeleri boyama gibi etkinlikler uygulamalar yapmaktayım. (Ö.2). Derslerde çalışma kağıdı hazırlıyorum. Ya da akıllı defterler ve kitap üzerinde yer alan etkinliklerden yararlanıyorum. Harita okumaya yönelik, lejant, ölçek, yönler ve konum analizine yönelik etkinlikler yaptırıyorum. Ayrıca bazen haritaları karşılaştırılarak yorum yapmalarını sağlıyorum (Ö.17). “

Sosyal bilgiler öğretmenleri bazı haritalar okulda olmadığı için öğrencilere atlas (8), oyun hamuru kullandıklarını (8) ve oyunlar oynatarak (7) harita okuryazarlığının gelişimini sağladıklarını belirtmektedir. “Okulda haritaların birçoğu olmadığı için öğrencilerin atlas getirmesini istiyorum. Atlas üzerinden çalışma yapıp, görmelerini sağlıyorum (Ö.5). Oyun hamurları ile yeryüzü şekilleri yapma etkinliği; yapbozlar ile il ve ülke bulma oyunları oynatıyorum (Ö.9). Akıllı tahtada ülke ve şehir bulmaya yönelik oyunlar oynatıyorum (Ö.14). “

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin harita okuryazarlığa ilişkin sorunlara yönelik görüşlerine bakıldığında; okullarda malzeme eksikliğinin olması, öğrencilerin harita ile ilgili olarak yeterli beceriye sahip olmaması, hazırbulmuşluk düzeylerinde eksiklikler görülmesi belirtilmiştir: “Okulumuzda tüm sınıfların kazanımları boyutunda harita veya küre gibi yeterli malzemenin olmayışı veya bu malzemelere erişimin zor olması, (Ö.16). Öğrencilerimizde harita konusunda yeterli bilgi beceri oluşmaması. Harita okuma ve yorumlamayı bilmeyen öğrencilerle karşılaşabiliyoruz (Ö.1). İlkokul düzeyinde ön öğrenmelerin eksik olması ya da olmaması. Hazırbulmuşluk düzeylerindeki eksiklikler görülmekte. Yönleri, lejantı, konumu biliyorlar (Ö.12).”

Harita okuryazarlığında diğer sorun ders saatinin azlığı, kazanımların yoğunluğu nedeniyle konuları yetiştirme telaşı içinde harita okuryazarlığına yönelik uygulamalara fazla yer verilememesi ve sosyal bilgiler sınıflarının olmaması gösterilmiştir: “Harita okuryazarlığı ile ilgili en önemli sorun zaman. Kazanımların yetiştirilme telaşı içinde ders işleniş sırasınca sürekli olarak zamanla yarışıyor olmak, etkinliklere ve harita okuryazarlığını geliştirmeye yönelik uygulamalara imkan vermiyor (Ö.11) Konuların yoğunluğu nedeniyle harita üzerinde etkinlik yapmaya çok fazla vakit kalmıyor. Ders süresi yetersiz kalmaktadır (Ö.13). Sosyal bilgiler sınıflarının olmaması da harita okuryazarlığını olumsuz etkileyen faktörlerden biridir (Ö.5).”

Sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından, öğrenciden kaynaklanan sorunların bulunduğu belirtilmektedir. “Öğrencilerin bir kısmının ilgisizliği, araç-gereç getirmemesi (Ö.7). Harita tablo yorumlama da öğrencilerin zorlandığını görüyorum (Ö.18). Ders kitaplarında da etkinliklerin azlığı bir sorun olarak belirtilmiştir: Ders kitaplarında veya çalışma kitaplarında harita okuma etkinliklerinin yetersiz oluşu (Ö.13). Sosyal bilgiler öğretmenleri harita okuryazarlığındaki sorunlara yönelik olarak çözüm önerisi olarak; derslerde konunun özelliğine göre sıkça harita kullanılması gerektiğini (12) üzerinde okuma ve yorumlamalara daha fazla yer verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Öğretmen görüşlerinin bazıları; Her konunun özelliğine göre harita -tablo- grafik kullanımı artırılmalıdır. Bazen konu yetişsin diye harita kullanılmadan konu anlatabiliyoruz. Örneğin, Akdeniz iklimi açıklanıyorsa harita ve grafik ile birlikte açıklanmalıdır (Ö.7). Harita okuma ve yorumlamaya daha fazla yer verilebilir (Ö.2)” şeklindedir.

Çözüm önerilerinde ayrıca sosyal bilgiler sınıflarının oluşturulması; oyun, ders saati ve etkinliklerin artırılması önerilmiştir. “Sosyal bilgiler sınıfı oluşturulmalı (Ö.16). Harita odaları oluşturulabilir veya sosyal bilgiler ders sınıfları oluşturulabilir (Ö.4). Harita okuryazarlığı oyunlarla etkinlikler artırılmalı. Etkinlik ve çalışma kağıtları, harita çizdirme ödevleri ile uygulamalar artırılmalıdır. Ders saati artırılsa daha fazla zaman ayırılabilir (Ö.13).”

3.3. Üçüncü alt probleme ilişkin bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin politik okuryazarlık becerisine yönelik uygulamaları, sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin görüşleri Tablo 5'te gösterilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenleri, öğrencilerin politik okuryazar olmalarını sağlamada öncelikle bilgi düzeyinin oluşturulması için temel hak özgürlükler, anayasa, insan hakları, demokrasi, kurum-kuruluşlar gibi bilgilerin verildiği (15) görüşü belirtilmiştir: “Sosyal Bilgiler dersinde politik okuryazarlık becerisinin kazandırılması için öncelikle bilgi düzeyinin verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yönetim biçimleri, insan hakları, devlet organları ve işleyişleri, demokrasi ve ilkeleri, temel hak ve özgürlükler,

anayasa gibi birçok konuda gerekli bilgiler verdikten sonra güncel olaylar ve haberlerden yararlanıyorum (Ö.3). Politik okuryazarlık için öncelikle öğrencinin bilgi düzeyinin yeterli olması gerekir. Bu nedenle gerekli bilgileri veriyorum. Vatandaşlık uygulamaları, e-vatandaşlık, yönetim biçimleri, anayasa, temel hak ve özgürlükler konusunda bilgi veriyorum (Ö.12).”

Tablo 5. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin politik okuryazarlık becerisine ilişkin görüşleri

Teorik- Uygulamalar	f	Sorunlar	f
Bilgi verilmesi	15	Aile etkisi	10
Temel hak ve özgürlükler		Güncel olayların takip edilmemesi	9
Demokrasi		Bilgi eksikliği	9
Vatandaşlık uygulamaları		Yanlış anlaşılma-farklı yönere çekilme	8
Anayasa-kurum/kuruluşlar		Tartışma	6
Güncel konuları sınıfa getirmek	13	Konuların soyut olması	6
Güncel konuları tartışmak	11	Gezilerin azlığı	5
Araştırma ödevleri vermek	10	Ders saatinin azlığı	5
Seçim uygulamaları	10	Çözüm Önerileri	
Yazma etkinliği (dilekçe, günlük)	9	Güncel konulara daha fazla yer verilmesi	13
Gezi	4	Geziler arttırılması	6
		Günlük yazdırılması	3
		Sınıf gazetesi	3

Sosyal bilgiler öğretmenleri politik okuryazarlık becerisini kazandırmak için, güncel konuları sınıfa getirip derslerde konulara örnek vermek amacıyla kullanıldığı (13), güncel konularla ilgili tartışma yaptıklarını (11) ve öğrencilerin güncel konuları takip etmelerini sağlamak için ödev ve araştırmalar verdiklerini (10) belirtmişlerdir: *“Öğrencinin politik farkındalık ve yorumlama yetisini güçlendirmek amacıyla, konularla ilgili güncel konuları sınıfa getirmeye çalışıyorum. Güncel konuları üzerinden tartışma yapıyoruz (Ö.7). Güncel konular, örnek olaylar üzerinde tartışma (5NİK) uygulamaları, siz olsaydınız ne yapardınız gibi etkinlikler yaptırıyorum (Ö.14). Konu ile ilgili güncel konulardan örnekler vererek ve öğrenciye araştırma yaptırarak bu beceriyi kazandırmayı amaçlıyorum. Öğrencilerle gazeteler, medya kaynakları vb. aracılığıyla güncel konuları, haberleri takip etmek, öğrencilere hak ve ödevlerini uygulamalar ile öğretmek, farklı düşünceleri, konuşmaları görsel araçlarla göstermek yaptığım uygulamalar. Haberleri, güncel konuları medyadan takip etmelerine yönelik araştırma ödevleri veriyorum (Ö.17).”*

Okullarda politik okuryazarlığı geliştirmek için okul meclisi uygulamaları, seçim uygulamaları (10) ve yazma etkinlikleri (dilekçe, mektup...) (9) yaptıklarını belirtmişlerdir; *“Seçim nasıl yapılır, yönetici nasıl seçilir bunları uygulamalar ile öğretmek, dilekçe, mektup yazma, itiraz vb. faaliyetleri öğretmek. Okul meclisi, sınıf başkanı seçimi çalışmalarına önem veriyorum (Ö.8). Bazı uygulamalar politik okuryazarlık açısından önemlidir. Okul temsilciliği, sınıf başkanlığı seçimlerinin okulda yapılmasına yardımcı oluyorum (Ö.13) Bilgi edinme hakkını kullanabilmeleri, istek ve şikayetlerini ilgili kurumlara bildirebilmeleri için dilekçe yazdırma etkinlikleri yaptırıyorum (Ö.18).”* Sosyal bilgiler öğretmenlerinin politik okuryazarlıkta karşılaşılan sorunlara ilişkin görüşlerine bakıldığında; öğrencilerin güncel konular veya politik konuların tartışılmasında tarafsız, objektif olamadıklarını, ailelerinin politik görüşlerinden etkilendiklerini (10) belirtmektedir. *“Öğrencilerin kendi özgün düşüncelerini ifade etmek yerine daha çok ailelerin politik görüşlerinden etkilenmeleri ve bunu sınıf ortamına yansıtması sorunlardan biridir. Bu nedenle objektif davranmıyorlar (Ö.2). Konuların kavramların soyut olmaması sebebiyle 10-13 yaş aralığındaki öğrencilerin bazı konulara anlamada zorlanmaları, öğrencilerin ailelerinden duydukları parti ya da siyasi lider ismi vererek fanatik söylemler yapmaları (Ö.6).”*

Öğrencilerin bazıları güncel konulara ilgi duyarken, bazı öğrenciler güncel konuları takip etmemesi (9) bu nedenle güncel ve toplumsal konular hakkına yeterli bilgiye sahip olmamaları (9); sınıfta güncel konular konuşulduğu zaman siyasi yöne konuların çekilmesi (8) ve tartışmaların olması (6) politik okuryazarlık açısından diğer sorunlar olarak belirtilmiştir: *“Öğrencilerin güncel konulara karşı meraklı olmaması, çoğunluğunun güncel olay ve haberlerin takip etmemesi (Ö.2) Öğrencilerin güncel konuları siyasete çekerek konuşmaları. Konuların farklı yönle çekilmesi (Ö.5). Öğrenciler tartışmalara bilgi eksikliği nedeniyle katılamıyorlar. Bazen de sınıfta güncel konular ile ilgili fikirler söylendiğinde tartışmalar olabiliyor. Öğrencilerin çoğunluğunun güncel olay ve haberlerin takip etmemesi (Ö.19).”* Politik okuryazarlığı geliştirmeye yönelik kurum, kuruluş, sivil toplum örgütlerine gezilerin azlığı ve ders saati azlığı nedeniyle uygulamalara fazla yer verilememesi de sorun olarak belirtilmiştir. *“Politik okuryazarlıkta çeşitli kurum kuruluşlara, sivil toplum örgütlerine, meclise geziler önemlidir. Ancak gezilere yönelik alınması gereken bürokratik izinler, kalabalık sınıf ve okullarda karar alma süreçlerinin zorluğu nedeniyle bu geziler yapılamamaktadır (Ö.16).”*

Sosyal bilgiler öğretmenleri politik okuryazarlıkta görülen sorunlara yönelik çözüm önerileri olarak, güncel konuların sınıfa getirilmesi ve tartışılmasının artırılması gerektiğini (13), güncel konulara yönelik ödevlerin verilip, günlük tutmalarının sağlanmasını belirtmektedir. “*Güncel konuların sınıfa getirmesi zenginleştirilmeli ve artırılmalıdır. Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara karşı daha fazla ilgi duymaları ve duyarlılık kazanmaları sağlanmalıdır (Ö.17). Öğrenciye siyasi bilinç kazandırmak için yönetime katkı sağlaması için sınıf içi tartışma çalışmaları yapılmalı. Her hafta güncel konular tartışılmalı bu yönde ödevler verilmeli (Ö.12). Politik okuryazarlığı kazandırmak için öğrencilerin Türkiye ve dünyadaki olayları takip etmelerini sağlayacak ödevlerin verilmesi, günlük tutturulması. Güncel konuların düzenli takip edilmesini sağlamak gerekiyor (Ö.6).*” Öğretmen görüşlerine göre, öğrencilerin kurum, kuruluşların işlevleri görmeleri açısından geziler artırılması (6), güncel konuların yer aldığı günlük yazdırılması (3) ve sınıf gazetesi oluşturulması (3) diğer çözüm önerileri olarak sunulmuştur; “*Ülkemizdeki kurum ve kuruluşların işlev ve politikaları, kurum okul iş birliği ile düzenlenecek gezi ve etkinliklerle tanıtılmalıdır (Ö.17). Öğrencilere haberlerle ilgili günlük yazmaları, sınıf-sosyal gazetesi çıkarması sağlanmalıdır (Ö.4).*”

3.4. Dördüncü alt probleme ilişkin bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital okuryazarlık becerisine yönelik uygulamaları, sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin görüşleri Tablo 6’de gösterilmiştir.

Tablo 6. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital okuryazarlık becerisine yönelik görüşleri

Teorik- Uygulamalar	f	Sorunlar	f
Bilgi verme	15	Bilgi düzeyinde kalması	13
Dijital-online uygulamalar		Uygulamalara fazla yer verilmemesi	11
Dijital hak ve sorumluluk		İnternet ulaşımında yetersizlik	8
Dijital hukuk-ticaret		Teknik sorunlar	7
İnternet-		Teknolojinin bilgi dışında kullanımı	6
Kaynak-bilgi tarama		Çözüm Önerileri	
Uygulamalar		İmkan ve desteklerin artırılması	9
Sunum hazırlama	14	Bilgilendirme	8
Akıllı tahta--EBA	13	Bilgisayar lab. etkin kullanılması	7
E-devlet kullanımı	11	Projelerin artırılması	6
Araştırma yapma	9	Demo uygulaması yapılması	4
Dijital oyunlar	7	Seçmeli ders	4
E-kitap, e-kütüphane	2		

Sosyal bilgiler öğretmenleri dijital okuryazarlık becerisini oluşturmak için öncelikle öğrencilere dijital teknoloji konusunda günlük hayatları için gerekli uygulamalar konusunda bilgi verdikleri (15) belirtmektedir. “*Dijital çağın getirdiği avantajlardan faydalanmaları ve bunları nerede nasıl kullanacaklarını öğrenmeleri önemlidir. Bunu okul ortamında gösterebilmenin en kolay yolu da sınıflarda bulunan akıllı tahtalardır. Öğrenciler kendi telefon uygulamalarından e-okul, EBA, mail gibi platformlara girebilmektedir. Özellikle e-devlet uygulaması ihtiyaç duyulan konularda açılarak öğrencilere gösterilmektedir. Ayrıca konu ve kazanımlar gündeme geldikçe RTÜK, valilik, belediye gibi kurumların web sayfası açılıp online yapılacak işlemler hakkında bilgi verilmektedir (Ö.3). Akıllı tahta üzerinde yapılan çalışmalar, sunum hazırlama, internet konusunda bilgilendirme yapıp, dijital hak ve sorumluluklar, dijital hukuk, dijital ticaret konusunda bilgi veriyorum. Artık öğrenciler internette çok vakit geçirdiği ve internette alışverişler fazla yapılmaya başladığı için internete karşılaşılabileceği sorunlar ve güvenlikleri açısından hakları hakkında bilgi vermeye çalışıyorum (Ö.6). Akıllı tahta üzerinde yapılan çalışmalar. Sunum hazırlama, internet konusunda bilgilendirme, teknoloji kullanımı ve dijital hak ve sorumluluklar konusunda bilgi veriyorum (Ö.11).*”

Sosyal bilgiler öğretmenleri dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmek için araştırma ödevleri verip sunum hazırlama (14), akıllı tahta kullanımı, EBA kullanımı (13) e-devlet kullanımına (11) yönelik uygulamalar yaptıklarını belirtmektedir. “*Akıllı tahta kullanımı, e-devlet kullanımı uygulamaları ve araştırma ödevleri verip slayt hazırlama gibi uygulamaya yönelik çalışmalar yaptırıyorum (Ö.17) Dijital ortamları aktif kullanmak, e-kitap ya da e-kütüphane gibi dijital öğrenme ortamlarını geleneksel öğrenme ortamları içerisinde kullanmak, sunum hazırlama ve bunu akıllı tahtada anlatmak gibi uygulamalar yaptırıyoruz (Ö.16). Kahot uygulaması ile soru cevap yapma veya EBA’ dan yararlanma, Google akademik üzerinden araştırma yapmalarını ve sunum hazırlamalarını sağlıyorum (Ö.4) Bu konuda farklı web 2.0. araçları kullanıyoruz (Ö.6).*” Sosyal bilgiler öğretmenleri dijital okuryazarlık konusunda sorunlar olarak daha çok bilgi verme düzeyinde kaldığını (13), uygulamaya sıkça yer veril-

mediğini (11), öğrencilerin bazılarının internete ulaşmada sorunlar yaşadığını (8) ve okulda teknik sorunların yaşandığını (7) vurgulamaktadır. Öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “*En önemli sorun bilgi teknoloji becerisinin bilgi verme düzeyinde kalması. Uygulamalara çok fazla yer verilemiyor (Ö.2). Her öğrencinin internet erişimine rahat ulaşamaması (Ö.7) Dijital okuryazarlık becerisini kazandırırken bazı durumlarda öğrenciler teknoloji açısından zengin ortamlara ulaşamayabiliyor (Ö.10). Ders kazanımları yoğunluğu fazla olduğu için bu etkinliklere uygulamaya çok fazla yer ayırlanamaması (Ö.14). Uygulamaya yönelik çalışmalara fazla yer verilememesi (Ö.15). Teknik problemler, her öğrencinin bilgisayar ve internete sahip olmaması (Ö.19). Yazılım ve uygulama eksiklikleri (Ö.20).*”

Sosyal bilgiler öğretmenleri dijital okuryazarlık becerisinde sorunların çözümüne yönelik olarak; öğrencilerin internete ulaşabilecekleri imkan ve desteğin verilmesi ve artırılması (9), veli ve öğrencilerin güvenli internet konusunda bilgilendirilmesi (8), bilgisayar laboratuvarlarının etkin kullanılarak bazı konuların bilgisayarla işlenmesi (7), dijital okuryazarlığa yönelik proje ödevlerinin verilmesi (6), kurumlara ait eğitim amaçlı demo uygulamaları üzerinden uygulama yapılması (4), dijital okuryazarlık seçmeli dersinin oluşturulması (4) önerilmiştir. Öğretmenlerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “*Öğrencilerin teknoloji açısından zengin ortamlara ulaşabilmeleri için yeterli imkan ve desteği sağlamak (Ö.4). Bilgisayar laboratuvarları kullanılabilir. Proje ödevleri artırılabilir (Ö.13). Ders saati artırılmalı, bilişim öğretmeni ile ortak ders işlenebilir, bilgisayar laboratuvarında ders işlenebilir. Kurumlara ait eğitim amaçlı demo uygulamalar yapılabilir. Örneğin hastane randevusu alma. Bunun demo uygulaması yapılırsa demo üzerinden randevu alımı gösterilebilir (Ö.8). Güvenli internete geçiş sağlanmalı, öğrenci ve velilerin bilgilendirilmesine yönelik rehberlik faaliyetleri artırılmalıdır (Ö.15). Ders saati artırılmalı, bilgisayar laboratuvarında ders işlenebilir (Ö.11). Dijital okuryazarlığa yönelik seçmeli ders olabilir (Ö.16)*”.

3.5. Beşinci alt probleme ilişkin bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin finansal okuryazarlık becerisine yönelik uygulamaları, sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin görüşleri Tablo 7’de gösterilmiştir

Tablo 7. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin finansal okuryazarlık becerisine ilişkin görüşleri

Teorik-Uygulamalar	f	Sorunlar	f
Finansal bilgi		Bütçe ve planlamada sorun yaşanması	9
Ekonomi genel bilgiler	13	Okul dışı öğrenme gezilerin yetersizliği	8
Kavramlar	13	Konuların soyut gelmesi-ilgisizlik	7
Örnek verme	10	Uygulama azlığı	6
Girişimcilik	9	Çözüm Önerileri	
Finansal tutum	9	Ekonomi konularının güncellenmesi	7
Uygulama		Uygulamalı çalışmaları	7
Beyin fırtınası	12	Projelerin artırılması	6
Biyografi	11	Okul dışı geziler artırılmalı	6
Proje	9	Topluma hizmet uygulamaları	4
Gözlem	5	Ailelerle işbirliği	4
Drama	2	Girişimcileri konuk olarak çağırma	3

Tablo 7’e göre, Sosyal bilgiler öğretmenleri finansal okuryazarlık becerisini oluşturmak için finansal bilgi üzerinde durulduğunu belirtmektedir. Özellikle “Üretim Tüketim Dağıtım” öğrenme alanında ekonomi ile ilgili genel bilgiler (13) ve kavramları (13) (Üretim, tüketim, gelir, gider, ihtiyaç, borç, birikim, yatırım, tasarruf, bütçe, bilinçli tüketici, vergi, ihracat, ithalat...), girişimcilik konusunda ile ilgili temel bilgileri ve örnekleri verdiklerini belirtmektedir. Öğretmenlerin görüşlerinin bazıları; “*Öncelikle ekonomi ile ilgili genel bilgileri ve kavramları veriyoruz. Bilinçli para kullanma ve yönetme işi olan finansal okur yazarlık üretim, dağıtım ve tüketim konusunda yatırım planlamaları etkinliği içerisinde yer almaktadır. Tüketici hakları, vergi, üretim, tüketim, tasarruf, ithalat, ihracat, bilinçli tüketici...gibi kavramlar üzerinde duruyoruz. (Ö.3). Tasarruf, israf, planlama, gelir, gider, borç, birikim, yatırım planları kavramlar ve konular üzerinde duruyorum (Ö.7). 5 ve 6.sınıf kazanımları içinde yer alan ekonomik kaynaklarımız konusunda ülkemizin kaynakları ve bu kaynakların nasıl değerlendirildiği anlatılıyor. İthalat-ihracat, katma değer gibi kavramlar üzerinden kaynaklarımızın nasıl kazanca dönüştüğünü hem somut örnekler hem de görseller üzerinden işlenir (Ö.9). Girişimcilik konularına da değinip, örnekler veriyoruz (Ö.13).*” şeklindedir. Sosyal bilgileri öğretmenleri öğrencilerde finansal tutum oluşturmaya yönelik çalışmalar (9) yaptıklarını belirtmektedir. Finansal tutum oluşturmaya yönelik görüşler şu şekildedir: “*Tasarruf, bütçe gibi kavramlar üzerinde duruyorum. Özellikle konularımız kapsamında finansal bilgi verip, finansal tutum kazandırmaya çalışıyoruz. Bütçe yapma, planlama, tüketim alışkanlığı kazandırmaya çaba sarf ediyoruz. İhtiyaç ve istekler arasında. planlama yaparak, bütçelerine göre hareket etmelerini vurgulamaya ve bilinçlendirmeye çalışıyoruz (Ö.8). Girişimcilik konularına da değinip, örnekler veriyoruz (Ö.14).*”

Sosyal bilgiler öğretmenleri finansal okuryazarlığı geliştirmeye yönelik olarak beyin fırtınası (12), girişimci kişilere ait biyografiler kullanma (11), proje oluşturma (9), gözlem ödevleri gibi uygulamalar yaptıklarını belirtmektedir. Görüşlerden bazıları; “*Hayali paralar ile hayali yatırımlar ya da düşük bütçe ile büyüyebilecek yatırımların planlanması olarak beyin fırtınası yapılmaktadır. Günümüzün büyük firmalarının kuruluş hikayeleri, girişimci kişilerin biyografi üzerinden sorular sorarak uygulamalar yapılmaktadır (Ö.15). Öğrencilere finansal konularda girişimcilik örnekleri sunuyorum. Proje ödevleri veriyorum. Drama çalışmaları ayrıca “elinizde bütçe olsa onu nasıl etkili şekilde nasıl kullanırsınız nelere yatırım yaparsınız” şeklinde beyin fırtınası çalışmaları yapılabilir (Ö.1)*” şeklindedir. Öğretmenler çeşitli projeler geliştirmekte ve gözlem ödevleri verdiklerini belirtmektedir: “*Okul ve evde enerji tasarrufuna yönelik çalışmalar, sınıf kumbarası çalışması ile sınıf ihtiyaçlarını (kalem, silgi gibi) karşılama uygulaması, atık kumaşların değerlendirip çantaya dönüştürülmesi gibi projeler uygulamalar oluşturduk (Ö.9). Özellikle enerji tasarrufu, enerji kaynakları gibi konularda her zaman israfın önlenmesi, sıfır atık gibi konularla öğrencilerimin bunu kendisinin ve ailesinin de uygulamasına çalışıyoruz. Bu yönde uygulamalar yapıyoruz (Ö.4). Bir proje de siz yapın. Yatırım ve pazarlama projeleri yapma. Sanayiye yatırım projesi hazırlama gibi uygulamalar yaptırıyorum (Ö.19). Çocuklara ailelerinin ekonomik faaliyetlerini, tüketim alışkanlıklarını gözlem yapma ödevi veriyorum (Ö.6).*” Sosyal bilgiler öğretmenleri finansal okuryazarlığa ilişkin sorun olarak; öğrencilerin bütçe ve planlama yapamaması (9), finansal okuryazarlığa yönelik gezilerin azlığı (8), konuların soyut olması (7), konulara ilgisizlik (7), uygulama azlığı (6) belirtmektedir.

Öğretmen görüşlerinden bazıları şunlardır: “*Bütçe ve gelirin doğru kullanılmaması sorun teşkil eder (Ö.4). Öğrenciler kendilerine verilen harçlıkları harcama planlaması yapamamaktadır. Ayrıca bireyler para kazanımının zorluğu hakkında da yeterli bilince sahip değillerdir (Ö.16). Ayrıca öğrencilerin çoğu kendi finanslarını yönetme konusunda başarısız oluyor. Finansal konulara ilgilerinin olması, konuların soyut kalması (Ö.12). Okul dışı öğrenme bu konuda çok etkilidir. Fabrikalara, bankalara, tarım arazilerine vb. geziler yapılmalı. Ancak maliyet ya da zaman gibi konular nedeniyle yapılamıyor (Ö.18). Zaman azlığı nedeniyle uygulama azlığının olması (Ö.7).*” Sosyal bilgiler öğretmenleri finansal okuryazarlık sorunlarına yönelik olarak çözüm önerisi sosyal bilgiler öğretim programında ekonomi konularının güncellenmesi (7) gerektiğini yönünde görüş belirtmektedir: “*Günümüze ekonomi ile ilgili bilgilerin programda güncellenmesi gerekmektedir. Bireysel emeklilik sistemleri, borsa ve mevduat konularında temel düzeyde bir içerik hazırlanmalıdır. 7. Sınıflardaki toprak yönetimi konusu bu şekilde revize edilmelidir. Güncel hayatta en çok karşılaştıkları konular kredi kartı-enflasyon- işsizlik-borsa-mevduat...ders programına eklenmelidir (Ö.3). Ekonomi konularına eklemeler yapılması gerekmektedir. Öğrencilerin güncel hayatlarında en çok karşılaştığı konular kredi kartı, enflasyon, işsizlik, borsa, bankacılık, sigorta gibi (Ö.12).*”

Sosyal bilgiler öğretmenlerin görüşlerine göre, okullarda uygulama çalışmaları kapsamında proje- topluma hizmet uygulaması çalışmalarının, okul dışı gezilerinin (fabrika, üretim alanları) artırılması, girişimcilerin okula konuk olarak çağırılması diğer çözüm önerileridir. “*Proje ve topluma hizmet faaliyetlerinin ders programların ders saati olarak girmesi, mezun olmak adına belli saat proje ve topluma hizmet uygulamalarının zorunlu hale getirilmesi gerekir. Uygulamalı çalışmalar yapılmalıdır. Gezi- inceleme, yerinde görme ve öğrenme fırsatlarının artırılması finansal okuryazarlık düzeyinin arttırmada çözüm önerileri olabilir (Ö.16). Okul dışı geziler finansal okuryazarlığa yönelik olarak planlanıp, yapılmalıdır (Ö.9). Öğrencilerde finansal tutum ve davranış geliştirmek amacıyla ailelerle iş birliği yapılmalı. Öncelikle ekonomi ve finansla ilgi duymaları, tutum ve yatırım alışkanlığı kazandırmak için ailelerle iş birliği yapılması gerekir (Ö.6).*”

3.6. Altıncı alt probleme ilişkin bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çevre okuryazarlık becerisine yönelik uygulamaları, sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin görüşleri Tablo 8’de gösterilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenleri öncelikle öğrenciler çevre bilgisi (15) (çevre, çevre sorunları, çevre sorunlarının nedenleri, etkileri, çözüm önerileri, kurum-kuruluşlar...) verdiklerini belirtmektedir. “*Öncelikle derste öğrencilerimize çevre, çevre sorunları ve çözüm önerileri hakkında bilgi veriyoruz. Günlük hayatta çevremizde meydana gelen olayların yakından uzağa ilkesi ile hayatımıza olan etkisi üzerine tartışma yapılması, çözüm önerileri istenmesi. Böylece öğrencilerin çevremizde meydana gelen olayların günlük hayatımıza olan etkileri arasındaki bağı kurabilmeleri sağlanmaktadır. Çözüm önerileri üzerinde bilgi verip tartışıyoruz (Ö.9). Yerelden evrensel çevre sorunları nedenleri, çözüm önerilerini açıklayıp farkındalık oluşturmaya çalışıyoruz. Bu amaçla çalışan kurum kuruluşları tanıtıyoruz (Ö.15). Çevrenin korunması ile ilgili örnek olan kişi ya da kuruluşların tanıtılması (Ö.2).*”

Sosyal bilgiler öğretmenleri; proje, topluma hizmet çalışmaları (14), gezi (12), beyin fırtınası ve tartışma yöntemine (10) yer vererek çevre sorunlarına yönelik duyarlılık ve olumlu tutum geliştirmeyi amaçlamaktadırlar. Ay-

rica proje çalışmaları sırasında afiş ve broşür hazırlatıldığı, örnek olay ve güncel olaylardan yararlanarak farkındalık oluşturulduğu vurgulanmaktadır. Öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “Sosyal bilgiler dersinde proje ve topluma hizmet çalışmalarına sıkça yer vermeye çalışıyoruz. Atıklar, ağaç dikme, plastik kapak toplama, atıklar konusunda farkındalık gibi projeler oluşturduk (Ö. 12). Öğrencilerin de dahil olduğu TEMA üyeliği başlatmamız -okulumuzda en temiz sınıf seçiminin yapılarak seçilen sınıfa törende sertifika verilmesi ve bunun düzenli yapılması-mavi kapak toplama-geri dönüşüm için çöplerin okullarda ayrı olması -pil toplama kampanyasının yapılması (Ö.14). Ağaç dikme çalışmaları ve atıklarla ilgili proje çalışmaları yapıldı (Ö.5). Öğrencilerin çevre sorunlarına karşı farkındalığını arttırmak için projeler geliştiriyoruz. Atık ürünler, atıkların toplanması, pillerin, mavi kapakların toplanması, ağaçlandırma çalışmaları, afiş, broşür hazırlama çalışmaları yaptırıyorum. Her öğrenci grubu bir çevre sorunu belirleyip onu çözümleriyle proje haline getirmelerinin istiyorum (Ö.3). Çevremizde meydana gelen olaylar ile günlük hayattaki uygulamalarımız arasındaki bağ ile ilgili sorular sorulması. Bireysel olarak toplumsal olarak üzerimize düşen görevlerle ilgili beyin fırtınasının yapılması (Ö.19).” “İzcilerimden kurduğum yeşil enerji timi, çevre timi öğrencilerimle yaptığım çalışmada; yeşil enerji timi okulda gereksiz yanan lambaların söndürülmesi için “kırmızı söndür buton sticker”lar bastırıldı ve okuldaki lamba düğmelerine yapıştırıldı. Tim görevlisi öğrenciler belirli periyotlarla sınıfları gezdi ve teneffüslerde, öğle aralarında söndüren sınıflara puanlar verdi ve aylık en çok puan alan sınıfları tespit etti. Çevre timi öğrencileri teneffüslerde öğrenci arkadaşlarını gözlemledi ve çevreye kağıt, cips gibi yiyecek kaplarını atan öğrencileri ve sınıflarını o öğrencilere gözükmeden tespit etti. Sınıflara afişler asıldı (Ö. 2) Bu konuda farklı projeler gerçekleştirerek çevre ile ilgili atık yağlardan sabun, biyodizel, doğal boyalar, doğal ürünler yapıyoruz (Ö.18).”

Tablo 8. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çevre okuryazarlık becerisine ilişkin görüşleri

Uygulamalar	f	Sorunlar	f
Çevre bilgisi	15	Duyarsızlık	11
Çevre-çevre sorunları -nedenleri		Uygulamada eksiklikler	10
Çözüm önerileri-etkileri		Gezilerinin azlığı	10
Kurum-kuruluşlar		Yöntem çeşitliliği azlığı	4
Uygulamalar		Çözüm Önerileri	
Çevre farkındalık-tutum		Projeler artırılmalı	13
Projeler	14	Uygulamalar artırılmalı	13
Geziler	12	Geziler artırılmalı	9
Beyin fırtınası-Tartışma	10		
Güncel konular-Örnek olay	8		
Afiş hazırlama	5		
Broşür hazırlama	4		

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bazıları yapılan gezilerin öğrencilerde çevreye duyarlılık oluşturma açısından önemli olduğunu belirtmektedir: “Bu yıl öğrencilerde çevre farkındalığını arttırmak için gezi düzenledim. Belediye tesislerine (Seralar, Park bahçeler Müdürlüğü, geri dönüşüm, çöpten elektrik üretim tesisi). Bu sayede insanoğlunun doğaya verdiği zarar ve çözüm yollarını gösterilmeye çalışıyor (Ö.12). Sosyal bilgiler öğretmenlerini çevre okuryazarlığı açısından karşılaşılan sorunlar okulun ve bazı öğrencilerin çevre sorunlarına karşı duyarsızlığı olduğunu (11) belirtmektedir. Çocukların çevre sorunlarına ilişkin duyarsızlığı en önemli sorunlardan biridir (Ö.8). Öğrenciler konuların işlenmesi esnasında güzel örneklerle sorunları tespit etseler de uygulamada ‘bananeci’ bir tavır içinde olabiliyorlar (Ö.12) Öğrencilerin bir kısmı duyarsız tavırlar sergileyebiliyor. Azalan kaynaklar, çevrenin kirlenmesi gibi sorunların sonraki nesiller için önemini kavrayamıyor. Çevresinde meydana gelen olayların kendisi ile ilgili olmadığı sürece sorun yaratmayacağını düşünüyor (Ö.4). Bu becerinin geliştirilmesi için okullarda yeterli imkanın ve duyarlılığın olmaması. Önem verilmemesi (Ö.17).”

Öğretmenler çevre ve kurum- kuruluşlara (TEMA) gezilerin ve uygulamaların yeterli (10) olmadığını vurgulamaktadır. “Çevre eğitimi açısından yapılacak geziler için izin alma zorluğu, öğrencilerin bazı çevre sorunlarının farkına varamaması (Ö.13). Öğrencileri sahaya çıkarıp görmeleri, uygulama yapmaları mümkün olmuyor. Anlatımlar video ve resimlerle sınırlı kalıyor (Ö.6).” Çevre sorunlarında farkındalık oluşturmak için kullanılan yöntem ve tekniklerin çeşitlendirilmek istendiğinde zaman alması, bu nedenle fazla kullanılmaması diğer bir sorun olarak belirtilmiştir. Çevre sorunlarına karşı farkındalık oluşturmak için farklı yöntem ve tekniklerin çeşitlendirilerek dersi işlenmesi gerekir. Ancak, bu tür kazanımları kazandırırken kullanılan örnek olay, beyin fırtınası, tartışma, münazara gibi yöntem ve teknikler çok zaman alabiliyor ve tartışma konusu farklı yönere kayabiliyor (Ö.7).”

Sosyal bilgiler öğretmenleri çevre okuryazarlığındaki sorunlara yönelik çözüm olarak; okullarda çevreye yönelik projelerin (13) ve okul dışı gezilerinin (12) artırılması önerilmiştir: “Uygulamaya, projeye yönelik çalışmalar

yapılmalıdır. Öğrencilerin bilinç düzeyleri artırılmalıdır (Ö.9). Okul dışı öğrenme ile öğrencilerin sorunları yerinde görmeleri sağlanmalı (Ö.12). Aileler ile ortak hareket edilerek çevre bilinci kazandırılmalı. Okul gezileri, saha çalışmaları, çeşitli projeler artırılmalıdır (Ö.18).”

3.7. Yedinci alt probleme ilişkin bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlık becerisine yönelik uygulamaları, sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin görüşleri Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlık becerisine yönelik görüşleri

Teorik- Uygulamalar	f	Sorunlar	f
Medya bilgi	17	Her bilginin doğru kabul edilmesi	13
Kitle iletişim araçları-medya		Medyanın olumsuz etkisi	12
İnternet- bilgiye ulaşma		Medya bağımlılığı	12
TV-Reklam-Haber		Medya farkındalık düzeyin yetersizliği	8
Uygulama		Yorumlama-sorgulama sorunu	5
Gazete -haber inceleme	14	Çözüm Önerileri	
Sınıf gazetesi hazırlama	10	Sos. Bil. içinde içerik artırılmalı	10
Reklam inceleme	10	Öğretmenler hizmetiçi eğitim verilmeli	9
Afiş-logo hazırlama	9	İnkılap Tar. ders saatinin artırılması	7
Dergi-broşür hazırlama	9	Uygulamaya yönelik etkinlikler	6
Proje, araştırma	8	Zorunlu ders olması	4
Kamu spotu	7		
Film analizi	4		

Sosyal bilgiler öğretmenleri medya konusunda bilgi verildiğini (17) (kitle iletişim araçları, medya, reklamlar, haberler, internet, diziler, filmler) belirtmektedir. Öğretmen görüşlerinden bazıları şunlardır: “Kitle iletişim araçları ve medya, doğru haber alma hakkı ve internet ile ilgili bilgi almalarını sağlayıcı bilgiler veriyoruz (Ö.1). Reklamlarda verilen mesajları çözümleyebilme (Ö.4). Medya konusunda farkındalık oluşturulacak bilgiler vermekteyiz (Ö.10). Medya mesajlarını incelemek, kitle iletişim araçlarını kullanmayı öğretmek, Tv den öğrendiklerini değerlendirme, medyadaki kalıp yargıları gerçeklerle karşılaştırmaya yönelik bilgilendirme yapıyoruz (Ö.13). Farklı görselleri karşılaştırarak medya ürünlerinin yapılandırılmış olduğu ile ilgili çeşitli örnekler bilgi verilmesi. reklam, dizi ya da haber programları üzerinden farkındalık oluşturmaya çalışıyoruz (Ö.8). Günümüzde bilgiye yönelik erişim, doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmayı nasıl sağlayabiliriz ve internet, TV, reklamlar konusunda bilgilendirme yapıyoruz (Ö.17).” Sosyal bilgiler öğretmenleri uygulamaya yönelik olarak, haber-reklam- gazete inceleme, sınıf gazetesi hazırlama, proje; afiş, logo, dergi, kamu spotu hazırlama çalışmaları yapıldığını belirtmektedir. Öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “Uygulamalara yönelik olarak sınıf gazeteleri hazırlama ödevleri verip, projeler yaptırıyoruz (Ö.2). Öğrencilerden farklı gazeteleri getirmelerini ve aynı haberin her gazetede haberinin nasıl yapıldığını incelemelerini istiyorum (Ö.6). Logo veya afiş üretme etkinliği, Reklamlarda verilen mesajları çözümleyebilme, medyaya yönelik proje ödevi verme, filmlerde karakterleri analiz etme (Ö.7). Kamu spotları çok işimize yarıyor açıkçası. Öğrencilerimle yaptığım proje çalışmalarında yaygınlaştırma kapsamında medyanın gücünü, etikliğini ortaya çıkarmaya çalışıyoruz. Youtube gibi sosyal medya araçlarını, dergi, broşür hazırlama işini kendileri yapıyor. Medya farkındalığını artırmak için, araştırma, broşür-afiş- kamu spotu hazırlıyorum (Ö.16).”

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığına yönelik sorunlar olarak, öğrencilerin her bilgiyi doğru kabul etmesi, medyanın etkisinde kalmaları, medya bağımlılığının öğrencilerde fazla olması, medya farkındalık düzeyinin yeterli olmaması. Görüşlerden bazıları şu şekildedir: “Öğrenilen bilginin doğru kabul edilmesi (Ö.3). Medyada görülen her bilgi doğru kabul edilmekte (Ö.9). Öğrencilerin medya farkındalık düzeylerinin düşük olması. Medyanın çok etkisinde kalmaları (Ö.7). Medya bağımlılığının bilinçsiz şekilde fazla olması (Ö.12). Medyanın çok etkisinde kalmaları ve medya araçlarını etkili bir şekilde okuma, yargılama yeteneğine sahip olamamaları (Ö.15).” Öğrencilerin medya farkındalık düzeyleri yeterli değil, medyadaki içerikleri yorumlayamama, medyadaki içeriklerin güvenilirliğini sorgulayamama gibi sorunlar bulunmaktadır (Ö.2). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı sorunlarına yönelik çözüm önerileri olarak, Sosyal bilgiler dersinin içinde konu olarak işlenmesi ve inkılap tarihi ders saatinin artırılması böylece medya okuryazarlığı dersine ağırlık verilebileceği, öğretmenler medya okuryazarlığı konusunda Hizmetiçi eğitim verilmesi, uygulamaya yönelik etkinliklerin daha fazla yapılması belirtilmiştir. Öğretmen görüşlerinden bazıları; “Medya ile ilgili öğretmenlere hizmet içi eğitim verilmelidir (Ö.4). Ders saatimiz ve konu ağırlığımız artırılabilir (Ö.9). Sosyal bilgiler müfredatı içerisine konular yayılmalı. İnkılap Tarihi dersinin saati artırılmalı. Çünkü LGS'ye hazırlık yapıldığı için Medya okuryazarlığı dersine ağırlık verilemiyor (Ö.10). Ders zorunlu hale getirilmelidir (Ö.13).”

3.8. Sekizinci alt probleme ilişkin bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin hukuk okuryazarlık becerisine yönelik uygulamaları, sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin görüşleri Tablo 10'da gösterilmiştir

Tablo 10. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin hukuk okuryazarlık becerisine ilişkin görüşleri

Teorik ve Uygulamalar	f	Sorunlar	f
Hukuk bilgi	16	Konuların bilgi düzeyinde verilmesi	13
Haklar-sorumluluklar		Konuların soyut olması	9
Kurum- kuruluşlar		Uygulama yetersizliği	8
Çocuk-insan hakları		Konuların yorumlanma sorunu	6
Anayasa- Demokrasi			
Uygulamalar		Çözüm Önerileri	
Yazma etkinliği (Dilekçe)	13	Uygulama düzeyinin artırılması	11
Örnek olay	9	Seçmeli ders olması	7
Güncel olay	8	Konular içinde artırılmalı	6
Pano	5	Kamu spotları bilinçlendirme	6
Araştırma ödevi	5		
Drama	3		

Sosyal bilgiler öğretmenleri hukuk okuryazarlığının oluşturulması ve geliştirilmesi için teorik olarak hukuk ile ilgili bilgilerin verildiğini belirtmektedir (17). Öğretmenlerin görüşlerinin bazıları şu şekildedir: “*Etkin vatandaşlık öğrenme alanında yer alan konulara göre öğrencilerimize anayasal haklarını ve sorumluluklarını, kurum ve kuruluşların görevleri gibi bilgiler verilmektedir (Ö.6). Hukuk konusunda bilinçli bir birey olarak hangi durumlarda hangi kurumlara başvuracağını hangi yolu izleyeceğini bilmelidir. Bu konuda bilgi veriyoruz (Ö.8) Kurumların işleyişinde karşılaştığımız problemlere karşı yapılması gerekenler ve hak arama yolları hakkında bilgilendirmeler yapılmaktadır (Ö.14). Daha çok bilgi düzeyi verilmektedir Çocuk hakları, anayasa, hak, sorumluluk, özgürlük demokrasi...). Haklarımız, anayasa, sorumluluklarımız konularında bilgi düzeyi verilmektedir (Ö.16).*”

Öğretmenler uygulamaya yönelik olarak öğrencilere dilekçe yazdırma (13) ve örnek olay (9), güncel konular (8), araştırma ödevleri (5), okul panosu hazırlama (5), drama (3) üzerinden uygulama yaptıklarını belirtmektedir. Öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “*6.sınıf içinde bulunan tüketici hakları kavramı ile küçük yaşlarda da olsa tüketici olarak nasıl hak aranabileceği ile ilgili örnekler verilir. Dilekçe hakkı ve bilgi edinme hakkı ile ilgili verilerek dilekçe yazımı ya da CİMER'e başvuru uygulamaları yaptırılır (Ö.5). Gündelik gerçek tüketici sorunlarına ilişkin hakem heyetine verilecek şekilde dilekçeler yazdırılmaktadır (Ö.11). Haklar ve özgürlükler ile ilgili konularda yaşanan sorun ve çözüm önerileri gibi dramalar yapılmaktadır (Ö.14). Çocuk hakları ve insan haklarını konu alan “Dilekler Çiçek Açsın” etkinliği için okul panosu oluşturma (bu panodaki çiçeklerimizin içine dilek ve şikayetlerini yazıyorlar (Ö.6). Günlük hayata dahil örneklendirmeler yaparak, araştırma ödevleri veriyorum (Ö.12). Bilgilendirmelerden sonra örnek dilekçe yazımı etkinliği yapıyoruz. Dersleri örnek videolar, haber örnekleri ve güncel konular üzerinden işliyorum (Ö.15).*”

Sosyal bilgiler öğretmenleri hukuk okuryazarlığına yönelik sorunları konuların bilgi düzeyinde işlenmesi, uygulamaya yer verilmemesi, konuların soyut kalması, öğrencilerin hukuk konularını yorumlamada zorluk yaşamaları belirtilmektedir. Öğretmen görüşlerinin bazıları; “*Sadece konuların bilgi düzeyinde verilmesi ve yasal düzenlemelerin mantığının kavranmaması, soyut kalması (Ö.1). Hukuk kurallarını anlama- yorumlama düzeyinde eksiklikler olduğunu düşünüyorum (Ö.9). Verilen bilgiler çoğunlukla teorik kalıyor. Uygulamaya geçilemiyor. Öğrenciler tüketici hakları konusunda bile öğrendiklerini uygulayamıyorlar (Ö.16). Konuların soyut olması. Öğrencilerin algılama, yorumlamada zorluklar yaşamalarıdır (Ö.20)*” şeklindedir. Çözüm önerileri olarak, uygulama düzeyinin artırılması, seçmeli ders olarak verilmesi, konular içinde ağırlığının artırılması, kamu spotları ile bilgilendirilmenin artırılması belirtilmiştir: “*Öğrencilere bol bol uygulama yaptırabilecek zaman oluşturabilmeli, sorununu çözecek beceriyi elde ettiğinde sorunların kolayca çözüldüğünü yaparak yaşayarak öğrenmeli (Ö.6). Uygulamalı çalışmalar yapılmalıdır (Ö.14). Seçmeli ders olarak konulması (Ö.17).*”

4. Sonuç, tartışma ve öneriler

Sosyal bilgiler öğretmenleri okuryazarlığı bilgiyi, verileri okuyabilme, kavrayabilme, analiz edip, yorumlayıp, değerlendirebilme ve aktarabilme olarak tanımlamışlardır. Öğretmenlerin okuryazarlık tanımları birçok araştırmacının okuryazarlık tanımları ile benzerlik göstermektedir (Altun, 2005; Güneş, 2000; Hobbs, 2010; Mete, 2020 Kellner, 2001). Öğretmenler Sosyal bilgiler dersi açısından okuryazarlık becerilerinin kazandırılmasının konuların anlaşılması, kavranması, analiz edilmesi, yorumlanması; üst düzeyde düşünme becerilerini geliştirmesi ve ders

başarısını artırılması açısından önemli olduğu belirtmiştir. Çeşitli okuryazarlık becerileri üzerinde yapılan çalışmaların ders başarısını ve düşünme becerilerinin artırdığı sonuçları ile araştırma bulgularını desteklemektedir (Clark & Lott, 2017; Göfner, 2017; Kelcey & Carlisle, 2013; Knipper & Duggan, 2006; Lai vd., 2014; Pennington vd., 2014; Soares & Wood, 2010; Vaughn vd., 2013).

Sosyal bilgiler öğretmenleri öğrencilere harita okuryazarlığı becerilerinin kazandırmak için teorik olarak öğrencilere öncelikler bilgi düzeyinin verildiğini; uygulama düzeyinde ise, dilsiz haritalar kullandıklarını, harita gösterip, okuma ve yorumlama çalışmaları yaptıklarını belirtmektedirler. Öğretmenlere yönelik yapılan araştırmalarda benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Akengin vd., 2016; Cendek, 2015). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin harita okuryazarlığına ilişkin sorunlara yönelik görüşlerine bakıldığında; okullarda imkanların kısıtlı olması, öğrencilerin harita ile ilgili olarak yeterli beceriye sahip olmaması, hazırbulunuşluk düzeylerinde eksiklikler görülmesi, ders saatinin yetersizliği nedeniyle uygulamalara fazla zaman ayıramadıklarını belirtilmiştir. Yapılan çeşitli araştırmalarda ortaokul öğrencilerinin harita okuryazarlığı becerisinin yeterli olmadığı, ders saatinin yetersizliği ve kazanım yoğunluğu nedeniyle uygulama azlığı gibi benzer sorunlarla örtüştüğü görülmektedir (Akengin vd., 2016; Cendek, 2015; Erol 2017). Öneriler kısmında harita okuryazarlığında uygulamalara daha fazla yer verilmesi gerektiği, okul koridorları ve sınıflarda harita köşelerinin olması gerektiği belirtilmiştir. İlgili araştırmalar önerileri destekler niteliktedir (Cendek, 2015; Erol, 2017; Kuru, 2022).

Sosyal bilgiler öğretmenleri, öğrencilerin politik okuryazarlık becerisini geliştirmek için; öncelikle teorik düzeyde bilginin oluşturulması için gerekli konuların işlendiği; uygulama düzeyinde ise, güncel konuların sınıfa getirilip tartışma yapıldığı, ödev ve araştırmalar verildiğini belirtmişlerdir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin politik okuryazarlıkta karşılaşılan sorunlara ilişkin görüşlerine bakıldığında; öğrencilerin güncel konular veya politik konuların tartışılmasında tarafsız, objektif olmadıklarını, ailelerinin politik görüşlerinden etkilendiklerini, güncel konuları takip edilmemesi nedeniyle güncel ve toplumsal konular hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları, sınıfta güncel konular konuşulduğu zaman siyasi yöne konuların çekilmesi, ders saati azlığı belirtmektedirler. Politik okuryazarlığa yönelik yapılan çeşitli çalışmalarda öğrencilerin temel politik bilgi, farkındalık ve becerilerinin eksik olduğu (Achinstejn, 2006; Avcı, 2022; Borhaug, 2008; Heron & McManus, 2003; Wilkins, 1999), öğrencilerin görüşlerinde ailelerin sosyoekonomik düzeylerinin etkili olduğu (Doğanay vd., 2007), öğrenci ve ailelerin önyargılarından kaynaklı yanlış anlaşılmalarda olduğu (Özdemir, 2022); öğretmenlerin beceri ve davranış boyutundan daha fazla bilgi boyutu üzerinde durulduğu (Çakmak, 2011; Kuş & Tarhan, 2016) belirtilmiştir. Önerilerde politik okuryazarlığını geliştirmek için uygulamaların (gezi, günlük, yazma etkinlikleri) artırılması gerektiği belirtilmiştir. İlgili araştırmalarda da benzer önerilerde bulunulmuştur (Achinstejn, 2006; Faiz, 2016; Kuş & Tarhan, 2016; Özdemir, 2022).

Sosyal bilgiler öğretmenleri dijital okuryazarlık becerisini oluşturmak için öncelikle öğrencilere dijital teknoloji konusunda günlük hayatları için gerekli uygulamalar konusunda bilgi verdiklerini, dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmek için araştırma ödevleri verip, sunum hazırlama, akıllı tahta kullanımı, EBA kullanımı, e-devlet kullanımına yönelik uygulamalar yaptıklarını belirtmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenleri dijital okuryazarlık konusunda sorunlar olarak daha çok bilgi verme düzeyinde kaldığını, uygulamaya sıkça yer verilmediğini, öğrencilerin bazılarının internete ulaşmada sorunlar yaşadığını, ve okulda teknik sorunların yaşandığını vurgulamaktadır. Yapılan araştırmalarda dijital okuryazarlık becerisinde karşılaşılan sorunlarla örtüşmektedir (Şahin, 2000; Schroll, 2007; Sağ, 2011). Bu çalışmalarda teknoloji ile ilgili bilgi eksikliği, teknolojik alt yapı eksikliği, donanım eksikliği sorun olarak belirtilmiştir. Sorunların çözümüne yönelik olarak; öğrencilerin internete ulaşabilecekleri imkan ve desteğin artırılması, güvenli internet konusunda bilgilendirilmesi, bilgisayar laboratuvarların etkin kullanılması, dijital okuryazarlığa yönelik proje ödevlerinin verilmesi, kurumlara ait eğitim amaçlı demo uygulamaları üzerinden uygulama yapılması, dijital okuryazarlık seçmeli dersinin oluşturulması önerilmiştir. Çeşitli araştırmalardaki önerilerle örtüşmektedir (Şahin, 2000; Sağ, 2011).

Sosyal bilgiler öğretmenleri finansal okuryazarlık becerisini oluşturmak için, finansal bilgi üzerinde durulduğunu belirtmektedir. Ekonomi ile ilgili genel bilgiler ve kavramlar açıklanmaktadır. Finansal okuryazarlığı geliştirmeye yönelik olarak beyin fırtınası, girişimci kişilere ait biyografiler kullanma, proje oluşturma, gözlem ödevleri gibi uygulamalar yaptıklarını belirtmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenleri finansal okuryazarlığa ilişkin sorun olarak; öğrencilerin bütçe ve planlama yapamaması, finansal okuryazarlığa yönelik gezilerin azlığı, konuların soyut olması, konulara ilgisizlik, uygulama azlığı belirtmektedir. Yapılan çeşitli çalışmalarda öğretmenlerin bilgi düzeyinde çalışmalar yaptıklarını ancak sınıf dışı ve günlük yaşama dahil uygulamalarda birçok eksiklikler yaşandığı belirtilmiştir (Akhan, 2010; 2013; Ay & Yavuz, 2016). Finansal okuryazarlık sorunlarına yönelik olarak çözüm önerisi olarak sosyal bilgiler öğretim programında ekonomi konularının güncellenmesi gerektiği, proje- topluma hizmet uygulaması çalışmalarının, okul dışı gezilerinin (Fabrika, üretim- girişimcilik alanları) artırılması, girişimcilerin okula konuk olarak çağırılması çözüm önerileridir. Yapılan çeşitli araştırmalarda da finansal okuryazarlık

becerisini kazandırma sadece bilgi verme ile sınırlı kalmaması, uygulamalar yapılması gerektiği; sınıf dışında bankalar, ekonomik kuruluşlar, pazarlar, marketler gibi kuruluşlara geziler düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir (Akhan, 2010; Akhan, 2013; Yalçınkaya & Er, 2019).

Sosyal bilgiler öğretmenleri öncelikle öğrenciler çevre bilgisi (çevre, çevre sorunları, çevre sorunlarının nedenleri, etkileri, çözüm önerileri, kurum-kuruluşlar) verdiklerini belirtmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenleri; proje, gezi, beyin fırtınası ve tartışma yöntemine, afiş hazırlama, güncel konulara yer vererek çevre sorunlarına yönelik duyarlılık geliştirmeyi amaçlamaktadırlar. Çevre okuryazarı bir birey yetiştirmenin etkili bir çevre eğitimi vermekle gerçekleştirebileceğini ifade edilmektedir (Karatekin, 2011; Artun, Uzunöz & Akbaş, 2013). Sosyal bilgiler öğretmenlerini çevre okuryazarlığı açısından karşılaşılan sorunlar olarak; okulun ve bazı öğrencilerin çevre sorunlarına karşı duyarsızlığı olduğunu, çevre ve kurum- kuruluşlara gezilerin ve uygulamaların yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenleri çevre okuryazarlığındaki sorunlara yönelik çözüm olarak; okullarda çevreye yönelik projelerin ve okul dışı gezilerinin artırılması önerilmiştir. Yapılan çeşitli araştırmalarda çevre okuryazarlık davranış geliştirme boyutunda sığ ve sınırlı olduğu öngörüsü ile derslerde uygulamaların, proje, topluma hizmet uygulamaları, eğitsel kol çalışmalarının ve gezi etkinliklerinin artırılması önerilmektedir (Karatekin, 2011; Öney, 2022; Varlı, 2014).

Sosyal bilgiler öğretmenleri teorik olarak medya konusunda bilgi verildiğini; uygulamaya yönelik olarak, haber-reklam- gazete inceleme, sınıf gazetesi hazırlama, proje; afiş, logo, dergi, kamu spotu hazırlama çalışmaları yapıldığını belirtmektedir. Sorun olarak, öğrencilerin her bilgiyi doğru kabul etmesi, medyanın etkisinde kalmaları, medya bağımlılığının öğrencilerde fazla olması, medya farkındalık düzeyinin yeterli olmaması belirtilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı sorunlarına yönelik çözüm önerileri olarak, Sosyal bilgiler dersinin içinde konu olarak işlenmesi ve inkılap tarihi ders saatinin artırılması böylece medya okuryazarlığı dersine ağırlık verilebileceği, öğretmenlere medya okuryazarlığı konusunda hizmet içi eğitim verilmesi, uygulamaya yönelik etkinliklerin daha fazla yapılması belirtilmiştir. Çeşitli araştırmalar sorun ve önerileri destekler niteliktedir (Altun, 2010; Bütün, 2010; Sarı, 2021).

Sosyal bilgiler öğretmenleri hukuk okuryazarlığının oluşturulması ve geliştirilmesi için teorik olarak hukuk ile ilgili bilgilerin verildiğini belirtmektedir. Öğretmenler uygulamaya yönelik olarak öğrencilere dilekçe yazdırdıklarını, drama yaptırarak, okul panosu yaptırma, örnek olay, araştırma ödevleri yapıldığı belirtilmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenleri hukuk okuryazarlığına yönelik sorunları konuların bilgi düzeyinde işlenmesi, uygulamaya yer verilmemesi, konuların soyut kalması, öğrencilerin hukuk konularını yorumlamada zorluk yaşamaları belirtilmektedir. Hukuk okuryazarlığı alanında yapılan çalışmalarda ortaokul öğrencilerinin hukuk okuryazarlık düzeylerinin orta düzeyde olduğu (Patil & Lavanya, 2012; Oğuz, 2013), Sosyal bilgiler dersinde hukuk okuryazarlığının bilgi düzeyinde kaldığı, uygulama düzeyi, günlük yaşamla ilişkilendirme düzeyinin az olduğu (Ay & Yavuz 2016; Çelik, 2021) belirtilmiştir. Çözüm önerileri olarak, uygulama düzeyinin artırılması, seçmeli ders olarak verilmesi, konular içinde ağırlığının artırılması, kamu spotları ile bilgilendirilmenin artırılması belirtilmiştir. Çeşitli araştırmalarda; okul dışı ortamlara gezi ve hukuk konularının günlük hayatlarında kullanabilecekleri ortamların sunulması (Ay & Yavuz, 2016; Hacat Oğuz & Çakmak, 2018; Oğuz, 2013) önerilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; Sosyal bilgiler dersinde okuryazarlık becerilerine yönelik olarak programdaki kazanımlara göre bilgi düzeyinin verildiği görülmektedir. Ancak öğretmenler özellikle; ekonomi ve politik okuryazarlığa yönelik bilgilerin güncellenmesi gerektiğini belirtmektedir. Araştırmaya göre, okuryazarlık becerilerine yönelik uygulama düzeyinin az olduğu tespit edilmiştir. Özellikle hukuk, politik, dijital, finansal okuryazarlıklara yönelik uygulama düzeyinin artırılması gerekmektedir. Bu bakımdan araştırma, Sosyal bilgiler dersinde okuryazarlık becerisinde uygulama düzeyinde yapılanları tespit etme, karşılaşılan sorunlar- çözüm önerilerini ortaya çıkarma ve alınabilecek önlemlere yönelik yol haritası çıkarma konusunda alana katkı sağlayacaktır.

4.1. Öneriler

Sosyal bilgiler dersinde okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi için; uygulamaya yönelik etkinliklerin, okul dışı gezilerin, proje -topluma hizmet uygulamalarının, okulların araç-gereç ve teknolojik imkanlarının, ders saatinin, ders kitaplarında etkinliklerin, artırılması önerilebilir. Ayrıca, okuryazarlık konularının (özellikle finansal okuryazarlık) güncellenmesi, sosyal bilgiler sınıflarının oluşturulması, okuryazarlıklara yönelik seçmeli derslerin eklenmesi, bilgisayar laboratuvarlarının etkin kullanılması, yöntem ve tekniklerin çeşitlendirilmesi, öğretmenlere okuryazarlık becerilerine yönelik hizmet içi eğitimlerin verilmesi de önerilebilir.

Kaynakça

Achinstein, B. (2006). New teacher and mentor political literacy: reading, navigating and transforming induction contexts. *Teachers and Teaching*, 12, 123-138.

- Adalar, H. (2019). Finansal okuryazarlık. B. Aksoy, B. Akbaba & B. Kılcan (Ed.). *Sosyal bilgilerde beceri eğitimi* (s.149-182) içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Advisory Group on Citizenship. (1998). *Education for citizenship and the teaching of democracy in schools*. Londra: Printed in Great Britain.
- Akengin, H.; Tuncel, G. & Cendek, E. (2016). Öğrencilerde harita okuryazarlığının geliştirilmesine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*. Marmara Geographical Review. 34 , ss 61-69.
- Akhan, N. E. (2010). İlköğretim sosyal bilgiler öğrencilerinde ekonomi okuryazarlığının durumu ve geliştirilmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Akhan, N. E. (2013). Adım adım ekonomi okuryazarlığı: Sosyal bilgiler dersleri için alternatif yollar [Özel sayı]. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (14), 1-36.
- Altun, A. (2005). *Gelişen teknolojiler ve yeni okuryazarlıklar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Altun, A. & Güner, M. D. (2005). Tekli okuryazarlıktan çoklu okuryazarlığa doğru: medya okuryazarlığı. A. Altun & S. Olkun (Ed.) *Güncel gelişmeler ışığında: Matematik fen teknoloji yönetim* (s. 177-190). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Altun, A. (2010). Medya okuryazarlığının sosyal bilgiler programlarıyla ilişkilendirilmesi ve öğretimi (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Altun, A. (2013). Medya okuryazarlığı. E. Gençtürk & K. Karatekin (Ed.) *Sosyal bilgiler için çoklu okuryazarlık içinde* (s.179-206). Ankara. Pegem Akademi.
- Anderson, R. (2008). The political literacy approach to teaching politics in SOSE courses. *Ethos*. 16 (4), 13–17.
- Artun, H., Uzunöz, A.& Akbaş, Y. (2013). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre okur-yazarlık düzeylerine etki eden faktörlerin değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 34, ss. 1-14
- Atkinson, A. & Messy F. (2012). Measuring financial literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) pilot study. *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, No. 15, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en>
- Avcı, R.C. (2022). *Sosyal bilgiler öğretiminde politik okuryazarlık becerisinin yeri ve bu beceriye yönelik sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Ün.. Sosyal bilimler Enstitüsü.
- Ay, T.S. & Yavuz, Ü. (2016). Sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde okuryazarlık becerilerini kazandırmaya yönelik gerçekleştirdikleri uygulamalar. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 6(2), 31-63
- Borhaug, K. (2008). New teacher and mentor political literacy:reading navigating and transforming induction contexts.teachers and teaching: *Theory and Practtice*, 12 (2), 123-136.
- Bütün, E. (2010). *Medya okuryazarlığı dersine ilişkin öğretmeni öğrenci ve veli görüşleri (Samsun İli Örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Çakmak, D. (2011). *Öğretmen adaylarının siyasal katılımı ve siyasal katılıma ilişkin tutumları* (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi örneği). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.
- Çelik, Y. (2021). Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan bazı becerilerin kazandırılmasına yönelik öğretmen görüşleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 733-765.
- Cendek,, M. (2015). *Öğrencileri harita okuryazarlığının geliştirilmesine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Clark, S. K. & Lott, K. (2017). Integrating science inquiry and literacy instruction for young children. *The Reading Teacher*, 70 (5). 1-21.
- Demircioğlu,,H.İ & Akengin, H. (2012).Zaman ve mekana ilişkin becerilerin öğretimi. C. Öztürk. (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretimi; Demokratik Vatandaşlık Eğitiminin içinde* (s.187-224). Ankara: Pegem Akademi.
- Diri, N.Ç.& Arı, S. (2020). *Örneklerle finansal okuryazarlık*. Ankara: İksad Publishing House
- Doğanay, A. Çuhadar, A. & Sarı, M. (2007). Öğretmen adaylarının siyasal katılımçılık düzeylerine çeşitli etmenlerin etkisinin demokratik vatandaşlık eğitimi bağlamında incelenmesi. *Educational Administration: Theory and Practice*, 50, 213-246.
- Erol, H. (2017). Ortaokul öğrencilerinin harita okuryazarlık becerilerine ilişkin bir çalışma. *AJESİ-Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 7 (3): 425-457.
- Faiz, M. (2016). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının siyaset okuryazarlık durumları*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi,Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gedik,,H. & Açıl F. B. (2020). 21. yüzyılda sosyal bilgiler için farklı okuryazarlıklara bakış. N.E.Akhan & S. Demirezen, (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretiminde alternatif konular*. içinde (s.137-180). Ankara: Nobel yayınevi.
- Göfner, B. (2017). *Sosyal bilgiler dersinde okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesine yönelik bir eylem araştırması*. Yayımlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Güleç, S. & Hüdavendigar, M. N. (2020). Sosyal bilgiler eğitimi alanında okuryazarlık becerisi başlığında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 24-36.
- Güneş, F. (2000). *Okuma-yazma öğretimi ve beyin teknolojisi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Güngör, B. & Altun, A. (2020). Sosyal bilgilerde öğretiminde önemli bir adım. Dijital okuryazarlık. N.E. Akhan & S. Demirezen, (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretiminde alternatif konular*. içinde. (s.181-204).Ankara: Nobel yayınevi.

- Haçat Oğuz, S. & Çakmak, M. A. (2018). Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler eğitimi çerçevesinde hukuk okuryazarlığı düzeylerinin belirlenmesi. *Turkish Studies*, 14 (4), 919-940.
- Heron, E. & McManus, M. (2003). Political literacy and the teaching of social policy. a study into the political awareness and political vocabularies of first year undergraduates. *Social Policy and Society*, 2(1), 23-32
- Hobbs, R. (2010). *Digital and media literacy: A plan of action*. A white paper on the digital and media literacy recommendations of the knight commission on the information needs of communities in a democracy. Aspen Institute. 1 Dupont Circle NW Suite 700, Washington, DC 20036.
- Horton, F. W. (2008). *Understanding information literacy: a primer*. Paris: UNESCO. <https://ifap.ru/library/book261.pdf>.
- İnan, S. & Tarhan, Ö. (2018). Siyaset öğretimi ve siyaset okuryazarlığı. A.F. Ersoy & H.Karaduman. (Ed.).*Sosyal bilgilerde güncel okumalar-I*. (s. 831-51). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karatekin, K. & Aksoy, B. (2012). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1 Winter 2012, p.1423-1438
- Karatekin, K. (2011). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kelcey, B. & Carlisle, J. F. (2013). Learning about teachers' literacy instruction from classroom observations. *Reading Research Quarterly*, 48(3), 301-3017.
- Kellner, D. (2001). New technologies new literacies: Restructuring education for a new millennium. *International Journal of Technology and Design Education*, 11(3), 67-81.
- Knipper, K. J. & Duggan, T. J. (2006). Writing to learn across the curriculum: Tools for comprehension in content area classes. *International Reading Association*, 59 (5) :462-470.
- Koç, H. & Demir, S.B. (2014). Developing valid and reliable map literacy scale. *Review of international Geographical Education Online*, 4(2), 120-137
- Köşker, N. (2020). Harita okuryazarlığı becerisi ve öğretimi. T. Çelikkaya & H. Yakar.(Ed.). *Konu ve Beceri Temelli Sosyal Bilgiler Öğretimi -II*. içinde (s.129-169). Ankara: Nobel yayınevi.
- Kuru, G. (2022). *İlkokul sosyal bilgiler dersinde oyunlaştırılmış ders etkinlikleriyle harita okuryazarlığının geliştirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Eskişehir Osmangazi Üniveristesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kuş, Z. (2013). Politik okuryazarlık ve aktif vatandaşlık.. E. Gençtürk & K Karatekin (Ed). *Sosyal bilgiler için çoklu okuryazarlık içinde* (s.207-229). Ankara. Pegem Akademi.
- Kuş, Z. & Tarhan, Ö. (2016). Political education in social studies classrooms: a perspective from Turkey. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*.12 (3), 464-483
- Lai, M. K., Wilson, A., McNaughton, S. & Hsiao, S. (2014). Improving achievement in secondary schools: Impact of a literacy project on reading comprehension and secondary school qualifications. *Reading Research Quarterly*, 49(3), 305-334.
- Mandell, I. (2008). *The financial literacy of young America adults:Results of the 2008 national jumpstart coalition survey of high school seniors and college students*. Seattle W.A.University of Washington and the Aspen .
- Martin, A. (2005). DigEuLit – a European framework for digital literacy: a progress report. *Journal of eLiteracy*, Vol 2 .
- McClure, R. W. (1992). *A conceptual model for map skills curriculum development based upon a cognitive field theory philosophy*. (Doctoral thesis). Oklahoma State University, Oklahoma.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı. (İlkokul ve Ortaokul 4-5-6-7. Sınıflar).Ankara.
- Mete, G. (2020). Okuryazarlık türleri ve 2023 eğitim vizyonu belgesi. *Kesit Akademi Dergisi*, (22), 109-120.
- Merriam, S.B. (2013). *Qualitative research: A Guide to design and implementation*. John Wiley & Sons Inc., New York.
- Miles, M. B.& Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis* (2nd Edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Moseley, C. (2000). Teaching for environmental literacy. *The Clearing House*, 74 (1), 23-24
- Oğuz, S. (2013). Hukuk okuryazarlığı. E. Gençtürk & Karatekin (Ed.). *Sosyal bilgiler için çoklu okuryazarlıklar* (s. 160-176). Ankara: Pegem Akademi.
- Oğuz, S. (2013). *Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler eğitimi çerçevesinde hukuk okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Önal, İ. (2010). Tarihsel değişim sürecinde yaşam boyu öğrenme ve okuryazarlık: Türkiye deneyimi. *Bilgi Dünyası*, 11 (1), 101-121.
- Öney, H. (2022). *Çevre okuryazarlığı konusunda yapılmış olan nitel araştırma çalışmalarına yönelik betimsel bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Özdemir,S. (2022). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin politik okuryazarlık becerisinin geliştirilmesine ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Pala, Ş. M. (2022). Okuryazarlık becerilerinin sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında incelenmesi. *e- Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9, 659-678. doi: 10.30900/kafkasegt.1097887
- Patil, S.S. & Lavanya, C. (2012). A study on legal literacy among secondary school students. *Indian Streams Research Journal*. 2(7).

- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. 3. Baskıdan Çeviri. M.Bütün & S.B.Demir (Ed), Ankara: Pegem Akademi.
- Pennington, J. L., Obenchain, K. M., & Brock, C. H. (2014). Reading informational texts a civic transactional perspective. *The Reading Teacher*, 67(7), 532-542.
- Polizzi, G. (2020). Digital literacy and the national curriculum for England: learning from how the experts engage with and evaluate online content. *Computers & Education*, Volume 152. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103859>.
- Roth, C. E. (1992). Environmental literacy: Its roots, evolution and directions in The 1990s., Columbus, OH: *ERIC Clearing-house for Science, Mathematics, and Environmental Education*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED348235.pdf>
- Sağ, M. (2021). *Öğretmenlerin dijital okuryazarlığı ve engellerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Şahin, M. (2000). *Sınıf öğretmenlerinin, öğretim sürecinde eğitim teknolojileri ve uygulamalarına ilişkin etkinlikleri yerine getirirken karşılaştıkları problemler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Niğde Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Şan, S. (2019). Etkin vatandaş olma yolunda okuryazar olmak: Politik okuryazarlık ve hukuk okuryazarlığı. C. Öztürk, Z. İbrahimoglu & G. Yıldırım (Ed.). *Kuramsal temeller ve güncel tartışmalar ışığında 21. yüzyılda vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi* (ss. 219-235). Ankara: Pegem Akademi
- Sarı, C. (2021). *Ortaokul öğretmenlerinin medya okuryazarlığı dersinin amaçları ve dersin öğretiminde karşılaşılan sorunlara ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Schroll, D. (2007). *Examining what influences a teachers' choice to adopt technology and constructivist principles in the classroom learning environment*. Yayınlanmamış doktora tezi, Walden University.
- Soares, L. B. & Wood, K. (2010). A critical literacy perspective for teaching and learning social studies. *The Reading Teacher*, 63(6), 486-494.
- Varlı, D.(2014). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Vaughn, S., Swanson, E. A. & Roberts, G. (2013). Improving reading comprehension and social studies knowledge in middle school. *Reading Research Quarterly*, 48(1), 77-93.
- Wilkins, G. (1999). Making good citizens: the social and political attitudes of PGCE students. *Oxford Review of Education*, 25 (1-2), 228 – 231.
- Yalçınkaya, E. & Er, T. (2019). Sosyal bilgiler eğitiminde finansal okuryazarlık. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9 (1), 1-24.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yiğit, E. Ö. (2013). Teknoloji okuryazarlığı.. E.Gençtürk & K. Karatekin (Ed.). *Sosyal bilgilerde çoklu okuryazarlık*. içinde (s. 256-289). Ankara: Pegem Akademi.

Extended abstract

Introduction

Literacy is defined as the ability to understand what one reads and to convey one's thoughts to others. In addition to reading and writing, literacy skills are also characterized as accessing, making sense of, using and communicating information at every stage of our lives. Literacy is the ability of individuals to transfer feelings and thoughts verbally or in writing, to perceive and transfer what others say or write, and to use the information they obtain.

Aim

The aim of the study is to present the opinions of social studies teachers on the literacy skills in the 2018 curriculum.

Method

In determining the opinions of social studies teachers, data were collected using a qualitative research model and case study design. The study group of the research consists of 20 social studies teachers working in 15 different secondary schools. The data were obtained through a semi-structured interview form. A descriptive analysis technique was used to analyze the data.

Conclusion and discussion

Social studies teachers defined literacy as the ability to read, comprehend, analyze, interpret, evaluate, and transfer information and data. They stated that it is important for the social studies lesson. Teachers stated that gaining literacy skills in social studies lessons is important in understanding, comprehending, analyzing, and interpreting the subjects, developing higher-level thinking skills, and increasing lesson success. Social studies teachers state that to provide students with map literacy skills, students are given the theoretical level of knowledge; at the application level, they use dumb maps, show maps, and do reading and interpretation activities. When their opinions on the problems related to map literacy are examined, it is stated that they cannot allocate much time for practice due to limited opportunities in schools, students not having sufficient skills related to the map, deficiencies in their level of readiness, and insufficient lesson hours. Related research supports the results (Cendek, 2015; Akengin, Tuncel & Cendek, 2016; Erol, 2017; Kuru, 2022).

Social studies teachers stated that to develop students' political literacy skills, first of all, at the theoretical level, topics necessary for the formation of knowledge are covered; at the application level, current issues are brought to the classroom and discussed, and homework and research are given to ensure that students follow current issues. When the opinions of social studies teachers on the problems encountered in political literacy are examined, it is seen that students cannot be impartial and objective in discussing current issues or political issues; the political views of their families influence them, and some students do not have enough knowledge about current and social issues because they do not follow current issues when current issues are discussed in the classroom, the issues are drawn to the political direction, there are discussions, and there are fewer lesson hours. In the recommendations, it was stated that applications (excursions, diaries, writing activities) should be increased to improve political literacy. Related studies are in line with the results obtained (Wilkins, 1999; Heron & McManus, 2003; Achinstein, 2006; Doğanay, Çuhadar & Sarı, 2007; Borhaug, 2008; Çakmak, 2011; Avcı, 2022; Özdemir, 2022), (Achinstein, 2006; Kuş & Tarhan, 2016; Özdemir, 2022).

Social studies teachers state that to develop digital literacy skills, they first inform students about the applications of digital technology in their daily lives, give them research assignments to improve their digital literacy skills, and make them prepare presentations, use smart boards, use EBA, and use e-government. As for problems in digital literacy, it is emphasized that it is mostly at the level of providing information, that it is not frequently practiced, and that technical problems are experienced. To solve the problems, increasing the opportunities and support for students to access the internet and effectively use computer laboratories was recommended. Various research has been conducted to support the results (Şahin, 2000; Schroll, 2007; Sağ, 2011). Social studies teachers explain general information and concepts related to the economy, brainstorm, use biographies of entrepreneurs, create projects, observation assignments, etc., to build financial literacy skills. As problems, students' inability to make a budget and plan, lack of excursions for financial literacy, abstract subjects, and lack of practice are stated. As a solution suggestion, it was stated that topics regarding economics should be updated in the social studies

curriculum, and out-of-school trips should be increased. Various studies with teachers and students support the results (Akhan, 2010; Akhan, 2013; Yalçinkaya & Er, 2019).

Social studies teachers state that they primarily provide students with environmental information (environment, environmental problems, causes and effects of environmental problems, solution suggestions, institutions, and organizations...). At the application level, they aim to develop sensitivity towards environmental problems by including projects, field trips, brainstorming and discussion methods, preparing posters, and current issues. The problems encountered in terms of environmental literacy emphasize that the school and some students are insensitive to environmental problems and that trips to the environment and institutions and organizations and applications are not sufficient. It was recommended to increase environmental projects and out-of-school trips in schools as solutions to the problems in environmental literacy of social studies teachers. The results of the research are in line with the findings (Karatekin, 2011; Artun et al., 2013). Social studies teachers state that theoretical information about the media is given theoretically, and application activities such as news-advertisement-newspaper analysis, preparing a class newspaper, projects, posters, logos, magazines, and public service announcements are carried out. As problems, it is stated that students accept all information as true, they are influenced by the media, media addiction is high among students, and the level of media awareness is insufficient. As the solution suggestions for media literacy problems of social studies teachers, it was stated that the media literacy lesson could be emphasized by teaching it as a subject in the social studies lesson and increasing the lesson hours of the history of revolution, providing in-service training to teachers on media literacy, and conducting more practical activities.

Social studies teachers state that theoretical information about law is given to create and develop legal literacy. Teachers state that students are made to write petitions, make drama, make a school board, make case studies, and do research assignments. The problems related to legal literacy of social studies teachers are stated to be that the subjects are taught at the level of knowledge, that there is no place for application, that the subjects remain abstract, and that students have difficulty interpreting legal issues. As solution suggestions, increasing the application level, giving it as an elective lesson, increasing its weight in the subjects, and increasing information through public service announcements were mentioned. There are studies (Oğuz, 2013; Ay & Yavuz, 2016; Hacat Oğuz & Çakmak, 2018) that support the results.

Recommendations

According to the opinions of social studies teachers, to improve literacy skills, it can be recommended to increase application activities, out-of-school trips, project-community service applications, school opportunities, lesson hours, and in-service training for teachers on literacy skills.

Yazarların katkı oranı beyanı

Bu çalışmada yazarlar eşit düzeyde katkı beyan etmişlerdir.

Çıkar çatışması

Bu çalışmada yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması belirtilmemiştir.

Etik kurul onayı

Bu çalışmanın Etik Kurul Onayı, 26.12.2022 tarih ve 2022/12 toplantısında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan alınmıştır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir.

International Journal of Social Sciences
and Education Research
Volume:9 Issue:4, 2023

Research article/Araştırma makalesi

Örgütsel bağlılığın, bireysel iş performansına etkisi: Sağlık alışanları üzerine
bir araştırma

Menekşe ÜCEL, Serkan YILMAZ

Örgütsel bağlılığın, bireysel iş performansına etkisi: Sağlık çalışanları üzerine bir araştırma

The effect of organizational commitment on individual work performance: A research on healthcare professionals

Menekşe Ücel¹ ve Serkan Yılmaz²

¹Sorumlu Yazar, Yüksek Lisans Öğrencisi, Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye, e-mail: menekseucel@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3190-1023>

²Doç. Dr., Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6024-4344>

Makale Bilgisi	Öz
<p>Araştırma Makalesi</p> <p>Gönderilme: 13 Haziran 2023 Düzeltilme: 12 Kasım 2023 Kabul: 19 Kasım 2023</p> <p>Anahtar kelimeler: Bireysel iş performansı, Örgütsel bağlılık, Sağlık çalışanları</p>	<p>Bu araştırma İstanbul Ataşehir ilçesinde bulunan Aile Sağlığı Merkezlerinde çalışan sağlık çalışanlarının, örgütsel bağlılıklarının, bireysel iş performanslarına etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç kapsamında toplam 248 sağlık çalışanına anket uygulanmıştır. Veri toplamak için "Demografik Bilgi Formu", "Bireysel İş Performansı Ölçeği" ve "Örgütsel Bağlılık Ölçeği" kullanılmıştır. Toplanan verilerin analiz edilmesinde IBM SPSS 26.0 programından, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesi için IBM AMOS 22.0 programı kullanılmıştır. Araştırmanın demografik değişkenleri ve tanımlayıcı istatistikleri için frekans tabloları oluşturulmuştur. Araştırma ölçeklerinin iç tutarlılık analizlerinin yapılmasında Cronbach Alpha katsayısı referans alınmıştır. Ölçeklerin normal dağılım varsayımı için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda örgütsel bağlılığın, bağlamsal performans ve görev performansı üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunduğu tespit edilmiştir.</p>
Article Info	Abstract
<p>Research Article</p> <p>Received: 13 June 2023 Revised: 12 November 2023 Accepted: 19 November 2023</p> <p>Keywords: Individual job performance, Organizational commitment, Health workers</p>	<p>This research was conducted to examine the effects of organizational commitment of health professionals working in Family Health Centers in Istanbul Ataşehir on their individual job performances. Within the scope of this purpose, a questionnaire was applied to a total of 248 health workers. "Demographic Information Form", "Individual Job Performance Scale" and "Organizational Commitment Scale" were used to collect data. IBM SPSS 26.0 program was used to analyze the collected data, and IBM AMOS 22.0 program was used for confirmatory factor analysis and structural equation modeling. Frequency tables were created for the demographic variables and descriptive statistics of the study. The Cronbach Alpha coefficient was taken as a reference in the internal consistency analyzes of the research scales. Skewness and kurtosis values were examined for the normal distribution assumption of the scales. As a result of the research, it was determined that organizational commitment has a positive and statistically significant effect on contextual performance and task performance.</p>

1. Giriş

Örgütsel bağlılık, çalışanların işlerine devam etme ve buldukları örgütün amaçlarını benimseme istekleri olarak tanımlanabilir. Örgütsel bağlılık, çalışanların örgütlerine besledikleri iyi duygularını ve yaptıkları işten tatmin olmalarını etkileyen önemli bir faktördür. Günümüz rekabet ortamında, özel veya kamu fark etmeksizin örgütlerin temel amacı en iyi olmaktır. Ve bu sebeple çalışanlarının örgüte olan bağlılıkları, örgütlerin hedeflerine

* Bu makale Doç. Dr. Üyesi Serkan Yılmaz danışmanlığında Menekşe Ücel tarafından yazılan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Bu çalışmanın Etik Kurul Onayı 22/05/2022 tarih ve 01 sayılı karar ile Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'dan alınmıştır. Tüm sorumluluk yazara aittir.

Kaynak göster: Ücel, M. & Yılmaz, S. (2023). Örgütsel bağlılığın, bireysel iş performansına etkisi: Sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 9 (4), 297-315. DOI: <https://doi.org/10.24289/ijsser.1313964>

ulaşabilmesinde oldukça etkilidir. Sağlık sektöründe ise tüm bu etkilerin yanı sıra insan gücüne duyulan ihtiyaç da örgütsel bağlılık kavramına önem kazandırmaktadır. Bireysel iş performansı, örgüt çalışanlarının yaptıkları işte ne kadar verimli olabildiklerinin sonucudur. Örgüt çalışanlarının bireysel olarak gösterdiği performans, örgüte ait toplam performansın göstergesidir (Befort & Hatrup, 2003). Bu sebeple sonuçtan çok sürece odaklı bu kavram, örgütün başarısı için önemli etkenlerden birisidir. Bireysel iş performansının alt başlığı olan bağlamsal performans, çalışanların gönüllü olarak görevlerinden daha fazlasını yaptığı davranışlardır. Görev performansı ise belirlenmiş görevlerin yerine getirilme performansıdır.

Sağlık çalışanlarının iş performansı, sağlık hizmetinin kaliteli ve verimli olabilmesi açısından önemlidir. Önemli olmasının sebebi, sağlık hizmeti alan hastaların memnun olma düzeylerinin, sağlık harcamalarını ve dolayısıyla ülke ekonomisini etkileyebilmesidir. Yapılan birçok çalışmada çalışanların örgüte olan bağlılığı yükseldikçe, daha yüksek performans sergiledikleri gözlemlenmiştir. Sağlık çalışanlarından yüksek performans bekleyen sağlık kurumları için de örgütsel bağlılık kavramı öne çıkmıştır. Bu sebeple araştırmanın konusu sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılıklarının, bireysel iş performansına etkisi olarak seçilmiştir. Araştırmanın amacı ulaşılan veriler ile sağlık çalışanlarının iş performansını geliştirici çalışmalara kaynak oluşturmaktır.

2. Literatür

Çalışanların iş performanslarını etkileyen faktörler ile ilgili birçok araştırma literatürde mevcuttur. Bu araştırmalarda, çalışanların örgüte olan bağlılıklarının, iş performanslarını nasıl etkilediği de tartışılmıştır. Literatürdeki çalışmaların geneli incelendiğinde, örgütsel bağlılığı yüksek çalışanların daha yüksek performansla ve daha verimli bir şekilde çalışacakları öngörülebilir. Çünkü bu çalışmaların içerisinde çoğunlukla, örgütsel bağlılık ve bireysel iş performansı arasında güçlü ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu ortaya koyan sonuçlar göze çarpmaktadır. Aksi sonuçları ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır (Düzgün, 2014, s. 70-71). Literatürdeki çalışmaların bazılarında, örgütsel bağlılığı yüksek olan çalışanların, iş performanslarının da olumlu anlamda geliştiği iddia edilmiştir (Kaya, 2016). Jaramillo vd. (2005) yaptıkları meta-analiz sonucunda, örgütsel bağlılık ve iş performansı arasındaki ilişkiden, satış çalışanlarının diğer çalışanlara göre daha fazla etkilendiğini öne sürmüşlerdir. Esmer ve Yüksel (2017) yaptıkları çalışmada, çalışanların örgüte olan bağlılıkları arttıkça, örgüt başarısının da arttığını iddia etmişlerdir. Tourigny vd. (2013), hemşireler üzerinde yaptıkları çalışmada, çalışanların örgütsel bağlılıklarının, iş performansları için önemli bir etken olduğunu ortaya koymuşlardır.

Başaran (2016), Demir ve Ekiztepe (2011) çalışmalarında, örgütsel bağlılığın çalışanların performansını olumlu yönde etkilediğini ve işten ayrılma niyetlerini azalttığını belirtmiştir. Riketta (2002), yaptığı meta-analizde duygusal bağlılık ile iş performansı arasında bir ilişkinin olduğunu savunmuştur. Özutku (2008), çalışanların sahip olduğu duygusal ve devam bağlılığı ile performansları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu fakat sahip oldukları normatif bağlılık ile iş performansları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını tespit etmiştir. Khan vd. (2010), çalışanların örgütsel bağlılığı ve iş performansları arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ve Özutku (2008)'nun aksine, normatif bağlılığın örgüt çalışanları üzerinde etkili olduğunu savunmuştur. Erdil ve Keskin (2003), örgütsel bağlılığı güçlü çalışanların, işlerine devam etmek istediklerini ve yüksek performans sergilediklerini belirtmişlerdir. Sığır (2007) çalışanların olumlu iş davranışları ile örgüte bağlılıklarının ile ilişkili olduğunu ileri sürmüştür.

Bu çalışmaların aksine Aryee ve Heng (1990), örgütsel bağlılık ve iş performansı kavramları arasında yeteri kadar kuvvetli bir bağ olmadığını savunmuştur. Literatüre yer alan bağlılık ve performans ile ilgili araştırmalarda bu iki kavramın arasında bir ilişkinin olmadığı da öne sürülmüştür (Steers, 1977). Bu zayıf ilişkinin sebebi olarak, yöneticilik ile örgütsel bağlılık kavramlarının birbirlerini etkilemeleri gösterilmektedir. Yöneticilerin çalışan performansını önemsemelerinin ve daha adil bir performans değerlendirmesi yapmalarının, çalışanların hem performansını hem de örgüte olan bağlılıklarını arttırdığı ileri sürülmüştür (Becker, Billings, Eveleth, & Gilbert, 1996).

3. Yöntem

Bu çalışmanın Etik Kurul Onayı 22/05/2022 tarih ve 01 sayılı karar ile Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'dan alınmıştır.

3.1. Araştırmanın tipi ve modeli

Bu araştırma nicel bir araştırma modeli olan ilişkisel tarama modeli ile sunulmuştur. Araştırma, tanımlayıcı ve kesitsel araştırma tipine uygun olarak planlanmıştır.

3.2. Araştırma hipotezleri

Araştırmanın genel amacı doğrultusunda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin, görev ve bağlamsal performansları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H2: Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeyleri, çeşitli demografik özelliklere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H3: Sağlık çalışanlarının görev ve bağlamsal performansları, çeşitli demografik özelliklere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

3.3. Araştırmanın evren ve örnekleme

Araştırmanın evreni, İstanbul ilindeki Aile Sağlığı Merkezleridir. Örneklem ise Ataşehir ilçesinde yer alan tüm Aile Sağlığı Merkezleridir. Evren, 1800 ASM olmak üzere, örneklem oranı %2,5 (Ataşehir ASM sayısı/İstanbul ASM sayısı) %95 güven aralığı ve %5 hata payı ile birlikte örneklem büyüklüğü 45 olarak hesaplanmıştır (Orhunbilge, 2000, s. 9). Kolayda örnekleme yöntemi ile, Ataşehir ilçesindeki 45 Aile Sağlığı Merkezinden 248 sayıda katılımcı ile araştırma yürütülmüştür.

3.4. Veri toplama araçları

Araştırma verileri anket tekniği ile elde edilmiştir. Kullanılan anket sağlık çalışanları ile yüz yüze görüşme sonrasında dijital olarak uygulanmıştır. Sağlık çalışanları anket öncesinde sözlü ve yazılı olarak bilgilendirilmiştir. Bu anket çalışması 2022 Ekim ile 2022 Kasım ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada değerlendirme formu içerisinde iki farklı anket yer almaktadır. Çalışmaya katılan sağlık çalışanlarının sosyo-demografik özelliklerini (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, şu an çalıştığı kurumdaki iş tecrübesi ve toplam iş tecrübesi) sorgulayan sorular haricinde, örgütsel bağlılıklarını ve bireysel iş performanslarını ölçen anketlerden yararlanılmıştır.

Örgütsel Bağlılık Ölçeği: Anket formu Allen vd. (1993) tarafından geliştirilmiş ve ilk olarak Wasti (2000) tarafından Türkçe 'ye uyarlanarak güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmıştır. Sonrasında Dağlı, Elçiçek & Han (2018) tarafından yeniden güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach-Alpha değerleri; birinci boyutta 80, ikinci boyutta 73, üçüncü boyutta 80 ve ölçek toplamında ise 88 bulunmuştur. Ölçeğin 3, 4, 5 ve 13. maddeleri ters maddelerdir. Ölçek beşli Likert tipinden oluşmaktadır. (1- Kesinlikle Katılmıyorum, 5- Tamamen Katılmıyorum) 18 madde ve 3 boyuttan oluşan bu ölçeğin boyutları, duygusal bağlılık (1-6), devam bağlılığı (7-12), normatif bağlılıktır (13-18). Bu çalışmada ölçeğin tümü kullanılmıştır.

Bireysel İş Performansı Ölçeği: Görev ve bağlamsal performansı ve üretkenlik karşıtı iş davranış boyutunu ölçmek üzere Koopmans vd. (2013) tarafından geliştirilen anket formunun (Individual Work Performance Questionnaire) Köroğlu, Kaba & Öztürk (2021) tarafından Türkçe 'ye uyarlanarak güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmıştır. 18 maddelik ölçek sadeleştirilerek 14 madde olarak düzenlenmiştir. Ölçek geçerlilik analizinden sonra güvenilirlik analizi sonucunda ölçek toplamının ve alt boyutlarının Cronbach-Alpha değerleri 70'in üzerinde bulunmuştur. 5'li Likert tipinde olan ölçek "1- Kesinlikle Katılmıyorum, 5- Tamamen Katılmıyorum" şeklinde derecelendirilmektedir. 14 madde ve 3 boyuttan oluşan bu ölçeğin, görev performansı (1-5 maddeler), bağlamsal performans (6-11 maddeler) maddeleri kullanılmıştır. Ölçeğim üretkenlik karşıtı iş davranış (12-14) maddeleri, kamudaki sağlık çalışanları için uygun görülmemesi ve objektif bir sonuca ulaşamayacağı düşüncesi ile kullanılmamıştır.

3.5. Veri analizi

Araştırma verileri analiz edilirken IBM SPSS 26.0 programı, araştırma ölçeklerinin yapı geçerliliğini tespit etmek amacı ile uygulanan doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesi için IBM AMOS 22.0 programı kullanılmıştır. Araştırmanın demografik değişkenleri ve tanımlayıcı istatistikleri için frekans tabloları oluşturulmuştur. Araştırma ölçeklerinin iç tutarlılık analizlerinin yapılmasında Cronbach Alpha katsayısı referans alınmıştır. Ölçeklerin normal dağılım varsayımı için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ve -2 sınırları arasında olması, araştırma hipotezleri için parametrik testlerin uygun olduğunu göstermektedir (George & Mallery, 2010). Dolayısıyla hipotez testleri için iki kategoriden oluşan demografik değişkenler için bağımsız örneklem t-test, ikiden fazla kategoriye sahip olan değişkenler için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Araştırmanın güven aralığı %95, hata payı ise ,05 kabul edilmiştir.

4. Bulgular

4.1. Demografik bulgular

Araştırmaya toplam 248 kişi katılım göstermiştir. Katılımcıların %40,7'si erkek, %59,3'ü kadındır. Yaş gruplarına göre, katılımcıların %10,1'i 18-27, %43,5'i 28-35, %37,1'i 36-44 ve %9,3'ü 45-54 yaş grubu aralığındadır. Katılımcıların %47,6'sı evli, %52,4'ü bekârdır. Öğrenim durumuna bakıldığında ise, katılımcıların %6,5'i lise,

%73'ü lisans ve %20,6'sı ise lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Mevcut olarak çalışılan işletmedeki çalışma süresine göre, katılımcıların %16,5'i 1 yıldan az, %48'i 1-5 yıl arası ve %35,5'i ise 6 yıl ve üzeri çalışma süresine sahiptir. Katılımcıların toplam çalışma süresine göre dağılımı ise %21,8 oranında 5 yıldan az, %38,7 6-10 yıl arası ve %39,5 ise 11 yıl ve üzeri olarak dağılım göstermektedir.

Tablo 1. Demografik bulgular

		Frekans (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	101	40,7%
	Kadın	147	59,3%
	Toplam	248	100,0%
Yaş	18-27 arası	25	10,1%
	28-35 arası	108	43,5%
	36-44 arası	92	37,1%
	45-54 arası	23	9,3%
	Toplam	248	100,0%
Medeni durum	Evli	118	47,6%
	Bekâr	130	52,4%
	Toplam	248	100,0%
Öğrenim durumu	Lise	16	6,5%
	Lisans	181	73,0%
	Lisansüstü	51	20,6%
	Toplam	248	100,0%
Mevcut işletmedeki çalışma süresi	1 yıldan az	41	16,5%
	1-5 yıl arası	119	48,0%
	6 yıl ve üzeri	88	35,5%
	Toplam	248	100,0%
Toplam çalışma süresi	5 yıldan az	54	21,8%
	6-10 yıl arası	96	38,7%
	11 yıl ve üzeri	98	39,5%
	Toplam	248	100,0%

4.2. Ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri

Araştırma kapsamında kullanılan Örgütsel Bağlılık, Bağlamsal Performans ve Görev Performansı ölçekleri ile yapılacak olan ilişkisel ve nedensel analizlerden önce ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizlerinin yapılması gerekmektedir. Ölçeklere ait yapı geçerliliğinin doğrulanması amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmış ve güvenilirlik analizi için ise Cronbach Alpha katsayısı referans alınmıştır.

4.3. Doğrulayıcı faktör analizi (DFA)

Doğrulayıcı faktör analizinin amacı, önceden oluşturulmuş bir ölçeğin mevcut araştırmada da kullanılabilmesi için yapı geçerliliğinin doğrulanması amacını taşımaktadır (Aytaç & Öngen, 2012). Doğrulayıcı faktör analizi, ölçeğe ait olan ifadelerin birbirleriyle uyumunu gösteren bir yapısal eşitlik modeli içerir (Erkorkmaz, Etikan, Demir, Özdamar, & Sanisoğlu, 2013). Doğrulayıcı faktör analizi yapmadan önce araştırma ölçeklerine ait normallik varsayımı sınanmıştır. Normallik varsayımı, ayrıca yapılacak olan ilişkisel analizler için de parametrik testlerin kullanılıp kullanılmayacağına yönelik olarak verilecek olan karar üzerinde etkilidir (Büyüköztürk, 2002, s. 480). Normallik analizi için ölçeklere ait çarpıklık (skewness) ve kurtosis (basıklık) değerleri incelenmiştir.

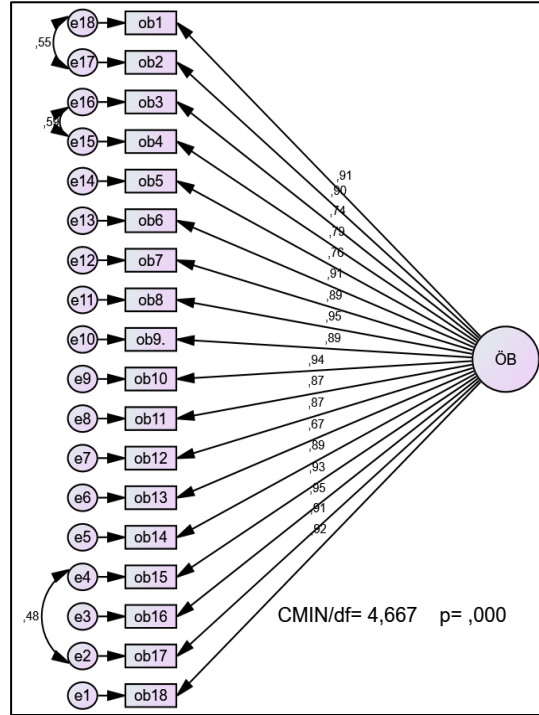
Tablo 2. Ölçeklere ait çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri

Ölçekler	Çarpıklık (Skewness)	Kurtosis (Basıklık)
Örgütsel Bağlılık	-,169	-1,364
Görev Performansı	-,386	-1,064
Bağlamsal Performans	-,232	-1,188

Ölçeklere ait çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde; Örgütsel Bağlılık ölçeği için-,169 çarpıklık -1,364 basıklık; Görev Performansı ölçeği için - ,386 çarpıklık, -1,064 basıklık; Bağlamsal Performans ölçeği için -,232 çarpıklık, -1,188 basıklık değerleri elde edilmiştir. Elde edilen değerlerin +2 ve -2 sınırları içerisinde olması, araştırmada kullanılan ölçeklerin normalden büyük ölçüde farklı olmayan bir dağılım gösterdiğini ifade etmektedir (George & Mallery, 2010).

4.3.1. Örgütsel bağlılık ölçeği doğrulayıcı faktör analizi

Şekil 1. Örgütsel bağlılık ölçeği yol diyagramı (DFA)

Örgütsel Bağlılık Ölçeği doğrulayıcı faktör analizi yol diyagramı şekil 1’de gösterilmiştir. Diyagram üzerinde Örgütsel Bağlılık Ölçeği “ÖB” olarak, ölçek maddeleri ise sırasıyla “ob” olarak kısaltılmıştır. Oluşturulan model $p < ,000$ noktasında anlamlı bulunmuştur. Yapısal modele ait uyum iyiliği değerlerini iyileştirebilmek amacıyla e2-e4, e15-e16 ve e17-e18 hata terimleri arasında kovaryanslar oluşturulmuştur. Örgütsel Bağlılık Ölçeği ’ne ait yol parametreleri ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3. Örgütsel bağlılık ölçeği doğrulayıcı faktör analizi modeli yol parametreleri

	β	S.E.	C.R.	P
ob18 <--- ÖB	,925			***
ob17 <--- ÖB	,912	,039	25,614	***
ob16 <--- ÖB	,947	,033	29,236	***
ob15 <--- ÖB	,925	,037	26,822	***
ob14 <--- ÖB	,895	,040	24,132	***
ob13 <--- ÖB	,671	,051	13,223	***
ob12 <--- ÖB	,866	,042	21,968	***
ob11 <--- ÖB	,871	,040	22,347	***
ob10 <--- ÖB	,941	,035	28,538	***
ob9 <--- ÖB	,893	,039	23,953	***
ob8 <--- ÖB	,946	,034	29,138	***
ob7 <--- ÖB	,895	,039	24,116	***
ob6 <--- ÖB	,912	,038	25,591	***
ob5 <--- ÖB	,760	,049	16,447	***
ob4 <--- ÖB	,788	,045	17,661	***
ob3 <--- ÖB	,744	,047	15,797	***
ob2 <--- ÖB	,897	,040	24,301	***
ob1 <--- ÖB	,907	,040	25,163	***

*** $p < ,001$

Örgütsel Bağlılık Ölçeği ’ne ait yol parametreleri incelendiğinde, ölçek maddelerine ait tüm yolların istatistiksel olarak $p < ,001$ noktasında anlamlı olduğu görülmektedir. Örgütsel Bağlılık Ölçeği ’ne ait uyum iyiliği değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. Örgütsel bağlılık ölçeği uyum iyiliği değerleri (DFA)

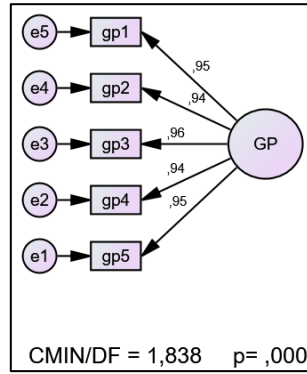
	Değer	Mükemmel uyum değeri	Kabul edilir uyum değeri
CMIN/ DF (χ^2/sd)	4,667	≤ 3	$\leq 4-5$
GFI (Goodness of Fit)	,786	$>0,90$	0,80-0,89
AGFI (Adjusted Goodness of Fit)	,795	$>0,90$	0,80-0,89
CFI (Comparative Fit Index)	,927	$>0,90$	0,80-0,89
NFI (Normed Fit Index)	,910	0,94-0,90	0,80-0,90
IFI (Incremental Fit Index)	,928	0,94-0,90	0,80-0,90
TLI (Tucker&Lewis Index)	,916	0,94-0,90	0,80-0,90
RMSEA	,081	$\leq 0,05$	0,05-0,10

Örgütsel Bağlılık Ölçeği doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliği değerleri incelendiğinde, CMIN/df için 4,667, GFI için ,786, AGFI için ,795, CFI için ,927, NFI için ,910, IFI için ,928, TLI için ,916 ve RMSEA için ,081 olduğu görülmektedir. Elde edilen bu uyum iyiliği değerlerinin mükemmel ve kabul edilebilir uyum iyiliği değeri aralığında olduğu tespit edilmiştir (Barret, 2007; Byrne vd., 1989). AGFI indekslerinden olan GFI ve AGFI değerleri kabul edilir uyumun biraz daha altında kalmıştır bunun nedeni olarak araştırma örnekleminin büyüklüğünün bu indeks tahminlerinin açıklanabilmesi için yeterli olmadığı düşünülebilir (Çokluk vd., 2021; Tabachnick ve Fidell, 2007). Örgütsel Bağlılık Ölçeği' ne uygulanan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen yol katsayıları ve uyum iyiliği değerleri referans alındığında, ölçeğin tek faktörlü boyutunun bu araştırma için doğrulandığı ve kullanılabileceği tespit edilmiştir.

4.3.2. Görev performansı ölçeği doğrulayıcı faktör analizi

Görev Performansı Ölçeği doğrulayıcı faktör analizi yol diyagramı şekil 2'de gösterilmiştir. Diyagram üzerinde Görev Performansı Ölçeği "GP" olarak, ölçek maddeleri ise sırasıyla "gp" olarak kısaltılmıştır. Oluşturulan model $p < ,000$ noktasında anlamlı bulunmuştur. Görev Performansı Ölçeği' ne ait yol parametreleri ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Şekil 2. Görev performansı ölçeği yol diyagramı (DFA)

Tablo 5. Görev performansı ölçeği doğrulayıcı faktör analizi modeli yol parametreleri

	β	S.E.	C.R.	P
gp_5 <--- GP	,955			***
gp_4 <--- GP	,939	,032	32,105	***
gp_3 <--- GP	,958	,029	35,579	***
gp_2 <--- GP	,943	,030	32,764	***
gp_1 <--- GP	,954	,029	34,884	***

Görev Performansı Ölçeği' ne ait yol parametreleri incelendiğinde, ölçek maddelerine ait tüm yolların istatistiksel olarak $p < ,001$ noktasında anlamlı olduğu görülmektedir. Görev Performansı Ölçeği doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliği değerleri incelendiğinde, CMIN/df için 1,838, GFI için ,985, AGFI için ,955, CFI için ,998, NFI için ,995, IFI için ,998, TLI için ,996 ve RMSEA için ,081 olduğu görülmektedir. Elde edilen bu uyum iyiliği değerlerinin mükemmel ve kabul edilebilir uyum iyiliği değeri aralığında olduğu tespit edilmiştir (Barret, 2007; Byrne vd., 1989). Görev Performansı Ölçeği' ne uygulanan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen yol katsayıları ve uyum iyiliği değerleri referans alındığında, ölçeğin tek faktörlü boyutunun bu araştırma için doğrulandığı ve kullanılabileceği tespit edilmiştir.

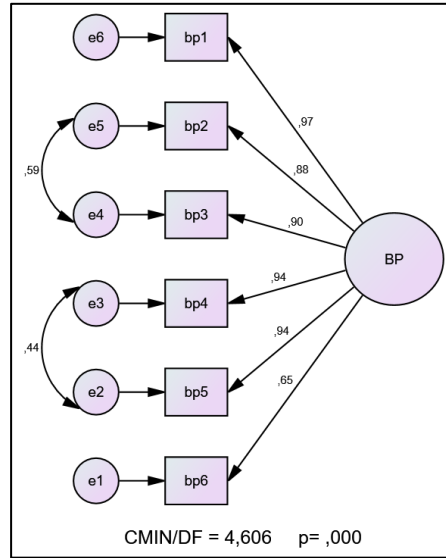
Tablo 6. Görev performansı ölçeği uyum iyiliği değerleri (DFA)

	Değer	Mükemmel uyum değeri	Kabul edilir uyum değeri
CMIN/ DF (χ^2/sd)	1,838	≤ 3	$\leq 4-5$
GFI (Goodness of Fit)	,985	$>0,90$	0,80-0,89
AGFI (Adjusted Goodness of Fit)	,955	$>0,90$	0,80-0,89
CFI (Comparative Fit Index)	,998	$>0,90$	0,80-0,89
NFI (Normed Fit Index)	,995	0,94-0,90	0,80-0,90
IFI (Incremental Fit Index)	,998	0,94-0,90	0,80-0,90
TLI (Tucker&Lewis Index)	,996	0,94-0,90	0,80-0,90
RMSEA	,058	$\leq 0,05$	0,05-0,10

4.3.3. Bağlamsal performans ölçeği doğrulayıcı faktör analizi

Bağlamsal Performans Ölçeği doğrulayıcı faktör analizi yol diyagramı şekil 3’de gösterilmiştir. Diyagram üzerinde Bağlamsal Performans Ölçeği “BP” olarak, ölçek maddeleri ise sırasıyla “bp” olarak kısaltılmıştır. Oluşturulan model $p < ,000$ noktasında anlamlı bulunmuştur. Ölçeğe ait uyum iyiliği değerlerini iyileştirebilmek adına e2-e3 ve e4-e5 hata terimleri arasında kovaryanslar oluşturulmuştur. Bağlamsal Performans Ölçeği ‘ne ait yol parametreleri ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Şekil 3. Bağlamsal performans ölçeği yol diyagramı (DFA)

Tablo 7. Bağlamsal performans ölçeği doğrulayıcı faktör analizi modeli yol parametreleri

	β	S.E.	C.R.	P
bp_6 <--- BP	,650			***
bp_5 <--- BP	,943	,132	12,652	***
bp_4 <--- BP	,940	,129	12,616	***
bp_3 <--- BP	,905	,120	12,270	***
bp_2 <--- BP	,882	,115	12,029	***
bp_1 <--- BP	,971	,132	12,911	***

Bağlamsal Performans Ölçeği ‘ne ait yol parametreleri incelendiğinde, ölçek maddelerine ait tüm yolların istatistiksel olarak $p < ,001$ noktasında anlamlı olduğu görülmektedir. Bağlamsal Performans Ölçeği ‘ne ait uyum iyiliği değerleri tablo 8’de verilmiştir. Bağlamsal Performans Ölçeği doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliği değerleri incelendiğinde, CMIN/df için 4,606, GFI için ,959, AGFI için ,878, CFI için ,987, NFI için ,984, IFI için ,988, TLI için ,973 ve RMSEA için ,076 olduğu görülmektedir. Elde edilen bu uyum iyiliği değerlerinin mükemmel ve kabul edilebilir uyum iyiliği değeri aralığında olduğu tespit edilmiştir (Barret, 2007; Byrne vd., 1989). Bağlamsal Performans Ölçeği ‘ne uygulanan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen yol katsayıları ve uyum iyiliği değerleri referans alındığında, ölçeğin tek faktörlü boyutunun bu araştırma için doğrulandığı ve kullanılabileceği tespit edilmiştir.

Tablo 8. Bağlamsal performans ölçeği uyum iyiliği değerleri (DFA)

	Değer	mükemmel uyum değeri	kabul edilir uyum değeri
CMIN/ DF (χ^2/sd)	4,606	≤ 3	$\leq 4-5$
GFI (Goodness of Fit)	,959	$>0,90$	0,80-0,89
AGFI (Adjusted Goodness of Fit)	,878	$>0,90$	0,80-0,89
CFI (Comparative Fit Index)	,987	$>0,90$	0,80-0,89
NFI (Normed Fit Index)	,984	0,94-0,90	0,80-0,90
IFI (Incremental Fit Index)	,988	0,94-0,90	0,80-0,90
TLI (Tucker&Lewis Index)	,973	0,94-0,90	0,80-0,90
RMSEA	,076	$\leq 0,05$	0,05-0,10

4.4. Güvenilirlik Analizi (Cronbach Alpha)

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini tespit edebilmek amacıyla ölçeklere ait Cronbach Alpha değerleri incelenmiştir. Ölçeklere ait Cronbach Alpha değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Ölçeklere ait Cronbach Alpha değerleri incelendiğinde, Örgütsel Bağlılık Ölçeği' nin 983, Görev Performansı Ölçeği' nin 979, Bağlamsal Performans Ölçeği' nin 959 olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu değerler, ölçeklerin yüksek güvenilirlik düzeyine sahip olduğunu göstermektedir (Bayram vd., 2014).

Tablo 9. Ölçeklere ait Cronbach Alpha değerleri

Ölçek	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Örgütsel Bağlılık	,983	18
Görev Performansı	,979	5
Bağlamsal Performans	,959	6

4.5. Tanımlayıcı istatistikler

Ölçeklere ait tanımlayıcı istatistikler “aritmetik ortalama, standart sapma, minimum, maksimum” yukarıdaki tabloda verilmiştir. Tabloya göre katılımcıların örgütsel bağlılık düzeyleri (ort=3,18, ss= 1,26), görev performansı düzeyleri (ort= 3,45, ss= 1,22) ve bağlamsal performans düzeyleri (ort= 3,29, ss= 1,23) ortalamasının üstünde bir değerde tespit edilmiştir. Örgütsel Bağlılık Ölçeği 'ne ait olan ifadelerde en yüksek puan ortalamasına sahip olan ifadelerin “Bu kurumun problemlerini gerçekten kendi problemlerim gibi görüyorum.” ve “Şu anda bu kurumda çalışıyor olmam hem kendi isteğimden hem de şartların bunu gerektirmesindedir” olduğu; en düşük puan ortalamasına sahip olan ifadenin ise “Bu kurumdan ayrılacak olsam, uygun alternatiflerim az olur.” olduğu tespit edilmiştir. Görev Performansı Ölçeği'nde ise en yüksek puan ortalamasına sahip olan ifadenin “İşimi verimli bir şekilde yapabildim.”, en düşük puan ortalamasına sahip olan ifadelerin ise “İşimi zamanında bitirebilmek için planlayabildim.” ve “Önceliklerimi ayarlayabildim.” olduğu tespit edilmiştir. Bağlamsal Performans Ölçeği'nde en yüksek puan ortalamasına sahip olan ifadelerin “İşimle ilgili bilgimi güncel tutmaya çalıştım.” ve “Yeni sorunlar için yaratıcı çözümler öne sürdüm.” olduğu, en düşük puan ortalamasına sahip olan ifadenin ise “İşimde her zaman zor görevlere talip oldum.” olduğu tespit edilmiştir.

4.6. Araştırma hipotezlerinin test edilmesi

4.6.1. “Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin, görev ve bağlamsal performansları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.” hipotezinin test edilmesi

“Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeyleri, görev ve bağlamsal performanslarını olumlu yönde etkilemektedir” hipotezinin test edilmesinden önce değişkenler arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki, ölçeklerin normal dağılım göstermesinden dolayı Pearson Korelasyon analizi ile incelenmiştir. Oran ve aralık düzeyinde değerlendirilen değişkenlerde iki değişkenin birbiriyle ne kadar ilişkili veya bağımlı olduğunu belirlemek için korelasyon analizi kullanılır. -1 ile +1 arasında korelasyon katsayısının aralığı veya korelasyon analizinin sonucu olan "r" tespit edilir. 1 katsayısı, iki değişken arasında mükemmel bir doğrusal ilişkiyi gösterirken -1 değeri, mükemmel ancak uyumsuz bir ilişkiyi gösterir. Coşkun vd. (2019), katsayı sıfırda iki değişken arasında fark edilebilir bir bağlantı olmadığını iddia etmektedir.

Gürbüz ve Şahin'e göre (2018) korelasyon katsayılarının yorumlanması aşağıdaki gibidir;

“• $\pm 1 \leq r \leq \pm 0.7$ Kuvvetli ilişki

- $\pm 0.7 \leq r \leq \pm 0.3$ Orta Düzeyde İlişki
- $\pm 0.3 \leq r \leq \pm 0$ Zayıf İlişki”

Tablo 10. Ölçeklere ait tanımlayıcı istatistikler

Ölçek Bileşenleri	Ort.	Ss.	Min.	Maks.
Örgütsel Bağlılık Ölçeği				
“1. Meslek hayatımın geri kalan kısmını bu kurumda geçirmek beni çok mutlu eder.”	3.24	1.49	1.00	5.00
“2. Bu kurumun problemlerini gerçekten kendi problemlerim gibi görüyorum.”	3.30	1.48	1.00	5.00
“3. Bu kuruma karşı güçlü bir aidiyet hissetmiyorum.*”	3.22	1.36	1.00	5.00
“4. Bu kuruma karşı duygusal bağlılık hissetmiyorum.*”	3.19	1.38	1.00	5.00
“5. Bu kurumda kendimi “ailenin bir parçası” gibi görmüyorum.*”	3.21	1.44	1.00	5.00
“6. Bu kurumun benim için çok özel bir yeri vardır.”	3.31	1.43	1.00	5.00
“7. Şu anda bu kurumda çalışıyor olmam, hem kendi isteğimden hem de şartların bunu gerektirmesindedir”	3.30	1.41	1.00	5.00
“8. Bu kurumdan ayrılmayı isteseydim dahi şu anda bu bana çok zor gelirdi.”	3.17	1.43	1.00	5.00
“9. Şu anda bu kurumdan ayrılacak olsam, hayatımda birçok şey alt üst olur.”	3.06	1.43	1.00	5.00
“10. Bu kurumdan ayrılmamı düşündürecek seçenekler oldukça azdır.”	3.18	1.43	1.00	5.00
“11. Eğer bu kuruma kendimden çok şey katmamış olsaydım, başka yerde çalışmayı düşünemirdim.”	3.09	1.39	1.00	5.00
“12. Bu kurumdan ayrılacak olsam, uygun alternatiflerim az olur.”	3.02	1.43	1.00	5.00
“13. Bu kurumda çalışmaya devam etmek için yöneticilerime karşı bir minnet borcu/sorumluluk hissetmiyorum.*”	3.06	1.35	1.00	5.00
“14. Eğer bu kurumdan ayrılmak benim yararına olsa dahi şu anda buradan ayrılmanın doğru olmadığını düşünüyorum.”	3.10	1.46	1.00	5.00
“15. Bu kurumdan şu anda ayrılacak olsam kendimi suçlu hissederim.”	3.11	1.45	1.00	5.00
“16. Bu kurum benim sadakatimi (bağlılığımı) hak ediyor.”	3.29	1.39	1.00	5.00
“17. Bu kurumdaki insanlara karşı bir minnet borcu/sorumluluk hissettiğim için şu anda bu kurumdan ayrılmam.”	3.13	1.47	1.00	5.00
“18. Bu kuruma çok şey borçluyum.”	3.25	1.46	1.00	5.00
Ortalama	3.18	1.26	1.06	5.00
Görev Performansı Ölçeği				
“1. İşimi zamanında bitirebilmek için planlayabildim.”	3.42	1.28	1.00	5.00
“2. Başarmam gereken iş sonucunu aklımda tuttum.”	3.48	1.26	1.00	5.00
“3. Önceliklerimi ayarlayabildim.”	3.42	1.28	1.00	5.00
“4. İşimi verimli bir şekilde yapabildim.”	3.49	1.30	1.00	5.00
“5. Zamanımı iyi yönettim.”	3.42	1.25	1.00	5.00
Ortalama	3.45	1.22	1.00	5.00
Bağlamsal Performans Ölçeği				
“6. Zorlayıcı görevler ortaya çıktığında onları üstlendim.”	3.27	1.42	1.00	5.00
“7. İşimle ilgili bilgimi güncel tutmaya çalıştım.”	3.42	1.27	1.00	5.00
“8. Yeni sorunlar için yaratıcı çözümler öne sürdüm.”	3.42	1.32	1.00	5.00
“9. Ekstra sorumluluklar üstlendim”	3.19	1.40	1.00	5.00
“10. İşimde her zaman zor görevlere talip oldum.”	3.10	1.43	1.00	5.00
“11. Toplantılara ve/veya konsültasyonlara aktif olarak katıldım.	3.33	1.25	1.00	5.00
Ortalama”	3.29	1.23	1.00	5.00

* ters kodlu madde.

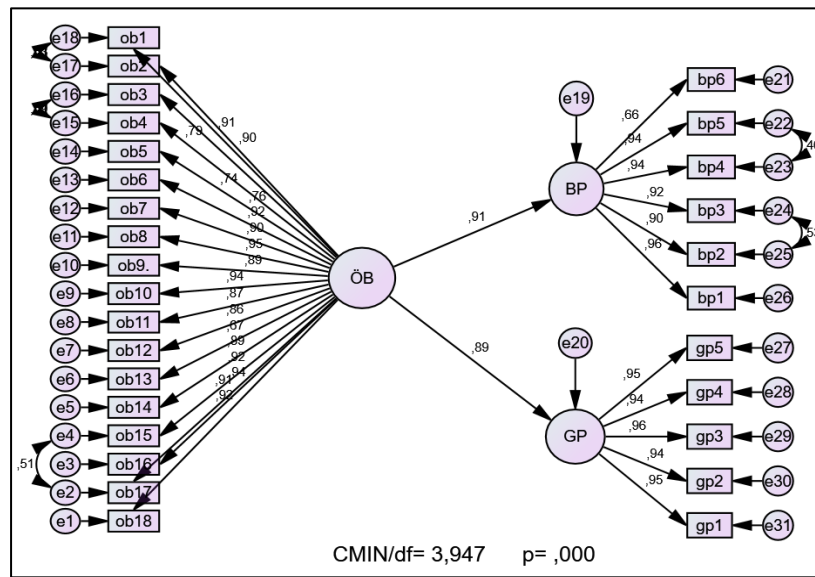
Pearson korelasyon analizi sonucunda elde edilen değerler incelendiğinde, görev performansı ile örgütsel bağlılık arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve yüksek şiddetli [$r=,863$, $p<,001$], bağlamsal performans ile örgütsel bağlılık arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve yüksek şiddetli [$r=,874$, $p<,001$] ve görev performansı ile bağlamsal performans arasında ise istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve yüksek şiddetli [$r=,936$, $p<,001$] bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında oluşturulan “Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin, görev ve bağlamsal performansları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.” hipotezinin test edilebilmesi amacıyla yapısal eşitlik modellemesi oluşturulmuştur. Oluşturulan modele ait yol diyagramı şekil 4’de verilmiştir. Yapısal eşitlik modeli üzerinde Örgütsel Bağlılık Ölçeği “ÖB” olarak, Bağlamsal Performans “BP” olarak, Görev Performansı ise “GP” olarak kısaltılmıştır. Araştırma kapsamında doğrulayıcı faktör analizlerinde test edilen ölçeklerdeki önerilen modifikasyon indisleri tekrarlanmıştır. Yapısal modele ait yol katsayıları ise tablo 12’dedir.

Tablo 11. Örgütsel bağlılık, görev performansı ve bağlamsal performans değişkenleri arasındaki ilişki (Pearson Korelasyon Analizi)

Değişken		1	2	3
Örgütsel Bağlılık (1)	r	1		
	p.			
	N	248		
Görev Performansı (2)	r	,863**	1	
	p.	,000		
	N	248	248	
Bağlamsal Performans (3)	r	,874**	,936**	1
	p.	,000	,000	
	N	248	248	248

**. $p < ,001$

Şekil 4. Yapısal eşitlik modellemesi

Tablo 12. Yapısal eşitlik modeli yol katsayıları

			β	S.E.	C.R.	P
BP	<---	ÖB	,906	,047	11,834	***
GP	<---	ÖB	,890	,037	21,077	***

Tablo 13. Yapısal eşitlik modellemesi uyum iyiliği değerleri (DFA)

	Değer	Mükemmel uyum değeri	Kabul edilir uyum değeri
"CMIN/ DF (χ^2/sd)	3,947	≤ 3	$\leq 4-5$
GFI (Goodness of Fit)	,803	$> 0,90$	0,80-0,89
AGFI (Adjusted Goodness of Fit)	,751	$> 0,90$	0,80-0,89
CFI (Comparative Fit Index)	,908	$> 0,90$	0,80-0,89
NFI (Normed Fit Index)	,881	0,94-0,90	0,80-0,90
IFI (Incremental Fit Index)	,909	0,94-0,90	0,80-0,90
TLI (Tucker&Lewis Index)	,899	0,94-0,90	0,80-0,90
RMSEA"	,079	$\leq 0,05$	0,05-0,10

Oluşturulan yapısal eşitlik modelinin yol katsayıları yukarıdaki tablo 12'de gösterilmiştir. Tabloya göre Örgütsel Bağlılığın, Bağlamsal Performans üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmaktadır ($\beta = ,906$, $p < 0,001$). Aynı zamanda Örgütsel Bağlılık, Görev Performansı üzerinde de istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahiptir ($\beta = ,890$, $p < 0,001$). Bağlamsal Performans ve Görev Performansı değişkenlerinin standardize edilmiş beta katsayıları (β) karşılaştırıldığında, Örgütsel Bağlılığın, Bağlamsal Performans

üzerinde Görev Performansına göre daha yüksek bir etki düzeyi olduğu söylenebilir. Yapısal modele ait uyum iyiliği değerleri tablo 13’de verilmiştir.

Oluşturulan yapısal eşitlik modellemesine ait uyum iyiliği değerleri incelendiğinde, CMIN/df için 3,947, GFI için ,803, AGFI için ,751, CFI için ,908, NFI için ,881, IFI için ,909, TLI için ,899 ve RMSEA için ,079 olduğu görülmektedir. Elde edilen bu uyum iyiliği değerlerinin mükemmel ve kabul edilebilir uyum iyiliği değeri aralığında olduğu tespit edilmiştir (Barret, 2007; Byrne vd., 1989). AGFI değerinin kabul edilebilir sınırlarının dışında olmasının sebebi, araştırma örnekleminin büyüklüğünün bu indeks tahminlerinin açıklanabilmesi için yeterli olmadığı düşünülebilir (Tabachnick ve Fidell, 2007; Çokluk vd., 2021).

4.6.2. “Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeyleri, çeşitli demografik özelliklere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır” hipotezinin test edilmesi

Araştırma kapsamında oluşturulan “Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeyleri, çeşitli demografik özelliklere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır” hipotezinin test edilebilmesi amacıyla ölçeklerin normal dağılım gösterdiği söz konusu olduğundan dolayı cinsiyet ve medeni durum değişkenleri için parametrik testlerden olan Bağımsız Örneklem T-Testi ve yaş, öğrenim durumu, mevcut işletmedeki çalışma süresi ve toplam çalışma süresi değişkenleri için Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Tablo 14. Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin çeşitli demografik özelliklere göre incelenmesi – Bağımsız Örneklem T-Test ve ANOVA

Değişken	No.	Kategori	Ort.	Ss.	p.	t/F	Fark
Cinsiyet	1	1. Erkek	2.78	1.32	,000*	-4,109	2>1
	2	2. Kadın	3.45	1.15			
Yaş	1	1. 18-27 arası	3.63	1.03	,195	1,578	
	2	2. 28-35 arası	3.04	1.30			
	3	3. 36-44 arası	3.18	1.24			
	4	4. 45-54 arası	3.31	1.31			
Medeni durum	1	1. Evli	3.34	1.17	,049*	1,981	1>2
	2	2. Bekâr	3.03	1.32			
Öğrenim durumu	1	1. Lise	3.67	.85	,217	1,538	
	2	2. Lisans	3.18	1.30			
	3	3. Lisansüstü	3.03	1.19			
Mevcut işletmedeki çalışma süresi	1	1. 1 yıldan az	3.44	1.14	,193	1,093	
	2	2. 1-5 yıl arası	3.05	1.30			
	3	3. 6 yıl ve üzeri	3.23	1.25			
Toplam çalışma süresi	1	1. 5 yıldan az	3.61	1.01	,006*	2,477	1>2
	2	2. 6-10 yıl arası	2.94	1.33			
	3	3. 11 yıl ve üzeri	3.18	1.27			

* p< ,05 noktasında istatistiksel olarak anlamlı.

Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin çeşitli demografik değişkenlere göre incelenmesi yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Tabloya göre;

1. Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir (p=,000, p< ,05). Kadınların örgütsel bağlılık düzeylerinin, erkeklerle göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu bulunmuştur.
2. Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin, yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir (p= ,195, p> ,05).
3. Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin, medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir (p= ,049, p<,05). Evli olan sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin, bekâr olan sağlık çalışanlarına göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu bulunmuştur.
4. Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin, öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir (p= ,217, p> ,05).
5. Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin, mevcut işletmedeki çalışma süresine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir (p= ,193, p> ,05).

6. Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin, toplam çalışma süresine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir ($p = ,006^*$, $p < ,05$). Yapılan post-hoc Bonferroni analizi sonucunda, 5 yıldan az toplam çalışma süresine sahip olan sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin, 6-10 yıl arası toplam çalışma süresine sahip olan sağlık çalışanlarına göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu bulunmuştur.

4.6.3. "Sağlık çalışanlarının görev ve bağlamsal performansları, çeşitli demografik özelliklere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır" hipotezinin test edilmesi

Tablo 15. Sağlık çalışanlarının görev ve bağlamsal performans düzeylerinin çeşitli demografik özelliklere göre incelenmesi – Bağımsız Örneklem T-Test ve ANOVA

	No.	Görev Performansı					Bağlamsal Performans				
		Ort.	Ss.	t/F	p.	Fark	Ort.	Ss.	p.	t/F	Fark
Cinsiyet											
Erkek	1	2.99	1.25	-4,973	,000*	2>1	2.86	1.30	,000*	-4,571	2>1
Kadın	2	3.76	1.10				3.58	1.09			
Yaş											
18-27 arası	1	3.74	.85	0,756	,520		3.58	.83	,579	0,657	
28-35 arası	2	3.35	1.28				3.26	1.27			
36-44 arası	3	3.45	1.23				3.22	1.25			
45-54 arası	4	3.57	1.26				3.40	1.30			
Medeni Durum											
Evli	1	3.63	1.16	2,274	,024*	1>2	3.49	1.17	,012*	2,520	1>2
Bekâr	2	3.28	1.25				3.10	1.25			
Öğrenim Durumu											
Lise	1	3.90	.73	1,327	,267		3.92	.87	,038*	3,310	1>3
Lisans	2	3.44	1.25				3.30	1.26			
Lisansüstü	3	3.33	1.23				3.03	1.15			
Mevcut İşletmedeki Çalışma Süresi											
1 yıldan az	1	3.57	.98	0,904	,501		3.36	.94	,656	0,923	
1-5 yıl arası	2	3.35	1.27				3.21	1.26			
6-10 yıl arası	3	3.52	1.26				3.36	1.30			
Toplam Çalışma Süresi											
1. 5 yıldan az	2	3.80	.89	2,805	,038	1>2	3.60	.94	,100	1,598	
2. 6-10 yıl arası	3	3.28	1.32				3.18	1.31			
3. 11 yıl ve üzeri	4	3.42	1.25				3.22	1.27			

* $p < ,05$ noktasında istatistiksel olarak anlamlı.

Sağlık çalışanlarının görev ve bağlamsal performans düzeylerinin çeşitli demografik değişkenlere göre incelenmesini içeren tablo yukarıda verilmiştir. Tabloya göre;

1. Sağlık çalışanlarının Görev Performansı ve Bağlamsal Performans düzeyinin, cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir ($p = ,000$, $p < ,05$). Kadın sağlık çalışanlarının görev ve bağlamsal performans düzeylerinin erkek sağlık çalışanlarına göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu bulunmuştur.
2. Sağlık çalışanlarının Görev Performansı ve Bağlamsal Performans düzeyinin, yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir (sırasıyla, $p = ,520$, $p > ,05$; $p = ,579$, $p > ,05$).
3. Sağlık çalışanlarının Görev Performansı ve Bağlamsal Performans düzeyinin, medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir (sırasıyla, $p = ,024$, $p < ,05$, $p = ,012$, $p < ,05$). Evli sağlık çalışanlarının görev ve bağlamsal performans düzeylerinin bekâr sağlık çalışanlarına göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu bulunmuştur.
4. Sağlık çalışanlarının Görev Performansı düzeyinin öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı ($p = ,267$, $p > ,05$), fakat Bağlamsal Performans düzeyinin öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı ($p = ,038$, $p < ,05$) tespit edilmiştir. Lise mezunu olan sağlık çalışanlarının bağlamsal performans düzeylerinin, lisansüstü mezunu olan sağlık çalışanlarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

5. Sağlık çalışanlarının Görev Performansı ve Bağlamsal Performans düzeyinin, mevcut işletmedeki çalışma süresi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir (sırasıyla, $p = ,501$, $p > ,05$; $p = ,656$, $p > ,05$).
6. Sağlık çalışanlarının Görev Performansı düzeylerinin toplam çalışma süresine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı ($p = ,038$, $p < ,05$), fakat Bağlamsal Performans düzeyinin toplam çalışma süresine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir ($p = ,100$, $p > ,05$). 5 yıldan az toplam çalışma süresine sahip olan sağlık çalışanlarının görev performansı düzeylerinin, 6-10 yıl arası toplam çalışma süresine sahip olan sağlık çalışanlarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

5. Sonuç ve tartışma

Araştırma kapsamında çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin demografik özelliklere göre farklılaşması, görev ve bağlamsal performanslarının demografik özelliklere göre farklılaşması ve örgütsel bağlılık düzeylerinin, görev ve bağlamsal performansları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu bölümde çalışma bulguları literatür bağlamında incelenerek tartışılmıştır. Çalışmadaki ana hipotez, sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin, görev ve bağlamsal performansları üzerindeki etkisidir. Araştırma sonucunda örgütsel bağlılığın, bağlamsal performans ve görev performansı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu gözlem ile örgütsel bağlılığın, bağlamsal performans üzerindeki etkisinin görev performansına göre fazla olduğu tespit edilmiştir. Örgüte bağlılık duyan sağlık çalışanlarının, işlerinden tatmin olmaları ve örgütte çalışmaya devam etmek istemelerinden dolayı daha yüksek iş performansı gösterdikleri söylenebilir.

Bu araştırmadaki sonuca paralel olarak Mowday vd. (1974) ve Darwish (2000) çalışmalarında örgütsel bağlılık ve iş performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu savunmuşlardır. Örgüte olan bağlılığı yüksek olan çalışanların daha yüksek performans sergileyeceğini belirtmişlerdir. Keskin (2018) örgüt çalışanlarının bağlılıkları ne kadar yüksek ise o kadar verimli ve etkili olacaklarını savunmuştur. Uygur (2007) çalışmasında örgütsel bağlılık ve iş performansı arasındaki ilişki ile ilgili olarak, örgüte olan bağlılıkları yüksek çalışanların kontrol edilmediklerinde bile yüksek performans sergileyeceklerini belirtmiştir. Bu sonuçların aksine Wright (1997) çalışmasında örgütsel bağlılık ve iş performansı arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu savunmuştur. Brett vd. (1995) ise bu iki kavram arasında zayıf bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Bu durumun da ekonomik şartlar, zorunluluklar ve beklentilerden kaynaklı olduğunu belirtmiştir.

Araştırmada çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin demografik özelliklere göre farklılaşması ve görev ile bağlamsal performanslarının demografik özelliklere göre farklılaşması adına incelemeler yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda, sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve kadın çalışanların örgütsel bağlılıklarının erkek çalışanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonuçtan yola çıkılarak, kadın çalışanların çalışma hayatları boyunca, cinsiyetlerinden dolayı bir çok zorluk ile karşı karşıya kaldıkları ve bu sebeple buldukları pozisyona zorlanarak geldikleri için örgüte olan bağlılıklarının yüksek olduğu söylenebilir. Angle ve Perry (1981) ise çalışmalarında, kadın çalışanların, erkek çalışanlara göre işlerini değiştirme fikrinden daha uzak olmaları sebebi ile daha yüksek bağlılığa sahip olduklarını iddia etmişlerdir.

Araştırmada çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin medeni duruma göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve evli çalışanların örgütsel bağlılıklarının, bekar çalışanlara göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Evli çalışanların aileleri ile yaşaması ve bu sebeple işten ayrılmaları durumunda karşılaştıkları maliyetlerin veya sorunların üstesinden gelemeyeceklerini düşünmelerinden dolayı yüksek örgütsel bağlılığa sahip oldukları söylenebilir. Aranya ve Jacobson (1975) bu araştırmaya benzer bir şekilde, evli çalışanların ailelerine karşı sorumluluklarının olması sebebi ile örgütte kalmak isteyeceklerini ve örgüte olan bağlılıklarının bekarlara göre yüksek olacağını savunmuşlardır.

Araştırmada sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin, yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu durumun tersine Rowden (2000), çalışanların yaş aldıkça daha az iş bulabileceğini ve bu durumdan dolayı örgüte olan bağlılıklarının artacağını açıklamıştır. Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin öğretim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. İnce ve Gül (2005) yaptıkları çalışmada eğitim düzeyi yükselen çalışanların buna paralel olarak beklentilerinin de yükseleceğini ve bu beklentiler örgüt tarafından karşılanmadığında bağlılıklarının azalacağını iddia etmişlerdir.

Araştırmada sağlık çalışanlarının bağlılık seviyelerinin, mevcut işletmedeki çalışma süresine göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Cohen (1993) ise çalışmasında bu durumun aksine, çalışanların örgütteki çalışma sürelerini bir yatırım olarak gördüklerini ve örgütten ayrılmak istedikleri zaman bu yatırımı düşünerek bağlılıklarının yükseleceğini iddia etmiştir. Çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin, toplam çalışma sürelerine

göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Toplam çalışma süresi 6-10 yıl arası olan çalışanların, toplam çalışma süresi 5 yıldan az olan çalışanlara göre daha düşük örgütsel bağlılığa sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışanların örgütte kaldıkları süre uzadıkça bu duruma paralel olarak tecrübelerinin de artması ve arandığı çalışanlar haline gelmeleri sebebi ile buldukları örgüt içerisinde örgütsel bağlılıklarının azaldığı söylenebilir. Sağlık çalışanların görev ve bağlamsal performanslarının, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Kadın sağlık çalışanlarının görev ve bağlamsal performans düzeylerinin, erkek sağlık çalışanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durumda kadın çalışanların erkek çalışanlara göre daha fazla sorumluluk sahibi olduğu sonucu çıkarılabilir. Keleş (2017) yapmış olduğu çalışmada bu sonucunda aksine, cinsiyet ve bireysel iş performans arasında anlamlı bir değişime rastlamamıştır. Özdemir vd. (2019) da çalışanların gösterdikleri performansın cinsiyetlerine ve medeni durumlarına göre farklılık göstermediğini savunmuştur.

Sağlık çalışanlarının görev ve bağlamsal performanslarının medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir, Evli sağlık çalışanlarının görev ve bağlamsal performans düzeylerinin bekâr sağlık çalışanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonucun sebebi olarak evli çalışanların ailelerine bakabilmek için çalışmalarının gerekmesi ve işlerinden ayrılmalari durumunda yaşayacakları maddi sıkıntılar düşünmelerinden dolayı ortaya çıktığı söylenebilir. Farklı bir sonuca ulaşan Boz (2009) çalışmasında, çalışanların medeni durumları ile performansları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını belirtmiştir. Demirdöken (2017) ise çalışanların performansı ile medeni durumları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ve bekar çalışanların evli çalışanlara göre daha yüksek performans sergilediklerini tespit etmiştir.

Araştırmada çalışanların görev ve bağlamsal performans düzeylerinin, yaşa göre anlamlı bir farklılaşma göstermediği tespit edilmiştir. Tercan (2017) yaptığı çalışmada bu durumun aksine yaş ve bireysel iş performansı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirtmiştir. Bu durumda çalışma hayatına yeni adım atan çalışanlar ile uzun süredir çalışan ve belli bir yaşın üzerinde olan çalışanların heyecanları ve hevesleri arasında farklılık olduğu söylenebilir. Sağlık çalışanlarının görev performansı düzeylerinin, öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma göstermediği fakat bağlamsal performans düzeylerinin bu değişkene göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Lisansüstü mezunu olan sağlık çalışanlarının, lise mezunu olan sağlık çalışanlarına göre daha düşük bağlamsal performansa sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonucun sebebi olarak lise mezunu olan sağlık çalışanlarını işlerinde ayrılmalari durumunda iş bulamayacaklarını düşünmeleri gösterilebilir. Ertan (2008) çalışmasında iş performansı ile eğitim seviyesi arasındaki ilişkiyi inceleyerek anlamlı bir değişim tespit etmiştir.

Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin, mevcut işletmedeki çalışma süresine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonuçtaki gibi Pekmezci (2019) çalışmasında otel çalışanlarının iş performanslarının oteldeki çalışma sürelerine göre anlamlı bir değişim gösterdiğini belirtmiştir. Araştırmada çalışanların görev performansı düzeylerinin toplam çalışma süresine göre anlamlı ölçüde farklılaştığı fakat bağlamsal performans düzeyinin toplam çalışma süresine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Toplam çalışma süresi 6-10 yıl arası olan çalışanların görev performanslarının, toplam çalışma süresi 5 yıldan az olan çalışanlara göre daha düşük olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuca bakılarak, yeni çalışmaya başlayanların eski çalışanlara göre daha yüksek motivasyona ve bilince sahip oldukları söylenebilir.

Bu araştırma sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılıklarının ve bireysel iş performanslarını değerlendirmek ve örgütsel bağlılığın bireysel iş performansı üzerindeki etkisini gözlemlenmek amacıyla yapıldı. Araştırma verileri sonucunda "Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeyleri, görev ve bağlamsal performanslarını olumlu yönde etkilemektedir" hipotezi tamamen, "Sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeyleri, çeşitli demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir" ve "Sağlık çalışanlarının görev ve bağlamsal performansları, çeşitli demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir" hipotezleri ise kısmen doğrulandı. Araştırmada, sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık seviyeleri ile görev ve bağlamsal performansları arasındaki ilişki incelenerek önemli sonuçlar sunulmaktadır. Araştırma sonucunda çalışanların örgütsel bağlılıklarının iş performanslarını olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Bu sonuç, sağlık çalışanlarının örgütlerine hissettikleri bağlılığın vazgeçilmez bir faktör olduğu ortaya koymaktadır.

Bunun yanı sıra çalışmada, demografik faktörlerin de örgütsel bağlılık ve iş performansı seviyeleri üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar ise örgütlerin çalışanlarına karşı yeni ve daha iyi yönetim planları hazırlamalarına yardımcı olabilir. Araştırma, literatüre katkıda bulunmakta ve sağlık sektöründeki örgütsel bağlılık ve iş performansı kavramları arasındaki ilişkinin anlaşılmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak bu araştırma, sağlık çalışanlarının iş performanslarını artırmak adına örgütsel bağlılıklarına odaklanılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple örgüt tarafından sağlık çalışanlarına yapılacak yeni uygulamalara rehberlik sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akbey, A. (2021). Örgütsel Bağlılığın İş Performansına Etkisi: Yozgat Bozok Üniversitesi' de Bir Araştırma. Sivas: Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Angle, H., & Perry, J. (1981). An Empirical Assessment of Organizational Commitment and Organizational Effectiveness. *Administrative Science Quarterly*, 26(1), s. 1-14.
- Aranya, N., & Jacobson, D. (1975). An Empirical Study of Theories of Organizational and Occupational Commitment. *The Journal of Social Psychology*, 97(1), s. 15-22.
- Arı, S., & Şahin, E. (2016). Örgütsel aidiyet ve iş performansı arasındaki psikolojik bağın kavramsal açıdan incelenmesi. *I. International Management Research Congress: Interaction on Management and New Paradigms*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Aryee, S., & Heng, L. (1990). A Note on The Applicability of An Organizational Commitment Model. *Work and Occupations*, 17(2), s. 229-239.
- Aytaç, M., & Öngen, B. (2012). Doğrulamalı faktör analizi ile yeni çevresel paradigma ölçeğinin yapı geçerliliğinin incelenmesi. *İstatistikçiler Dergisi*, 5(1), s. 14-22.
- Barrett, P. (2007). Structural equation modelling: Adjudging model fit. *Personality and Individual Difference*, s. 815-824.
- Başaran, R. (2016). Çalışanların Örgütsel Tutum ve Davranışlarının İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Psikolojik Sözleşmelerin Aracılık Rolü. İstanbul: Doktora Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayram, L. (2005). Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık. *Sayıştay Dergisi*(59), 125-139.
- Becker, T., Billings, R., Eveleth, D., & Gilbert, N. (1996). Foci and Bases of Employee Commitment: Implications for Job Performance. *The Academy of Management Journal*, 39(2), s. 464- 482.
- Befort, N., & Hattrup, K. (2003). Valuing Task and Contextual Performance: Experience, Job Roles, and Ratings of the Importance of Job Behaviors. *Applied H.R.M. Research*, 8(1-2), 17-32.
- Begenirbaş, M., & Turgut, E. (2014). İş Yaşamında Çalışanların Duygusal Emeklerinin Örgütsel Sinizme Etkileri: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 223-246.
- Bolat, O. İ., & Bolat, T. (2008). Otel İşletmelerinde Örgütsel Bağlılık Ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(19), 75-94.
- Boz, D., Duran, C., & Uğurlu, E. (2021). Örgütsel Bağlılığın İş Performansına Etkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), s. 345-355.
- Brett, J., Cron, W., & Slocum, J. (1995). Economic Dependency on Work: A Moderator of the Relationship between Organizational Commitment and Performance. *The Academy of Management Journal*, s. 261-271.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, s. 470-483.
- Byrne, B. (2012). *Structural Equation Modeling With Mplus: Basic Concepts, Applications, And Programming*. Newyork: Routledge Taylor And Francis Group.
- Cohen, A. (1993). Age and Tenure in Relation to Organizational Commitment: A Meta-Analysis. *Basic and Applied Social Psychology*, 14(2), s. 143-159.
- Çekmecelioglu, H. G. (2006). Örgüt İklimi, Duygusal Bağlılık ve Yaratıcılık Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 297-298.
- Çınar, M. Ç. (2019). Kariyer ve Örgütsel Bağlılığın Çalışanları İş Performansı Üzerine Etkisi: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS Ve Lisrel Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çoşkun, R., Altunışık, R., & Yıldırım, E. (2019). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Dağlı, A., Elçiçek, Z., & Han, B. (2018). Örgütsel Bağlılık Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), (1765-1777).
- Darwish, Y. (2000). Organizational commitment: a mediator of the relationships of leadership behavior with job satisfaction and performance in a non-western country. *Journal of Managerial Psychology*, 15(1), s. 6-28.
- Demir, M., & Ekiztepe, B. (2011). Konaklama İşletmelerinde Etik İklimi, Örgütsel Bağlılık ve İşgören Performansı İlişkisi. *I. Uluslararası Turizm ve Otelcilik Sempozyumu-UTOS'11*, 29 Eylül – 1 Ekim 2011, Konya
- Demirdöken, Ç. (2017). Gençlik ve Spor Bakanlığında Örgüt İkliminin İşgören Performansı Üzerine Etkisi: Alan Araştırması. Çorum: Doktora Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dilekçi, Ü., & Nartgün, Ş. S. (2020). İş Performansının Bir Boyutu Olarak Uyumsal Performans: Kuramsal Bir Çerçeve. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, s. 301-328.

- Doğan, S., & Kılıç, S. (2014). Üretkenlik Karşıtı İş Davranışlarının Türleri, Boyutları ve Benzer Kavramlarla İlişkilerine Yönelik Bir Yazın İncelemesi. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), s. 103-132.
- Düzgün, A. (2014). Üst Düzey Yöneticilerde Örgütsel Stres ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi Analizi: Antalya Bölgesi Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. Aydın: Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdil, O., & Keskin, Halit. (2003). Güçlendirmeye İş Tatmini, İş Stresi ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkiler: Bir Alan Çalışması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 32(1), s. 7-24.
- Erkorkmaz, Ü., Etikan, İ., Demir, O., Özdamar, K., & Sanisoğlu, S. Y. (2013). Doğrulayıcı Faktör Analizi Ve Uyum İndeksleri. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 33, s. 210-223.
- Ertan, H. (2008). Örgütsel Bağlılık, İş Motivasyonu ve İş Performansı Arasındaki İlişki: Antalya'da Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir İnceleme. Afyonkarahisar: Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esmer, Y., & Yüksel, M. (2017). İş Yaşamında Örgütsel Bağlılık: Teorik Bir Çerçeve. *Akademik Bakış Dergisi*(62), s. 258-272.
- George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS For Windows Step By Step: A Simple Guide And Reference*. Boston: Pearson Education.
- Gül, H. (2002). Örgütsel Bağlılık Yaklaşımlarının Mukayesesi ve Değerlendirilmesi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(1), 37-56.
- Gül, H., & Çöl, G. (2005). Kişisel Özelliklerin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkileri Ve Kamu Üniversitelerinde Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 291-306.
- Gül, H., & İnce, M. (2005). *Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık*. Ankara: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Gürbüz, S., & Faruk, Ş. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.
- Helvacı, A. (2002). Performans Yönetimi Sürecinde Performans Değerlendirmenin Önemi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), s. 155-169.
- Jaramillo, F., Mulki, J., & Marshall, G. (2005). A Meta-Analysis of The Relationship Between Organizational Commitment and Salesperson Job Performance: 25 Years of Research. *Journal of Business Research*, 58(6), s. 705-714.
- Kaya, M. (2020). İş Karakteristikleri ve Liderlik Tarzının Bireysel İş Performansı Üzerindeki Etkisinde İş Tatmininin Aracı Rolü. İstanbul: Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, N. (2016). Mobbingin Örgütte Adalet Algısı ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi İle Çalışanların İş Performansına ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi. İstanbul: Doktora Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayabaşı, Ç. (2019). Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Bağlılık, İş Tatmini ve İş Performansı İlişkisinin Belirlenmesi: Bir Devlet Hastanesi Örneği. Ankara: Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keleş, K. (2017). Etkileşimci ve Dönüşümcü Liderliğin İşten Ayrılma Niyeti Ve İş Performansına Etkisi. Sivas: Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Keskin, E. (2018). İş Yaşam Dengesinin Örgütsel Bağlılık İle İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Kadın Çalışanlara Yönelik Nir Uygulama. Giresun: Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Khan, M., Ziauddin, Z., Jam, F., & Ramay, M. (2010). The Impacts of Organizational Commitment on Employee Job Performance. *European Journal of Social Sciences*, 15(3), s. 292-298.
- Koopmans, L., Bernaards, C., Hildebrandt, V., De Vet, H., & Van der Beek, A. (2013). Measuring Individual Work Performance: Identifying and Selecting Indicators. *A Journal of Prevention, Assessment & Rehabilitation*, 48(2), 62-81.
- Köroğlu Kaba, N., & Öztürk, H. (2021). Bireysel İş Performansı Ölçeğinin Türkçe Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 8(3), s. 293-301.
- Kurt, E. (2013). Algılanan Sosyal Destek ve İş Performansı İlişkisinde İşe Bağlılığın Aracı Etkisi: Turizm İşletmelerinde Bir Araştırma. Ankara: Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Meyer, J., Allen, N., & Smith, C. (1993). Commitment to Organizations and Occupations: Extension and Test of A Three-Component Conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78(4), s. 538-551.
- Mowday, R., Porter, L., & Dubin, R. (1974). Unit Performance, Situational Factors and Employee Attitudes in Spatially Separated Work Units. *Organizational Behavior and Human Performance*, 12(2), s. 231-248.
- Nagihan Köroğlu Kaba, H. Ö. (2021). Bireysel İş Performansı Ölçeğinin Türkçe Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 8(3), 293-302.
- Orhunbilge, N. (2000). *Tanımsal İstatistik Olasılık ve Olasılık Dağılımları*. İstanbul: İşletme Fakültesi Yayınları.
- Özdemir, O., Birer, İ., & Akkoç, İ. (2019). Lider Desteği ve Örgütsel Adalet Algısının İş Performansına Etkisinde Kişi-Örgüt Uyumununun. *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(10), s. 77-106.
- Özgen, H., Öztürk, A., & Yalçın, A. (2002). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Adana: Nobel Yayıncılık.
- Özmutaf, N. M. (2007). Örgütlerde Bireysel Performans Unsurları ve Çatışma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 41-60.
- Özutku, H. (2008). Örgüte Duygusal, Devamlılık ve Normatif Bağlılık ile İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İstanbul University Journal of the School of Business*, 37(2), s. 79-97.

- Pekmezci, D. (2019). Sosyal Sorumluluk Uygulamaları ile Çalışanların Örgütsel Bağlılık ve İş Performansları Üzerine Bir Araştırma: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. Afyonkarahisar: Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE.
- Riketta, M. (2002). Attitudinal Organizational Commitment and Job Performance: A Meta Analysis. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 23(3), s. 257-266.
- Rowden, R. (2000). The Relationship Between Charismatic Leadership Behaviors And Organizational Commitment. *The Leadership & Organization Development Journal*, 21(1), s. 30-35.
- Seymen, O. A. (2008). *Örgütsel Bağlılığı Etkileyen Örgüt Kültürü Tipleri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sığırı, Ü. (2007). İşgörenlerin Örgütsel Bağlılıklarının Meyer ve Allen Tipolojisiyle Analizi: Kamu ve Özel Sektörde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 7(2), s. 261-278.
- Steers, R. (1977). Antecedents and Outcomes of Organizational Commitment. *Administrative Science Quarterly*, 22(1), s. 46-56.
- Tabachnick , B., & Fidell , L. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Allyn And Bacon.
- Tercan, S. (2017). Otantik Liderliğin Çalışan Performansına ve İş Performansına Etkisi. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tourigny, L., Baba , V., Han, J., & Wang, X. (2012). Emotional Exhaustion and Job Performance: The Mediating Role of Organizational Commitment. 24(3), 1-4.
- Türköz, O. (2022). İş Motivasyonunun, Bireyşeş Mutluluğa ve İş Performansına Etkisi: Burdur İli Örneği. Burdur: Yüksek Lisans Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uslu, A. (2012). Örgütsel Bağlılık, Daimi ve Geçici İşçilerin Örgütsel Bağlılık Algıları Üzerinde Bir Araştırma ve Muş Şeker Fabrikasında Bir Alan Çalışması. Kahramanmaraş: Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uygun, A. (2007). Örgütsel Bağlılık İle İşgören Performansı İlişkisini İncelenmeye Yönelik Bir Alan Araştırması. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 71-85.
- Ünlü, O., Özdevecioğlu, M., Yürür, S., & Demirtaş, Ö. (2014). The Mediating Role of Perceived Humor on the Effects of the Positive and Negative Affectivity on Employees' Task and Contextual Performance. *International Journal of Advances in Management and Economics*, 3(1), 173-182.
- Wasti, S. (2000). Meyer ve Allen'in üç boyutlu örgütsel bağlılık ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik analizi. 8. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi.
- Wright, T. (1997). Job Performance and Organizational Commitment. *Perceptual and Motor Skills*, s. 447-450.
- Yağcı, K. (2007). Meyer- Allen Örgütsel Bağlılık Modeli Yaklaşımıyla Otel İşletmeleri İşgörenlerinin Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), s. 114-129.

Extended abstract**Introduction**

One of the main purposes of organizations is to achieve the highest efficiency from their employees. While there are many factors that affect the job performance of the employees, the concept of organizational commitment is one of these factors. It is very valuable compared to other sectors that the employees in the health sector have a high level of commitment to the organization and their job performance due to the fact that they provide health services and there are patients. In this direction, it is necessary to strengthen the commitment of health workers to the organization and to increase their job performance by evaluating them correctly.

Individual job performance is the level of productivity of employees in relation to the given job. It is the result of the attitudes and behaviors exhibited by the employees while performing their duties. As organizational commitment, which is one of the concepts affecting individual job performance, rises, employees are expected to be more diligent and willing, that is, to work with higher performance. For this reason, the subject of the study is the effect of organizational commitment of health workers on individual job performance.

The aim of the study is to increase the work performance of health workers and to be a source and guide for the studies to be done on the determination of new strategies in this regard. Another aim of the study is to contribute to the studies on the effect of organizational commitment on the concept of individual job performance from the field of health.

Method

The type of research was determined as descriptive and cross-sectional research. The model of the research was determined as the relational survey model, which is a quantitative research model. Full and complete feedback was obtained from 248 people without sampling from 302 people working as health workers in all Family Health Centers in Istanbul Ataşehir district. Questionnaire technique was used as data collection tool. In the study, "Demographic Information Form" prepared by the researchers, Allen et al. (1993) and adapted to Turkish by Wasti (2000) and later by Dağlı, Elçiçek & Han (2018), the reliability and validity study of which was done by Koopmans et al. (2013) and adapted to Turkish by Köroğlu Kaba & Öztürk (2021), the "Individual Job Performance Scale" was used for reliability and validity studies. The anti-productive work behavior (12-14) items in the individual work performance scale were not used because they were deemed inappropriate for public health workers and could not reach an objective result. The IBM SPSS 26.0 program was used in the analysis of the research data, and the IBM AMOS 22.0 program was used for the confirmatory factor analysis and structural equation modeling applied to determine the construct validity of the research scales. Frequency tables were created for the demographic variables and descriptive statistics of the study. Skewness and kurtosis values were examined for the normal distribution assumption of the scales. For hypothesis tests, independent sample t-test was used for demographic variables consisting of two categories, and one-way analysis of variance (ANOVA) was applied for variables with more than two categories.

Results, discussion and recommendations

As a result of examining the task and contextual performance levels of the employees, which are the sub-dimensions of the individual job performance scale, according to various demographic variables, it was found that there was a significant difference between gender and marital status. It was determined that the level of task and contextual performance did not differ statistically significantly according to age and working time in the current business. While it was observed that the level of task performance differed significantly according to the total working time, it was determined that the contextual performance did not differ significantly according to this variable. It has been determined that task performance does not differ significantly according to educational status, while contextual performance differs.

As a result of examining the organizational commitment levels of health workers according to various demographic variables, it was observed that organizational commitment differed significantly according to gender, marital status and total working time. It was observed that there was no significant difference according to the variables of age, education level and working time in the enterprise. It has been determined that organizational commitment has a positive and statistically significant effect on contextual performance and task performance. Among the three hypotheses of the study, the hypothesis of "Healthcare professionals' organizational commitment levels positively affect their task and contextual performance" is completely, "Healthcare professionals' organizational commitment

levels differ according to various demographic characteristics" and "Healthcare professionals' task and contextual performances differ according to various demographic characteristics." hypotheses were partially confirmed.

A good and correct communication with the employees affects the commitment of the employees to the organization. In this case, what is recommended to the managers of the organization is to respond to the requests of the employees, meet their needs, and provide a suitable and fair working environment. Organizational management should evaluate the performances of the employees fairly and reward them according to the results or complete the deficiencies. Organizations need a productive and sustainable system in order to excel in their sector. This need can be met by including the skills and knowledge of the employees in the decisions to be taken on behalf of the organization. These actions are important so that employees feel valued and perform better. It is recommended that future researchers examine other factors that affect individual job performance and observe the effects of these factors on individual job performance. While generalizations can be made in the studies on health workers in the public sector, it is recommended to progress by making comparisons in the private sector.

Yazarların katkı oranı beyanı

Bu çalışmada yazarlar eşit düzeyde katkı beyan etmişlerdir.

Çıkar çatışması

Bu çalışmada yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması belirtilmemiştir.

Etik kurul onayı

Bu çalışmanın Etik Kurul Onayı 22/05/2022 tarih ve 01 sayılı karar ile Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'dan alınmıştır. Tüm sorumluluk yazara aittir.

International Journal of Social Sciences
and Education Research
Volume:9 Issue:4, 2023

Research article/Araştırma makalesi

Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin illerin kalkınma düzeylerine etkisi:
Gelişmişlik düzeyi farklı beş il üzerinden bir uygulama

Yahya NAS, Ozan BAHAR

Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin illerin kalkınma düzeylerine etkisi: Gelişmişlik düzeyi farklı beş il üzerinden bir uygulama

The effect of corporate social responsibility activities on the development levels of the provinces: An application on five provinces with different development levels

Yahya Nas¹ ve Ozan Bahar²

¹Sorumlu Yazar, Öğr. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye Ali Sıtkı Meşaret Koçman MYO, Muğla, Türkiye, email: yahyanas@mu.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7858-438X>

²Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Muğla, Türkiye, email: yahyanas@mu.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3349-5479>

Makale Bilgisi	Öz
<p>Araştırma Makalesi</p> <p>Gönderilme: 17 Mart 2023 Düzeltilme: 9 Kasım 2023 Kabul: 19 Kasım 2023</p> <p>Anahtar kelimeler: Kurumsal sosyal sorumluluk, Bölgesel kalkınma, Se-Ge endeksi, TR52 ve TR71 bölgeleri, Çoklu lojistik regresyon</p>	<p>Gerek ülkeler arasında gerekse ülke sınırları içerisinde yer alan bölgeler arasında kalkınma farklılıklarının mevcudiyetini koruduğu herkesçe dile getirilen bir gerçektir. Gelişmiş ekonomiler de dâhil, bölgeler arası kalkınma farklılıkları tam olarak giderilememiştir. Bu nedenle, kalkınma kavramı halen güncelliğini korumakta ve merkezi yönetimlerin öncelikli meseleleri içinde yer almaktadır. Kalkınmaya etki eden faktörlerin somut bir şekilde ortaya konulması, uygulanacak politikalarının etkinliğini ve tutarlılığını artıracaktır. Bu çalışmanın amacı firmaların kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) faaliyetlerinin illerin kalkınması üzerinde etkisinin olup olmadığını belirlemektir. Bu kapsamda, TR52 ve TR71 bölgelerinde yer alan ve gelişmişlik düzeyi birbirinden farklı olan Ankara, Konya, Karaman, Aksaray ve Niğde il merkezlerinde yerleşik, mal üretimi yapan ve KOBİ niteliğinde olan firmaların KSS faaliyetleri saha araştırması ile ölçülmüştür. Elde edilen veriler çoklu lojistik regresyon modeli ile analiz edilerek firmaların KSS faaliyetleri ile buldukları illerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki ilişki istatistiksel olarak belirlenmiştir.</p>
Article Info	Abstract
<p>Research Article</p> <p>Received: 17 March 2023 Revised: 9 November 2023 Accepted: 19 November 2023</p> <p>Keywords: Corporate social responsibility, Regional development, Se-Ge Index, TR52 and TR71 regions, Multiple logistic regression</p>	<p>It is a fact that everyone expresses that development differences exist between the countries and the regions within the country's borders. Even in developed economies, regional development disparities couldn't be eliminated. For this reason, the concept of development is still up to date and is among the priority issues of central governments. Putting forth the factors concretely affecting development will increase the effectiveness and consistency of the policies to be implemented. This study aims to determine whether companies' corporate social responsibility (CSR) activities impact the development of provinces. In this context, CSR activities of companies that are in the city centers of Ankara, Konya, Karaman, Aksaray, and Niğde, which are different development levels from each other and are located in the TR52 and TR71 regions, producing goods and having the quality of SME, were measured by field research. The relationship between the CSR activities of the companies and the development levels of the provinces they are located in was determined statistically by analyzing the obtained data with the multiple logistic regression model.</p>

1. Giriş

1980'lerden sonra liberalleşmeye dayalı politikaların hızlanmasıyla birlikte firmaların piyasalardaki belirleyici rolü daha da artmıştır. Kapitalizmi ya da yumuşatılmış haliyle karma ekonomik sistemlere ait modellerini benimseyen ekonomiler, firmalara, faaliyetlerini yürütmeye büyük ölçüde kolaylık sağlarken; firmaların ağırlıklı olarak

* Bu çalışmanın Etik Kurul Onayı 13/09/2021 tarih ve 336 sayılı karar ile Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'dan alınmıştır. Tüm sorumluluk yazara aittir.

**Bu çalışma, Yahya Nas'ın "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Bölgesel Kalkınma Farklılıklarını Gidermedeki Etkisi" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

Kaynak göster: Nas, Y. & Bahar, O. (2023). Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin illerin kalkınma düzeylerine etkisi: Gelişmişlik düzeyi farklı beş il üzerinden bir uygulama. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 9 (4), 316-332. DOI: <https://doi.org/10.24289/ijsser.1266640>

yalnızca kar odaklı hareket etmeleri toplumsal boyutta sıkıntılarının ve tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak firmaların kar amacı güden faaliyetlerini ne şekilde yürüttükleri ve kar amacı gütmeyen, toplumun yararına olan faaliyetlere ne derecede katılım sağladıkları sorgulanmaya başlamıştır. Bu durum, uygulanan kalkınma politikalarını da etkileyerek firmaların toplumsal kalkınmadaki rolünü artırmaya yönelik teşvik edici yasal düzenlemelerin genişlemesini sağlamıştır.

Bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesinde, sermaye gücünü elinde bulunduran firmaların etkin rol oynadığı düşünülmektedir. Firmaların, buldukları bölgelerin kalkınmasındaki etkisinin yönünü ve boyutunu belirlemek, bölgeler arası kalkınmışlık farklarının azaltılması için uygulanacak politikalara yön verebilir. Bu açıdan, firmalar tarafından yürütülen KSS faaliyetlerinin boyutunu belirlemek önemlidir. KSS kavramı, firmaların ekonomik ve ekonomik olmayan sosyal sorumluluklarına dayalı davranışlarını içeren ve inceleyen bir kavramdır. KSS kavramına ilişkin benzer özellikler taşıyan çok sayıda tanım olmakla birlikte, birçok yazar tarafından, bu kavramın ilk defa Bowen tarafından dile getirildiği kabul edilmektedir (Akkoyunlu & Kalyoncuoğlu, 2014:128; Avcı & Akdemir, 2014: 126; Çalışkan & Ünüsan, 2011:156). Bowen, 1953 yılında yayımladığı “*İşadamlarının Sosyal Sorumluluğu*” adlı eserinde, KSS kavramını; firmaların kendi çıkarlarını ve toplumun çıkarlarını birlikte gözeterek toplumsal iyileşmeyi sağlayan sorumluluklarının bütünü olarak tanımlamaktadır (Bowen, 1953: 6). Carroll (1979), Bowen’den KSS yaklaşımını geliştirerek firmaların KSS faaliyetlerini dört boyutta ele almış ve bu boyutları, ekonomik, hukuki, etik ve gönüllü sorumluluklar olarak adlandırmıştır. Carroll ekonomik sorumlulukları, karlı olmak; yasal sorumlulukları, oyunu kurallarına göre oynamak; etik sorumlulukları, zarar vermektan kaçınmak, doğru ve adil olanı yapmak ve gönüllü sorumlulukları da iyi bir kurumsal vatandaş olmak, kaynakları topluma kazandırmak, yaşam kalitesini iyileştirmek şeklinde özetlemiştir. Carroll’a göre, ekonomik ve hukuki sorumluluklar firmaların varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olan olağan sorumluluklarıdır. Etik ve gönüllü sorumluluklar ise üst düzey sorumluluklar olup hem firmaya hem de topluma olumlu katkılar sağlar (Carroll, 1991: 42).

Bu çalışmanın amacı; KSS faaliyetleri ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Bu kapsamda, KSS uygulamalarının bölgesel kalkınma farklılıkları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla, birincil veri toplama yöntemi kullanılarak saha araştırması yapılmıştır. TR52 Batı Anadolu ve TR71 Orta Anadolu bölgelerinde bulunan, gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklı, en yüksek sayıda nüfusa sahip, coğrafi ve kültürel yapıları benzerlik gösteren ve aynı zamanda birbirlerine sınır komşusu olan beş il seçilmiştir. Bu iller; Ankara (1.derecede gelişmiş), Konya (2.derecede gelişmiş), Karaman (3.derecede gelişmiş), Aksaray (4.derecede gelişmiş) ve Niğde (5.derecede gelişmiş) olup; il merkezlerinde faaliyet gösteren ve mal üretimi yapan küçük ölçekli firmaların KSS faaliyetleri araştırılmıştır. Elde edilen veriler, çoklu lojistik regresyon modeliyle analiz edilmiştir ve sonuç kısmında elde edilen bulgular değerlendirilerek çözüm önerileri sunulmuştur.

2. Literatür

Literatüre bakıldığında illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi sıralamasının hesaplandığı, illerin gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırıldığı çok sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Ancak firmaların KSS faaliyetleri ile illerin ya da bölgelerin kalkınması arasında bir ilişkinin olup olmadığına dair istatistiksel sonuç ortaya koyan çalışmalara rastlanamamıştır. Yurt içinde yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan verilerden ya da Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan Se-Ge endeksine dayanak olan göstergelerden yararlanılmıştır.

Filiz (2005), Ersungur vd. (2007), Kılıç vd. (2011), Öztürk vd. (2011), Sakarya ve İbişoğlu (2015), Çetin ve Sevüktekin (2016), Alpaykut (2017), Arı ve Hüyüktepe (2019), Aybarç vd. (2019), Özkubat ve Selim (2019), Ünsal ve Sülkü (2019) tarafından yapılan çalışmalarda, TÜİK, DPT ya da Kalkınma Bakanlığı tarafından farklı yıllara ve illere ait Se-Ge endeks değerlerinden yararlanılarak oluşturulan değişkenler analiz modellerine dâhil edilmiştir. Diskriminant analizi, temel bileşenler analizi, çok boyutlu ölçekleme analizi, kümeleme analizi, mekânsal istatistik analizi, TOPSİS, veri zarflama analizi yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmaların bir kısmında illerinin gelişmesiyle ilişki olduğu düşünülen faktörler modele dâhil edilirken bir kısmında da illerin gelişmişlik düzeyleri sınıflandırması yapılmıştır.

Filiz (2005) tarafından yapılan çalışmada, kullanılan analiz modeline göre, illerin gelişmişlik sıralamasının değiştiği tespit edilirken; Kılıç vd. (2011) tarafından yapılan çalışmada farklı modeller kullanılarak gerçekleştirilen analizler sonucunda elde edilen bulguların birbirine benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Sakarya ve İbişoğlu (2015) tarafından yürütülen çalışmada ise gelişmişlik skorunun hesaplanmasında hangi değişkenin etkinliğinin fazla olduğu incelenmiş ve hesaplamada kullanılan ekonomik göstergelerin etki oranı açısından illere göre değişkenlik gösterdiği, tutarlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ersungur vd. (2007), Çetin ve Sevüktekin (2016), Kızıl (2016), Arı ve Hüyüktepe (2019), Özkubat ve Selim (2019), Ünsal ve Sülkü (2019) tarafından yapılan çalışmalarda elde

ettikleri bulguların, Kalkınma Bakanlığı tarafından yayınlanan illerin gelişmişlik düzeyi sınıflandırmasıyla tutarlılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir çalışma Erilli (2014) tarafından, TR72 bölgesinde yer alan ilçeler üzerinde yapılmış, ilçeler arasındaki gelişmişlik düzeyi sıralaması hesaplanmıştır.

Öztürk vd. (2011), illerin gelişmişlik düzeylerinde, o illerde bulunan üniversite sayısının etkisini incelerken, Aybarç vd. (2019) merkezi yönetim bütçe harcamalarının etkisini incelemiştir. Çelikkaya vd. (2015) tarafından gerçekleştirilen araştırmada illere ait yenilik endeksiyle, Alpaykut (2017) tarafından yapılan çalışmada yaşam memnuniyet endeksiyle, Topçu (2018) tarafından sosyal sermaye endeksiyle ve Çağlar ve Ketten (2018) ile Yiğiteli ve Şanlı (2020) tarafından yapılan çalışmalarda da insani gelişme endeksi ile gelişmişlik düzeyi endeksi karşılaştırılmıştır. Yapılan çalışmalarda illerdeki üniversite sayısının illerin gelişmesi üzerinde doğrudan etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmışken merkezi yönetim bütçe harcamalarının en etkin olduğu bölgenin Marmara Bölgesi olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında gelişmişlik düzeyi sıralamasında ilk sıralarda yer alan İstanbul, İzmir ve Ankara'nın aynı zamanda yaşam memnuniyet endeksi değerinin de yüksek olduğu belirlenmiş, sosyal sermaye endeksi değeri yüksek olan illerin aynı zamanda kalkınma düzeylerinin ve insani gelişme endeksi değerlerinin yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Erbaşı (2015), Konya ve Karaman illerine bağlı 37 ilçenin sosyal sermaye endeksi değerini hesaplayarak bu ilçelerin Se-Ge endeksi değerleriyle karşılaştırmıştır. Yapılan hesaplama sonucunda elde edilen sosyal sermaye endeksi değerleri ile Se-Ge endeksi değerinin tam olarak örtüşmediği görülmüştür. Erdoğan ve Sağbaş (2016), Afyonkarahisar ili için vergi gelirleri ile gelişmişlik göstergeleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde ettikleri bulgulara göre vergi gelirleri ile gelişmişlik göstergeleri arasında kuvvetli ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Erzan vd. (2014), Türkiye genelinde, 29 ilde toplam 3165 firma üst düzey yetkilisi ile anket çalışması yapmışlardır. Beş temel ana başlık olan, ekonomik performans, sosyal performans, yaşam kalitesi, çevre performansı ve sürdürülebilirlik başlıkları altında yöneltilen sorularla firmaların üst düzey yetkililerinin buldukları ille ilgili olarak ne düşündükleri öğrenilmiş ve mevcut endeks verileri ile kıyaslanmıştır. Nesnel ölçütlere göre yapılan sıralamalarda İstanbul, Ankara ve İzmir ön sıralarda yer almasına rağmen öznel sıralamalar sonucu elde edilen verilere göre bu illerde faaliyet gösteren firma yetkililerinin, sürdürülebilirlik konusunda aynı düşünceyi paylaşmalarını dikkat çekici husustur. Bunun aksine, nesnel sıralamada gerilerde olan Eskişehir, Kayseri, Bursa ve Konya'da faaliyet gösteren firmaların yetkililerinden alınan cevaplara göre, ekonomik, çevresel, yaşam kalitesi ve sosyal açıdan buldukları iller oldukça yüksek puanlamaya sahiptir.

Kemper (1979) tarafından yapılan çalışmada, ABD ve Meksika'da bulunan iki şehrin, kurumsal yapıları ile bu yapıların turizm ve bölgesel kalkınma üzerindeki etkileri incelenirken; Woodhouse (2006) tarafından yapılan çalışmada, Avustralya'daki iki şehrin sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgular bağlı olarak kurumsal yapının ve sosyal sermayenin daha fazla geliştiği şehirlerin aynı zamanda görece daha fazla kalkındığı sonucuna ulaşılmıştır. Gennaioli vd. (2011), 110 ülkede makro veriler üzerinden bölgesel kalkınmanın belirleyicilerini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda girişimcilik ve beşeri sermayenin bölgesel kalkınmada önemli derecede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Baah vd. (2015) tarafından içerik analizi yöntemi kullanılarak Gana'da yapılan çalışmada, firmaların KSS'ye dayalı faaliyetlerinin güncel kalkınma hedefleriyle uyumsuz olduğu öne sürülmüştür. Yogiasa vd. tarafından (2019), Endonezya'nın Pelalawan Regency Bölgesinde yapılan çalışmada firmaların KSS bağlamında yürüttükleri faaliyetlerin bölge kalkınmasında hissedilen olumlu bir etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Malecki (1981), Stremikene vd. (2008), Neyse ve Exadaktylos (2014), Heikkurinen ve Bonnedahl (2013), Popa (2015), Cumming vd. (2016), Kolk (2016), kalkınmanın KSS faaliyetleriyle, Ar-Ge faaliyetleriyle, sosyal sermayeyle ilişkisini teorik çerçevede ele almışlardır. Bu çalışmalarda bölgesel kalkınma, sürdürülebilir kalkınma ile KSS faaliyetleri arasındaki ilişkiye vurgu yapılırken bir kısmında Ar-Ge faaliyetlerinin, sosyal sermayenin bölgenin kalkınmasını olumlu yönde etkilediği, KSS'ye dayalı anlayışların gelişmesine bağlı olarak sürdürülebilir enerji kullanımına yönelik olumlu etkilerin arttığı tezi savunulmuştur.

Gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılan çalışmalarda KSS faaliyetleri ile illerin ya da bölgelerin kalkınma düzeyleri arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak belirlemeye yönelik bir uygulamaya rastlanmamıştır. Yurt içinde yapılan çalışmaların büyük bir kısmında, yayınlanan Se-Ge endeksi verilerinden bir kısmı farklı analiz modelleri aracılığıyla yeniden ele alınırken bir kısmında da kalkınma ile ilişkisi olduğu düşünülen sınırlı sayıda değişken arasındaki bağlantıya bakılmıştır. Yurt içinde yapılan çalışmaların bir kısmında olduğu gibi yurt dışında yapılan çalışmaların bir kısmında da iki kavram arasındaki ilişki teorik çerçevede ele alınmıştır. KSS faaliyetlerinin dört boyutu ve bu boyutlar içerisinde yürütülmesi beklenen faaliyetler dikkate alındığında, kalkınma ile ilişkisi olduğu düşünülen sosyal sermaye, yenilik, vergisel sorumluluklar, Ar-Ge faaliyetleri gibi literatürde kalkınma ile

ilişkisi ortaya konulan faaliyetlerin KSS kapsamında sınırlı bir alanı ifade ettiği düşünülmektedir. Bu açıdan firmalar bünyesinde yürütülen KSS kapsamındaki tüm faaliyetlerin illerin ya da bölgelerin kalkınmasındaki etkisini belirlemenin özgün değer ve literatür katkısı açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

3. Yöntem

Bu çalışmanın Etik Kurul Onayı 13/09/2021 tarih ve 336 sayılı karar ile Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'dan alınmıştır.

Araştırma yönteminde üç aşama izlenmiştir; birinci aşamada analizde kullanılacak veri seti oluşturulmuş, araştırma kapsamına alınan iller tespit edilmiştir. Verilerin toplanması sürecinde kullanılacak örnekleme yöntemi ve verilerin analizinde uygulanacak model belirlenmiştir. İkinci aşamada, araştırma kapsamındaki illerde ön uygulama yapılmış, geçerlilik, güvenilirlik analizleri test edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda bazı sorular üzerinde değişikliklere gidilmiş ve bazı sorular da anket formundan çıkarılmıştır. Son aşamada ise firmaların sahibi ya da yöneticisi olan katılımcılarla yüz yüze görüşülerek alınan cevaplar, doğrudan Google Form anket sayfasına işlenmiştir. Evreni temsil etme yeterliliğine sahip olacak düzeyde örneklem sayısına ulaşılmış, elde edilen veriler analiz edilerek bulgular paylaşılmıştır.

3.1. Araştırmanın kapsamı ve kısıtları

Araştırma, beş il merkezinde yerleşik, farklı sektörlerde faaliyet yürüten, mal üretimi yapan, ağırlıklı olarak küçük ölçekli firmaları kapsamaktadır. Mal üretimi yapmakla birlikte, faaliyetlerini il merkezleri dışında yürüten ya da çalışan sayısı itibariyle orta ölçekteki firmalar¹ kapsam dışında tutulmuştur. Ayrıca il merkezinde olmakla birlikte hizmet üretimi yapan ya da sadece alım satım yapan firmalar da çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışma kapsamında mal üretimi yapan firmaların tercih edilmesinin nedeni; üretim için kullandıkları girdilerde ve üretim sonrası açığa çıkan atıklarda, çevreye olan etkilerini ne şekilde yönettiklerini belirlemektir. Hizmet üretimi yapan ya da alım satım yapan firmaların görece etkilerinin daha az olabileceğini söylemek mümkündür. Bu nedenle, alım satım yapan ya da hizmet üreten firmalar çalışma kapsamına alınmamıştır. Ana kütleyi temsil etme yeterliliğine sahip olacak sayıda, tesadüfi örnekleme metodu ile belirlenen ve mal üretimi yapan firmalar, çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Daha fazla zaman ve finansal kaynak gerektirmesi nedeniyle, hizmet üretimi yapan, çalışma kapsamı dışındaki diğer illerde ya da çalışma kapsamında olmakla birlikte il merkezleri dışında faaliyet gösteren firmaların araştırmaya dâhil edilememesi, çalışmanın en önemli kısıtını oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak, elde edilen sonuçlar üzerinden Türkiye üzerine bir genelleme yapılması sağlıklı olacaktır. Sonraki araştırmalarda, bu eksikliği giderecek şekilde farklı illerde uygulamaların yapılması yoluyla, elde edilen sonuçların kıyaslanabilmesi imkânı doğacaktır.

3.2. Araştırmanın örnekleme türü ve modeli

Evreni temsil etme yeterliliğine sahip gözlem sayısının belirlenmesinde farklı hesaplamalar mevcuttur. Pituch ve Stevens (2016: 122), güven aralığı, önem düzeyi ve olasılık değerlerine göre verilen her cevap başına 3 ile 15 arasında gözlemin yeterli olacağını ifade etmiştir. Yapılan çalışmada, % 5 hata payında, 0,5 tahmin düzeyinde ve % 95 güven aralığında her bir tahmin edici değişken kategorisi için 15 ve üzerinde cevap elde edilmiştir. Bununla birlikte gözlem sayısının belirlenmesinde kullanılan bir diğer metod evren büyüklüğüne göre gözlem sayısının hesaplanmasıdır (Baştürk & Taştepe, 2013:150).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) 2020 yılı 'Sanayi Kapasite Raporu'na göre, Ankara il sınırları içerisinde 5.260, Konya il sınırları içerisinde 3.121, Karaman il sınırları içerisinde 247, Aksaray il sınırları içerisinde 300 ve Niğde il sınırları içerisinde 191 tane (TOBB, 2020) olmak üzere, araştırma evrenindeki toplam firma sayısı 9.119'un altındadır. Bu durumda, evreni temsil etme yeterliliğine sahip örnekleme büyüklüğü 369 olarak hesaplanmıştır. Araştırma kapsamında her ilden 80 firma olmak üzere toplam 400 firmaya ulaşılmıştır. Firmaların belirlenmesinde iki aşamalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Birinci aşamada, tesadüfi olmayan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılırken maksimum çeşitlilik kriteri dikkate alınmıştır (Sharma, 2017: 751).

İkinci aşamada ise orantısız kota örnekleme yöntemi kullanılarak her ilden eşit sayıda gözleme ulaşılmıştır. Kota örneklemede yaş, cinsiyet, meslek, ikamet yeri, coğrafi olarak ayrılmış bölgeler ya da yerleşim yerleri gibi özellikler üzerinden katılımcılara kota belirlenir. Belirlenen kotalara göre elde edilen gözlemler örnekleme dâhil edilir

¹ Niğde ve Karaman illerinde yeterli gözlem sayısına ulaşılamaması nedeniyle, orta ölçekli toplam 15 firmadan elde edilen veriler analize dâhil edilmiştir.

(Jawale, 2012: 188). Kota örnekleme, eşit oranlı ya da orantısız örnekleme olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleştirilebilir. Eşit oranlı kota örneklemede, örneklem sayısı katılımcıların evrendeki paylarıyla orantılı olarak belirlenirken; orantısız kota örneklemede katılımcıların evrendeki payları dikkate alınmaz ve aynı oranda örnekleme dâhil edilir (Bornstein vd., 2013: 361; Fones vd., 1998: 253; İlyasu & Etikan, 2021: 25).

Analiz yönteminde çoklu (multinomial) lojistik regresyon modeli kullanılmıştır. Çoklu lojistik regresyon modelinin en temel özelliği, nitel yapıdaki ikiden fazla kategoriye sahip bağımlı değişkenin analizine imkân vermesidir. Analiz için bağımlı değişkenin en az üç kategoriye sahip olmasının yanında, bu kategoriler arasında bir sıralamanın ve bağlantının da olmaması gerekmektedir (Çokluk, 2010: 1363). Analizde kullanılacak bağımlı değişken ile bağımsız değişkene ait cevap kategorilerinin, kesikli ya da nominal ölçekli olması durumunda, her bir cevap kategorisi için kukla değişken atanır ve cevap kategorilerine ait her kukla değişkenden birisi analiz modeli dışında bırakılarak, dışarıda bırakılan kukla değişkene göre yorumlama yapılır (Bircan, 2004: 21). Çoklu lojistik regresyon modelinde bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkinin tahmininde ‘odds’ oranından yararlanılmaktadır. Odds, bir olayın gerçekleşme ihtimalinin, gerçekleşmeme ihtimaline oranını ifade etmektedir. Bir olayın gerçekleşme ihtimali, gerçekleşmeme ihtimalinden daha büyükse odds oranı > 1 olur. Aksi durumda ise 0 ile 1 arasında bir değer alır (Akkuş & Özkoç, 2016: 75).

3.3. Veri seti

Firmaların KSS faaliyetlerini belirlemede kullanılan veri seti; Carroll’un (1991) KSS piramidi doğrultusunda Maignan ve Ferrel tarafından oluşturulan KSS ölçeğinden (Maignan & Ferrrel, 1998; Maignan & Ferrrel, 2001a; Maignan & Ferrrel, 2001b), Küresel Raporlama Girişimi (GRI) tarafından hazırlanan çevresel performans göstergesi niteliğindeki standartlardan (GRI, 2020), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından hazırlanan sosyal performans göstergesi niteliğindeki standartlardan (UNCTAD, 2020) ve çalışmayla ilişkili olduğu düşünülerek geliştirilen sorulardan oluşturulmuştur.

Araştırma kapsamında, yüz yüze görüşme yöntemiyle toplam 513 firmaya ulaşılmıştır. Ancak firmalardan 113 tanesi farklı gerekçelerle ankete katılmak istemediklerini ifade etmiştir. Niğde merkezindeki mal üretimi yapan firma sayısının yeterli olmaması nedeniyle, il merkezine 16 km uzaklıktaki Bor ilçesinde bulunan firmaların ankete katılımı sağlanmıştır. Araştırma kapsamı içerisinde yer alan illerden Niğde ve Karaman’da - bu illerin merkezinde faaliyet gösteren ve ankete katılmayı kabul eden küçük ölçekteki üretici firma sayısının sınırlı olması nedeniyle - çalışan sayısı 250’nin üzerinde olan toplam 15 firma analize dâhil edilmiştir. Cevapların Google form aracılığıyla kayıt altına alınmasından dolayı kayıp veri sıkıntısı yaşanmamıştır. Ankete katılmayı kabul eden 400 firmadan elde edilen verilerin analizinde SPSS 22.0 ve Stata.12 paket programları kullanılmıştır. Modelde, ‘firmanın faaliyet gösterdiği il’ sorusu bağımlı değişken olarak kabul edilmiş, kategorik yapıdaki altı soru ile ölçekli yapıdaki 40 sorudan elde edilen sekiz faktör, bağımsız değişken olarak analize dâhil edilmiştir.

Tablo 1. Modelde kullanılan bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler
Firmanın faaliyet gösterdiği il	X ₁ : Pazar alanı
	X ₂ : Tedarik tercihi
	X ₃ : Sahip olunan belge
	X ₄ : İşbirliği yapılan kurum
	X ₅ : Bir yıl içerisinde yapılan yenilik
	X ₆ : KSS’ye bakış
	E1: Ekonomik sorumluluklar-1*
	E2: Ekonomik sorumluluklar-2**
	Y1: Yasal sorumluluklar-1*
	Y2: Yasal sorumluluklar-2**
	A1: Etik sorumluluklar-1*
	A2: Etik sorumluluklar-2**
	G1: Gönüllü sorumluluklar-1*
	G2: Gönüllü sorumluluklar-2**

* Maignan ve Ferrel’in geliştirdiği KSS ölçeğinden elde edilen faktörler. ** Diğer kaynaklardan yararlanılan faktörler.

Katılımcılara, firmalarının faaliyet gösterdiği pazar büyüklüğü sorulmuş, ‘yerel’, ‘bölgesel’, ‘ulusal’ ve ‘global’ olmak üzere dört seçenekten birini seçmeleri istenmiştir. Firma kapasitesi ile firmanın ekonomik sorumlulukları arasında bağlantı olduğu, firma kapasitesindeki artışın pazar büyüklüğünü artırdığı ve bu durumun bölgenin kalkınmasını olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Katılımcılara, üretimde kullandıkları hammadde/ara mal

tedarikini ağırlıklı olarak nereden sağladıkları sorulmuştur. ‘Aynı şehirden’, ‘çevre illerden’, ‘çevre dışındaki diğer illerden’ ve ‘ithal ederek’ cevaplarından birini seçmeleri istenmiştir. Firmaların, tedarik tercihinde, buldukları ili öncelikli tutmalarının ekonomik sorumlulukları olduğu ve kalkınmayı pozitif yönde etkilediği düşünülmektedir.

Katılımcılardan sahip oldukları belgeleri işaretlemeleri istenmiştir. Sahip olunan belge kategorisi, ‘yok’, ‘TSE’, ‘CE’, ‘ISO’ ve ‘Diğer’ seçenekleri gibi toplam 12 seçeneğe sahiptir. Ekonomik sorumlulukları doğrultusunda firmaların bu belgelerden birini ya da birkaçını almaları gerektiği düşünülmektedir. Katılımcılara, faaliyetlerini geliştirmede ve iyileştirmede iş birliği yaptıkları bir kurum ya da kuruluşun olup olmadığı sorulup, varsa hangi kurum olduğunun belirtilmesi istenmiştir. Firmaların ekonomik sorumlulukları doğrultusunda kurum ya da kuruluşlarla iş birliği yapmaları beklenmektedir. Diğer kurumlarla yapılan iş birliklerinin sosyal ve beşeri sermayeyi geliştirdiği ve bölgenin kalkınmasını olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir.

Katılımcılara, son bir yıl içerisinde gerçekleştirdikleri bir yeniliğin olup olmadığı sorulmuştur. ‘Yeni bir ürün, teknoloji, model, makine, tesis’ seçenekleri ile ‘yok’ ve ‘diğer’ seçeneklerinden birini ya da bir kaçını tercih etmeleri istenmiştir. Firmaların yenilik yapabilmeleri için karlarının bir kısmından feragat etmeleri gerekmektedir. Bu durum, firmaların ekonomik sorumlulukları kapsamında değerlendirilmektedir. Katılımcılara KSS faaliyetleri hakkında ne düşündükleri sorulmuştur. ‘duymadım’, ‘içeriğini bilmiyorum’, ‘firma yararına olduğunu düşünüyorum’, ‘toplum yararına olduğunu düşünüyorum’ ve ‘hem firma hem de toplum yararına olduğunu düşünüyorum’ seçeneklerinden birini tercih etmeleri istenmiştir. Firmaların KSS faaliyetleri ile bölgesel kalkınmadaki sorumluluk düzeylerine bakış açıları arasında olumlu yönde bir ilişkinin olduğu düşünülmektedir. Bu soru ile iki kavram arasında, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı tespit edilmek istenmiştir.

Maignan ve Ferrel tarafından geliştirilen ölçekten yararlanarak hazırlanan 23 soru bulunmaktadır. Bu sorulardan “ekonomik sorumluluklar-1, yasal sorumluluklar-1, sosyal sorumluluklar-1 ve gönüllü sorumluluklar-1” olmak üzere dört tane; diğer kaynaklardan yararlanarak hazırlanan 17 sorudan da “ekonomik sorumluluklar-2, sosyal sorumluluklar-2 yasal sorumluluklar-2 ve gönüllü sorumluluklar-2” dört tane faktör oluşturulmuştur. Firmalara, bölgesel kalkınma, KSS hakkındaki görüşleri de sorulmuştur. Bu aşamada daha geniş kapsamlı değerlendirmelere olanak vermesi açısından, verilen cevaplar il bazında kıyaslanarak tablolarda gösterilmiştir. Tablo 2’de illere göre firmaların bölgesel kalkınmaya bakış açıları yer almaktadır. Tablo 2 değerlendirildiğinde firmaların % 42 oranında yalnızca ekonomik açıdan sorumlu olduklarını düşündükleri görülmektedir. % 10’ a yakın bir kısmı bölgesel kalkınmada doğrudan sorumluluklarının olmadığını düşünmektedir. Bu oran Ankara’da ve Aksaray’da faaliyet gösteren firmalarda ortalamanın üstündedir. Ankara’daki firmaların yaklaşık % 16’sı, Aksaray’daki firmaların yaklaşık % 21’i bölgesel kalkınmada doğrudan sorumluluklarının olmadığını belirtmiştir.

Tablo 2. Araştırma kapsamındaki iller bazında firmaların bölgesel kalkınma yaklaşımları (%)

Bölgesel kalkınmadaki sorumluluğunuzu ne şekilde tanımlarsınız?	Ankara	Konya	Karaman	Aksaray	Niğde	Toplam (%)
Doğrudan sorumluluğumuz olduğunu düşünüyorum.	16,2	1,3	5,0	21,3	5,0	9,8
Yalnızca ekonomik açıdan rolümüz olduğunu düşünüyorum.	25,0	6,3	76,3	35,0	67,5	42,0
Hem ekonomik açıdan hem de sosyal açıdan rolümüz olduğunu düşünüyorum.	35,0	31,2	17,5	27,5	25,0	27,2
Her açıdan bölgesel kalkınmada rolümüz olduğunu düşünüyorum.	23,8	61,2	1,3	16,3	2,5	21,0
Toplam (%)	100	100	100	100	100	100

Tablo 3. Araştırma kapsamındaki iller bazında firmaların KSS faaliyetleri hakkındaki düşünceleri (%)

KSS faaliyetleri ile ilgili düşünceniz nedir?	Ankara	Konya	Karaman	Aksaray	Niğde	Toplam (%)
Bu kavramı daha önce hiç duymadım.	3,8	7,5	3,8	12,5	21,3	9,8
Bu kavramın içeriği hakkında tam bir fikrim yok.	22,4	2,5	21,2	22,5	32,5	20,2
KSS faaliyetlerinin özellikle toplum yararına olduğunu düşünüyorum.	40,0	40,0	5,0	26,2	1,2	22,5
KSS faaliyetlerinin özellikle firma yararına olduğunu düşünüyorum.	8,8	15,0	1,3	20,0	15,0	12,0
KSS faaliyetlerinin hem firma yararına hem de toplum yararına olduğunu düşünüyorum.	25,0	35,0	68,7	18,8	30,0	35,5
Toplam (%)	100	100	100	100	100	100

Karaman ve Niğde'deki firmalar büyük oranda yalnızca ekonomik açıdan sorumluluklarının olduğunu belirtirken, Konya'daki firmaların yaklaşık % 61'i her açıdan sorumlulukları olduğunu belirtmiştir. Konya'da her açıdan sorumluluğu olduğunu düşünenlerin oranı, Ankara'da ekonomik ve sosyal açıdan sorumluluğu olduğunu düşünenlerin oranı, Karaman, Aksaray ve Niğde'de ise yalnızca ekonomik açıdan sorumluluğu olduğunu düşünenlerin oranı diğer oranlardan yüksek çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında, verilen cevaplar ile illerin gelişmişlik sıralaması arasında kısmen doğru yönlü bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Araştırma kapsamında yöneltilen bir diğer soru, firmaların KSS faaliyetleri hakkında ne düşündükleridir. Tablo 3.'de firmaların verdiği cevaplar yer almaktadır. Katılımcıların yaklaşık % 10'u KSS kavramını ilk defa duyduğunu söylerken; yaklaşık % 20'si de bu kavramı duyduğunu ancak içeriği hakkında bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. Başka bir ifade her 10 katılımcıdan 3'ünün KSS kavramı hakkında bilgisi yoktur. KSS kavramını hiç duymadığını söyleyenlerin oranı Niğde'deki firmalarda daha yüksektir. Bunun yanında Niğde'deki firmaların % 32,5'i de bu kavramı duyduğunu ancak içeriği hakkında bilgi sahibi olmadıklarını belirtmiştir. Ankara'daki ve Konya'daki firmaların % 40'ı ile Aksaray'daki firmaların % 26,2'si KSS faaliyetlerinin toplum yararına olduğunu düşünürken, Karaman'daki firmaların % 68,7'si bu faaliyetlerin hem toplum yararına hem de firma yararına olduğunu düşünmektedir. KSS faaliyetlerinin hem toplum hem de firma yararına olduğunu düşünenlerin oranı; Ankara'da % 25, Konya'da % 35, Aksaray'da % 18,8 ve Niğde'de % 30'dur. Katılımcıların yalnızca % 12'si KSS faaliyetlerinin özellikle firma yararına olduğunu düşünmektedir.

3.4. Analiz ve bulgular

Ölçekli yapıdaki sorulardan faktörlerin elde edilmesi sürecinde geçerlilik ve güvenilirlik testleri uygulanmaktadır. Bu analizlerde Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) ve Bartlett testleri yaygın olarak kullanılmaktadır. KMO değeri 1'e doğru yaklaştıkça analizin güvenilirliği artarken, Bartlett küresellik testi sigma değerinin 0,001'in altında olması, değişkenlerin birbiriyle ilişki içinde olmadığını ve buna bağlı olarak analiz sonuçlarının geçerli olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir (Kulcsar, 2010). Çalışmada faktörler gruplandırılmış ölçekli yapıdaki sorularının aritmetik ortalamaları hesaplanarak elde edilmiştir. Bununla birlikte faktörlerin elde edilmesinde kullanılan soruların KMO değeri: 0,963 olarak saptanırken, Bartlett küresellik testi sigma değeri 0,000 olarak saptanmıştır.

Çoklu (multinomial) lojistik regresyon modeli analiz sonuçların geçerli olması, IIA² (ilgisiz alternatiflerin bağımsızlık özelliği) varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayım göre, bağımlı değişkene ait kategorilerinin birbiri yerine tercih edilebilir olmaması, modelde yapılan değişikliklerin, alternatifler arasındaki olma olasılığını etkilememesi, kısıtlanmış model ile kısıtlanmamış modelin benzerlik göstermesi gerekmektedir. Modelin geçerliliği, bu varsayımına bağlıdır (Akkuş & Özkoç, 2016: 98). Bu test, sınırlandırılmış model ile en az bir kategorinin çıkarıldığı model arasındaki farkın anlamlılığını ölçmektedir. İki durum arasındaki farklılık anlamlı ise IIA (ilgisiz alternatiflerin bağımsızlığı) varsayımı geçersiz sayılmaktadır. Test sonucu tahmin değerinin sıfırdan büyük olması IIA varsayımın geçerli olduğunu ifade eder (Büyükyılmaz & Demir, 2016: 445). İkinci aşamada model uyum iyiliği, olabilirlik oran testi ve doğrulama yüzdesi sonuçlarına bakılarak analizde kullanılan modelin uygunluğuna karar verilir (Avcılar & Yakut, 2015: 203-205).

LR (olabilirlik oranı) testi ve uyum iyiliği testi, değişkenlerin gerçek gözlemleri ne kadar iyi temsil ettiğini göstermektedir. LR testi, genellikle üstün bir test olarak kabul edilir. Bunun yanında modelin karmaşık ya da örneklemin çok büyük olması durumunda, LR testi yerine Wald testleri yapılabilir (Long & Freese, 2006: 236). Model seçiminde LR istatistiğinin ve bilgi kriterlerinin en küçük değeri dikkate alınmaktadır (Şen, 2006: 15). LR istatistik değerinin 0,05'den küçük olması modelin geçerliliğinin ve güvenilirliğinin bir diğer göstergesidir (Çemrek & Burhan, 2014: 55). Bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı, olabilirlik değerine bakılarak değerlendirilir. %1 önem düzeyinde 0,01'den, % 5 önem düzeyinde 0,05'den ve % 10 önem düzeyinde 0,1'den küçük olabilirlik değerine sahip olan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkene etkisi olduğu söylenir (Saatçioğlu & Karaca, 2010: 111). Analizde kullanılan verilerin modele uyumunu belirlemede çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Hosmer-Lemeshow testi, Pearson ki-kare testi ve sapma (deviance) testi yaygın olarak kullanılan testlerdir (Şenel & Alatlı, 2014). Pearson ki-kare değerinin 0,05'den küçük olması ya da sapma (deviance) değerinin 0,05'den büyük olması modelin uygun olduğunu ifade eder. Pearson ya da sapma ki-kare değerinin serbest dağılım değerine bölünmesi sonucunda elde edilen değer, modelde tam ayırma probleminin olup olmadığını göstermektedir. Bu değer 1'e yakın olması istenen durum olarak değerlendirilirken 2'ye yakın ya da 2'den fazla bir değer alması aşırı dağılımın olduğunu ifade etmektedir (Field, 2009; 273).

² Independent of Irrelevant Alternatives

Tablo 4’de birinci model için model uygunluk bilgisi sonuçları ve modelde kullanılan değişkenlerin ne kadarlık bir kısmının açıkladığı yer almaktadır. Olasılık oran testi sonucu $0,000 < 0,05$ olup, değişkenlerin model için uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Model uygunluk bilgisi

Model	Model Uygunluk Kriteri			Olasılık Oran Testi (LR)		
	AIC	BIC	-2 Log Likelihood	Ki-kare	Sd.	Sig.
Intercept Only	1287,233	1303,198	1279,233			
Final	649,384	872,906	537,384	741,848	52	,000

Akaike Bilgi Kriteri (AIC)³, Bayesian Bilgi Kriteri (BIC⁴) e -2 Log olasılık (likelihood) kriterleri yaygın olarak kullanılan uyum ölçütleridir. Modelin değişkenler olmadan hesaplanan başlangıç değerleri ile değişkenler modele dâhil olduktan sonra hesaplanan final değerlerine bakılarak modelde kullanılan değişkenlerin modelin ne kadarlık bir kısmını açıkladığını görülmektedir.

Tablo 5’de analizde kullanılan verilerin model uyumu yer almaktadır. Pearson ve sapma (deviance) değerlerine bakıldığında Pearson değerinin 0,05’den küçük olmadığı, deviance (sapma) değerinin 0,05’den büyük olduğu gözlenmektedir.

Tablo 5. Model uyum iyiliği

	Ki-kare	St.	Sig.
Pearson	961,834	1452	1,000
Deviance	530,113	1452	1,000

Ancak ki-kare değerinin serbest dağılım derecesine bölünmesi sonucu elde edilen değerler ($530,113/1452=0,365$ ve $961,834/1452=0,662$) 1’den küçük çıkmaktadır. Bu durum modelde tam ayırma probleminin olduğunu –aşırı yayılım- olduğunu göstermektedir (Kasap, 2007: 22). Tablo 6.’da bağımlı değişken üzerinde etkisi olmayan bağımsız değişkenlerin modelden çıkarıldığı ve hesaplama yapmak için kullanılan odds oranlarının yer aldığı sonuçlar yer almaktadır. Hausman-McFadden testi sonucunda, ki-kare değeri 31.24, tahmin değeri 0.9406 olarak bulunmuş, modelin en önemli geçerlilik koşulu olan IIA varsayımı sağlanmıştır. Elde edilen modelde tam ayırma problemi olmakla birlikte, diğer geçerlilik ve güvenilirlik koşullarının sağlandığı görülmektedir.

Tablo 6. Çoklu lojistik regresyon analizi sonuçları

mlogit iller pazar1 tedarik1 tedarik3 yenilik1 yenilik2 belge1 kurum1 KSS3 KSS4 KSS2 ekonomik2 yasal2 gonullu2 ahlak2, rrr							
Multinomial logistic regression						Gözlem sayısı =	400
						LR chi2(56) =	704.49
						Prob > chi2 =	0.0000
Log likelihood = -291.52769						Pseudo R2 =	0.5472
		RRR	Std. Hata	z	P> z	(% 95 güven aralığı)	
Ankara	(temel sınıf)						
	pazar1	15.80983	9.512052	4.59	0.000	4.86181	51.41102
	tedarik1	.2020348	.1285112	-2.51	0.012	.0580751	.7028495
	tedarik2	.5933489	.3717356	-0.83	0.405	.1737916	2.025776
	yenilik1	3.176225	1.711504	2.14	0.032	1.104696	9.132293
	yenilik2	6.306678	4.352757	2.67	0.008	1.630484	24.3941
	belge1	.0306392	.0221278	-4.83	0.000	.0074394	.1261886
	kurum1	.7294829	.3730108	-0.62	0.537	.2677721	1.987307
Konya	KSS3	7.667841	6.722514	2.32	0.020	1.375345	42.74985
	KSS2	2.873762	.197802	1.53	0.125	.7457033	11.07479
	KSS4	7.20509	5.321663	2.67	0.008	1.694119	30.64326
	ekonomik2	6.069568	3.352355	3.26	0.001	2.055988	17.91822
	yasal2	.09567	.0527396	-4.26	0.000	.0324741	.2818476
	gonullu2	.4716834	.2320635	-1.53	0.127	.1798325	1.237181
	ahlak2	.253195	1.330589	1.77	0.077	.9039239	7.092155
	Sabit	2.601826	4.994044	0.50	0.618	.0604574	111.9713

³ Akaike Information Criterion⁴ Bayesian Information Criterion

Karaman	pazar1	.647113	.3392097	-0.83	0.406	.2316271	1.807885
	tedarik1	12.32281	1.231759	2.51	0.012	1.737275	87.40791
	tedarik2	24.74067	2.466885	3.22	0.001	3.504946	174.6392
	yenilik1	4.68456	316834	2.28	0.022	1.244429	17.63468
	yenilik2	24.72255	1.789145	4.43	0.000	5.985327	102.1172
	belge1	2.098872	1.680562	0.93	0.354	.4369494	10.08187
	kurum1	.1795182	.0910499	-3.39	0.001	.0664335	.4850981
	KSS3	1.432557	1.407601	0.37	0.714	.2088039	9.828453
	KSS2	2.488705	1.744184	1.30	0.193	.6301115	9.829453
	KSS4	2.479766	1.533127	1.47	0.142	.7381618	8.330479
	ekonomik2	3.071941	1.648572	2.09	0.037	1.073029	8.794563
	yasal2	1.448747	.838468	0.64	0.522	.4659683	4.504315
	gonullu2	1.442905	.7043917	0.75	0.453	.5542443	3.756418
	ahlak2	104055	.548476	0.08	0.940	.3703331	2.923701
Sabit	6.32e-06	.0000171	-4.42	0.000	3.14e-08	.00127	
Aksaray	pazar1	.4288393	.2034727	-1.78	0.074	.1692086	1.086843
	tedarik1	144808	.7202781	0.74	0.457	.5462649	3.838681
	tedarik2	2.617354	1.350.077	1.87	0.062	.9523527	7.19328
	yenilik1	1.439177	.6143194	0.85	0.394	.6234118	3.322412
	yenilik2	.2745063	.183142	-1.94	0.053	.0742433	1.014956
	belge1	.7993961	.4476892	-0.40	0.689	.2667228	2.395874
	kurum1	1.005175	.4315913	0.01	0.990	.4332733	2.331962
	KSS3	3.511967	2.298.338	1.92	0.055	.9738635	12.66493
	KSS2	1.404102	.6497502	0.73	0.463	.5668971	3.47771
	KSS4	1.443894	.8171703	0.65	0.516	.4762102	4.377962
	ekonomik2	.4959325	.2035778	-1.71	0.088	.2218241	1.108757
	yasal2	.8022659	.3389544	-0.52	0.602	.3505006	1.836318
	gonullu2	.505892	.1961531	-1.76	0.079	.2366004	1.081683
	ahlak2	.6400811	.2877077	-0.99	0.321	.2652355	1.54468
Sabit	5.299703	8.198.494	4.05	0.000	2.555443	10990.99	
Niğde	pazar1	6.945824	5.027745	2.68	0.007	1.681048	28.69904
	tedarik1	4.347525	5.597407	1.14	0.254	.3485992	54.21979
	tedarik2	3.651256	4.778385	0.99	0.322	.2808523	47.46861
	yenilik1	5.287014	6.733279	1.31	0.191	.4356748	64.15914
	yenilik2	7.312664	9.725687	1.50	0.135	.5395052	99.11869
	belge1	.0383344	.0373331	-3.35	0.001	.0056836	.258557
	kurum1	.003659	.0044752	-4.59	0.000	.0003329	.0402199
	KSS3	2.695672	3.221806	0.83	0.407	.2590182	28.05458
	KSS2	.0404297	.0591427	-2.19	0.028	.0022989	.7110215
	KSS4	.3259135	.2434242	-1.50	0.133	.0753948	1.408845
	ekonomik2	3.176923	2.401742	1.53	0.126	.721941	13.98015
	yasal2	1.793019	1.807486	2.86	0.004	2.486083	129.3166
	gonullu2	1.684178	1.068075	0.82	0.411	.4859278	5.837197
	ahlak2	.3518608	.2384264	-1.54	0.123	.0932359	1.327879
sabit	4.42e-07	1.55e-06	-4.16	0.000	4.47e-10	.0004365	

b = consistent under Ho and Ha; obtained from mlogit

B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from mlogit

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

$$\chi^2(45) = (b-B)'[(V_b - V_B)^{-1}](b-B)$$

$$= 31.24$$

$$\text{Prob} > \chi^2 = 0.9406$$

(V_b - V_B is not positive definite)

Pazar alanı: Ankara'daki firmalarla Karaman ve Aksaray'daki firmalar arasında pazar büyüklüğü açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Konya'da faaliyet gösteren firmaların, Ankara'da faaliyet gösteren firmalara oranla pazar büyüklüklerin ulusal/global olma ihtimali, yerel/bölgesel olma ihtimaline oranla 15,81 kat daha fazladır. Niğde'de faaliyet gösteren firmaların, Ankara'da faaliyet gösteren firmalara oranla pazar büyüklüklerinin ulusal/global olma ihtimali, yerel/bölgesel olma ihtimaline oranla 6,95 kat daha fazladır. İllerin gelişmişlik düzeyi ile bağlantılı olarak elde edilen bulgular incelendiğinde şöyle bir sonuç ortaya çıkmıştır;

Niğde'deki firmaların Konya'daki firmalara oranla daha düşük bir katsayı ile pazar büyüklüklerini ulusal/global olarak tanımlamaları olağan olarak değerlendirilirken; bu her iki ildeki firmaların Ankara'daki firmalara oranla pazar büyüklüklerinin ulusal/global olduğunu ifade etmeleri illerin gelişmişlik düzeyi ile çelişkili görülmüştür. Firmaların üretim kapasiteleri arttıkça daha geniş pazarlara ulaşmaktadır. Buna bağlı olarak firma karlarında da artış olmakta ve buldukları bölgenin toplam gelir seviyesini yükseltmektedir. Gelir düzeyindeki artış bölgenin ekonomik açıdan kalkınmasını hızlandırmaktadır. Bu bağlamda illerin gelişmişlik düzeyleri ile firmaların pazar büyüklükleri arasında, kısmi bir doğru yönlü ilişki olduğu söylenebilir.

Tedarik tercihi: Ankara'daki firmalarla, Aksaray'daki ve Niğde'deki firmaların tedarik tercihi açısından aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bununla birlikte, Konya'daki firmalardan ara mal ya da hammadde tedarikini öncelikli olarak çevre illerden yaptığını söyleyenlerle aynı şehirden yaptığını söyleyenler arasında, Ankara'daki illerde faaliyet gösteren firmalara göre anlamlı bir ilişki de yoktur. Konya'daki firmaların Ankara'daki firmalara oranla, ham madde ve ara mal tedarikinde öncelikli olarak buldukları ili tercih etme ihtimali, çevre dışı illeri tercih etme ihtimaline oranla 0,20 kat daha düşüktür. Başka bir ifade ile Konya'daki firmalar, Ankara'daki firmalara oranla tedarik tercihinde çevre dışı illeri $1/0,20 = 5$ kat daha fazla tercih etmektedir. Karaman'daki firmaların Ankara'daki firmalara oranla, hammadde ve ara mal tedarikinde, buldukları ili tercih etme olasılığı, çevre dışı illeri tercih etme olasılığına göre 12,32 kat daha fazla iken çevre illeri çevre dışındaki illere tercih etme olasılıkları 24,74 kat daha fazladır. Karaman'daki firmalar ürün tedarikinde öncelikli olarak buldukları illeri sonrasında ise çevredeki illeri tercih etmektedir. Konya'daki firmaların Ankara'daki firmalara oranla ürün tedarikini çevre dışından yapma olasılıklarının aynı ilden yapma olasılığına göre daha yüksek ihtimalde olması illerin gelişmişlik düzeyi açısından doğru orantılı olarak değerlendirilirken; Karaman'daki firmaların Konya'daki ve Ankara'daki firmalara göre ürün tedarikini aynı ilden ve çevre illerden yapma olasılığının illerin gelişmişlik düzeyi ile ters yönlü ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Firmaların tedarik aşamasında öncelikli olarak buldukları illeri tercih etmeleri elde ettikleri gelirlerin, faaliyet gösterdikleri ilde kalmasına neden olduğu ve bu durumun ilin ya da bölgenin ekonomik yönden kalkınmasını olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Bu açıdan elde edilen bulgular illerin gelişmişlik düzeyi ile firmaların tedarik tercihleri arasında kısmi bir doğru yönlü ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Yenilik: Ankara'daki firmalarla, Aksaray'daki ve Niğde'deki firmalar arasında yenilik yapma düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Konya'daki firmaların Ankara'daki firmalara göre, bir yenilik yapma olasılıklarının hiç yenilik yapmama olasılıklarına oranı 3,18 kat daha fazladır. Bunun yanında en az iki yenilik yapmış olma olasılıkları 6,31 kat daha fazladır. Konya'daki firmaların en az iki yenilik yapma olasılığı, bir yenilik yapma olasılığından daha yüksektir. Karaman'daki firmaların yenilik yapma düzeyine ilişkin olarak verdikleri cevaplar, Konya'daki firmaların cevaplarıyla benzerlik taşımaktadır. Ancak Karaman'daki firmaların vermiş olduğu cevapların kat sayı değerleri Konya'dakilere göre daha fazladır. Karaman'daki firmaların Ankara'daki firmalara göre bir yenilik yapmış olma olasılıkları, yenilik yapmama olasılıklarına oranla 4,69 kat daha fazladır. Bununla birlikte en az iki yenilik yapmış olma olasılıkları hiç yenilik yapmama olasılıklarına oranla 21,72 kat daha fazladır. Üç ile ilişkin bulgular birlikte değerlendirildiğinde, illerin gelişmişlik düzeyi sıralaması ile bu illerdeki firmaların yenilik yapma düzeyleri arasında anlamlı ancak ters yönlü bir ilişkinin olduğu gözlenmektedir.

Belge: Belge sahipliği açısından elde edilen bulgular incelendiğinde, Ankara'daki firmalar ile Karaman ve Aksaray'daki firmalar arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Konya'daki firmaların Ankara'daki firmalara oranla belgelerinin olma olasılıkları, belgelerinin olmama olasılıklarına oranı 0,03 kat daha azdır. Başka bir ifade ile Ankara'daki firmaların belge sahibi olma olasılığı, Konya'daki firmalara oranla $1/0,03 = 33,33$ kat daha fazla fazladır. Niğde'deki firmaların belge sahibi olmama durumu Konya'daki firmalarla benzerlik göstermekte olup; Niğde'deki firmaların Ankara'daki firmalara oranla, belge sahibi olmama olasılıkları, belge sahibi olma olasılıklarına oranla $1/0,04 = 25$ kat daha fazladır. Bu iki ilin Ankara ili ile kıyaslaması yapıldığında elde edilen bulguların illerin gelişmişlik düzeyi ile aynı yönlü olduğu söylenebilir. Ancak, Konya ile Niğde'deki firmalar kıyaslandığında Konya'daki firmaların katsayı değerinin Niğde'deki firmaların kat sayı değerinden daha yüksek olması bu iki ilin gelişmişlik sıralaması ile ters yönlü bir ilişkisi içerisindedir.

Kurum: Ankara'da faaliyet gösteren firmalar ile Konya'da ve Aksaray'da faaliyet gösteren firmalar, kurumlarla (TUBİTAK, KOSGEB, Üniversiteler, vb.) iş birliği yapıp yapmama açısından anlamlı bir farklılığa sahip değildir. Karaman'daki firmaların Ankara'daki firmalara göre, kendilerini geliştirmek ya da iyileştirmek amacıyla bir kurumla iş birliği yapma olasılıkları yapmama olasılıklarına oranla, 0,18 kat daha azdır. Başka bir ifade ile Ankara'daki firmalar, Karaman'daki firmalara oranla $1/0,18 = 5,55$ daha fazla kurumlarla iş birliği yapmaktadırlar. Niğde'deki firmaların Ankara'daki firmalara göre, kurumlarla iş birliği yapmama olasılıkları, iş birliği yapma olasılıklarına oranla $1/0,004 = 250$ kat daha fazladır. Niğde'deki firmalar büyük çoğunlukla kurumlarla iş

birliği yapmadıklarını belirtmiştir. Bu nedenle odds oranı yüksek çıkmıştır. Her üç il, gelişmişlik düzeyi ve kurumlarla iş birliği yapma durumu açısından değerlendirildiğinde, elde edilen bulgulara göre illerin gelişmişlik düzeyi sıralaması ile kurumlarla iş birliği yapma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve aynı zamanda doğru yönlü bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

KSS: Firmaların, KSS faaliyetlerine yaklaşımlarının ölçüldüğü bu soruda, Ankara'daki firmalar ile Karaman'daki ve Aksaray'daki firmalar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığının olmadığı gözlenmektedir. Bununla birlikte Konya'daki firmaların Ankara'daki firmalara göre, KSS faaliyetlerini firma yararına görme olasılıklarının, KSS kavramını duymadıklarını ya da içeriğini bilmediklerini söyleme olasılıklarına oranı, 7,67 kat daha fazladır. KSS faaliyetlerini hem toplum yararına hem de firma yararına görme olasılıkları ise 7,21 kat daha fazladır. Niğde'deki firmaların Ankara'daki firmalara göre, KSS faaliyetlerini toplum yararına görme olasılıkları, KSS kavramını daha önce duymadıklarını ya da içeriğini bilmediklerini söyleme olasılıklarına oranla, 0,04 kat daha azdır. Başka bir ifade ile Niğde'deki firmaların KSS kavramını duymadıklarını ya da içeriği hakkında bilgi sahibi olmadıklarını söyleme ihtimalleri, toplum yararına olduğunu düşünme ihtimalinden 25 kat daha fazladır. İllerin gelişmişlik düzeyleri açısından sonuçlar değerlendirildiğinde Ankara ili ile Konya ili arasında gelişmişlik sıralaması ile firmaların KSS yaklaşımları arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu; Ankara ile Niğde illeri açısından kıyaslandığında gelişmişlik sıralaması ile KSS yaklaşımları arasında aynı yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Firmalar, yenilik yapmadan, kurumlarla iş birliğine gitmeden, tedarik aşamasında buldukları ildeki firmaları tercih etmeden ve belge sahibi olmadan da ekonomik faaliyetlerini yürütebilirler. Firmaların bu alanlardaki girişimleri ekonomik sorumlulukları kapsamında görülmektedir. Ekonomik açıdan daha fazla sorumluluk duyan firmaların yenilik gerçekleştirmeleri, iş birliği yapmaları, belge sahibi olmak için gereken koşulları hazırlamaları ve tedarikte buldukları ildeki firmaları tercih etmeleri, bir yandan karlılıklarını artırırken diğer yandan da buldukları ilin ve bölgenin kalkınmasına ekonomik açıdan katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ekonomik2: Ekonomik2 faktörü dört sorudan elde edilen yanıtların aritmetik ortalamasını vermektedir. Üretim atıklarının ekonomiye kazandırılmasını sağlayan özel politikalara sahip olma, çalışanlara maaşını zamanında ve eksiksiz ödeme, aynı sektörde faaliyet gösteren firmaların kendi firmalarını geliştirdiğini düşünüp iş birliğine önem verme ve yeni yatırımlar ve büyüme için bütçeden kaynak ayırma durumunu ölçmeye yönelik olarak hazırlanan soruların aritmetik ortalaması 3,934 olarak hesaplanmıştır. Firmalar bu dört soruya yaklaşık bir değerle 'katılıyorum' şeklinde cevap vermişlerdir. Ekonomik2 faktörü açısından bulgular değerlendirildiğinde Ankara'da faaliyet gösteren firmalar ile Konya ve Karaman'da faaliyet gösteren firmalar arasında anlamlı bir farklılığının olduğu gözlenmiştir. Konya'daki firmaların Ankara'daki firmalara göre ekonomik2 faktörünün içinde barındırdığı başlıklara katılma düzeyi 6,07 kat daha fazladır. Aynı şekilde Karaman'daki firmaların Ankara'daki firmalara göre bu faktöre katılma düzeyi 3,07 kat daha fazladır. Elde edilen katsayılar ile illerin gelişmişlik düzeyi sıralaması karşılaştırıldığında Konya ile Karaman arasında gelişmişlik sıralamasına uygun bir durum gözlenirken, Ankara ile bu iki il kıyaslandığında, aradaki anlamlı ilişkinin ters yönlü olduğu görülmektedir.

Yasal2: Bu faktör dört sorudan elde edilen cevapların aritmetik ortalamasını vermektedir. Firmalara vergi yüklerine ilişkin yöneltilen üç soru ile çalışanlara sağlanan fiziki ve ekonomik koşulların yasalara uygunluk düzeyi ölçülmüştür. Yöneltilen sorulardan birinde firmaların olumsuz yanıt vermesi beklenmiş, verilen cevaplar beklentiye karşılamıştır. Aritmetik ortalamasının sağlıklı hesaplanabilmesi için bu soruya verilen yanıtlar ters çevrilmiştir. Hesaplanan aritmetik ortalama değeri 4,036'dır. Konya'daki firmaların Ankara'daki firmalara göre, yasal yükümlülüklerini yerine getirme ihtimali 0,10 kat daha azdır. Başka bir deyişle, yasal yükümlülüklerle olumsuz yaklaşıma ihtimali 10 kat daha fazladır. Niğde'deki firmaların ise Ankara'daki firmalara göre yasal yükümlülüklerine olumlu yaklaşma olasılığı 1,79 kat daha fazladır. Üç il birlikte değerlendirildiğinde, Ankara'daki firmaların yasal sorumluluk düzeyleri ile Konya'daki firmaların yasal sorumluluk düzeyleri arasında illerin gelişmişlik sıralaması açısından aynı yönlü bir ilişki gözlenirken; Ankara ile Niğde arasında bu durum tersine gelişmiştir. Niğde'deki firmalar yasal sorumluluklara yaklaşımları açısından Ankara'daki firmalardan daha yüksek düzeyde bir durum sergilemişlerdir. Analiz sonucunda elde edilen tüm bulgular birlikte değerlendirildiğinde firmaların KSS faaliyetleri ile buldukları illerin gelişmişlik düzeyi sıralaması arasında doğrudan bir ilişki olduğunu söylemek mümkün değildir. Her ne kadar elde edilen bulguların bir kısmı bu gelişmişlik sıralamasına uygun olarak gözlenmiş olsa da kümülatif olarak değerlendirildiğinde bu sonuca ulaşmak için yetersizdir.

3.4.1. Diğer bulgular

Analiz bulguları dışında araştırma sürecinde dikkati çeken ve önemli olduğu düşünülen diğer bazı bulgulardan bu kısımda bahsedilmiştir;

- Ankete katılan firmalar vergi ödemekte güçlük çektiklerini, ancak kredilerden ve teşviklerden yararlanmak için kar gösterdiklerini ve vergi ödediklerini ifade etmişlerdir. Mali tablolarının gerçeği yansıtıp yansıtmadığı sorusuna, yansıtıyor şeklinde cevap verenler hem bu şekilde cevap verirken hem de aslında gerçeği yansıtmadığını sözlü olarak belirtmişlerdir. Özellikle, firmanızın 2020 yılı vergi matrahı nedir sorusunu, cevaplama konusunda, firmaların büyük bir kısmı çekimser davranmış ve bir kısmı da vergi matrahını söylemek istemediğini belirtmiştir.
- Bazı firmaların sigortasız işçi çalıştırdığı ve çalışan sayısını belirtirken sigortasız çalıştırdıkları işçileri sayıya dâhil etmedikleri anlaşılmıştır.
- Katılımcıların bir kısmı kalite belgelerinin bir işe yaramadığını sadece para ödediklerini ve ihalelere katılabilmek için bu tip belgeleri buldurmak zorunda olduklarını söylemiştir.
- Reklam ve tanıtımlarda ürünleri olduğundan farklı gösteriyoruz sorusuna, katılmadığını ifade eden firma yönetici ya da sahiplerinden bir kısmı aslında bunun doğru olduğunu ancak cevabı bu şekilde vermek istemediğini dile getirmiştir.
- Katılımcıların bir kısmı, burs, dernek, vakıf, vb. kuruluşlara yardım ve çalışanlara ek ödemeler gibi normalüstü harcamaların Pandemi nedeniyle yavaşladığını ifade etmiştir. Ancak bu dönemde birçok firma tarafından yeni işçi alımları gerçekleşmiştir.
- Karaman'daki firmalar ağaçlandırma faaliyetlerine katıldıklarını belirtmelerine rağmen organize sanayi bölgesinde yeterli düzeyde ağaçlandırmanın olmadığı, bunun yanında Niğde'de büyük ölçekli bir organize sanayi bölgesi olmamasına rağmen dikkati çeken bir ağaçlandırmanın olduğu görülmüştür.
- Firmaların kapasitesi küçüldükçe anket doldurma isteksizliklerinin arttığı gözlenmiş, anketi doldurmak için vakitlerinin olmadığı cevabıyla daha fazla karşılaşılmıştır. Kurumsallaşma açısından görece daha iyi olan firmaların, araştırma sorularına daha fazla ciddiyetle ve istekle cevap verdiği gözlenmiştir.
- Tüm illerde firma adına katılım sağlayanların verdikleri cevapların bazı noktalarda gerçek durumla tutarlı olmadığı gözlenmiştir.

4. Sonuç ve öneriler

Oluşturulan birinci modelde firmaların buldukları illerin gelişmişlik düzeyi ile firmaların KSS faaliyetleri arasında aynı yönde ve benzer oranda bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Firmaların KSS faaliyetlerinin türünün ve düzeyinin buldukları illerin gelişmişlik düzeyinden bağımsız olduğu belirlenmiştir.

Kalkınma Bakanlığı tarafından 2020 yılında yayımlanan illerin sosyo-gelişmişlik düzeyi raporu, 2017 yılında hazırlanmış olup 2014 ve öncesi verilere dayanmaktadır. Raporun hazırlanmasında kullanılan dönem ile çalışmanın yapıldığı dönem arasındaki zaman farkı sonuçların birbirinden farklı olmasına neden olabilir. Bununla birlikte saha araştırması tamamlandıktan sonra 2022 yılı içerisinde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yeni bir rapor yayımlanmıştır. Yayımlanan raporda il bazında gelişmişlik sıralamasına yer verilmemiş; ilçeler bazında gelişmişlik sıralamasına yer verilmiştir. Rapora göre Ankara ve Konya'nın merkez ilçelerinin gelişmişlik düzeyi 1. ve 2. sırada iken, Karaman, Aksaray ve Niğde merkezlerinin gelişmişlik düzeyi sıralaması da 2 olarak hesaplanmıştır. Bu açıdan bakıldığında saha araştırmasının yapıldığı yerlerin gelişmişlik sıralamasında farklılık olmaması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığının çıkmaması da olağan kabul edilmektedir. Bununla birlikte sosyo-gelişmişlik endeks değerlerinin hesaplanmasında kullanılan veriler sekiz ana kategoride toplanmış olup hanehalklarını da kapsayacak şekilde farklı sorulardan oluşmaktadır. Bu durum firmaların KSS anlayışı doğrultusunda yürüttükleri faaliyetler ile illerin gelişmişlik düzeyi arasında bir ilişkinin çıkmamasına neden olabilir. Ayrıca, literatüre bakıldığında yapılan çalışmaların bir kısmında Se-Ge endeksinde dayanarak hesaplanan illerin gelişmişlik sıralamasıyla uyumlu sonuçlar bulunurken bir kısmında da farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular, KSS faaliyetlerindeki artışın firmaların hangi illerde faaliyet yürüttüklerinden daha ziyade bölgesel kalkınmada kendilerini ne kadar sorumlu gördükleri ile alakalı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, il bazında bölgesel kalkınma yaklaşımlarına bakıldığında, Ankara'daki firmaların %60'a yakını, Konya'daki firmaların %90'a yakını kendilerini en az ekonomik ve sosyal açıdan sorumlu hissettiği görülmektedir. Bu oran, Aksaray'da yaklaşık %44'e gerilerken, Karaman'da yaklaşık %29'a, Niğde'de de %28'e gerilemektedir.

Araştırmacılar tarafından yapılmış olan gerek teorik gerekse deneysel çalışmalarda, bölgesel kalkınma ile ilişkisi olan birçok faktör belirli bir kapsamda ele alınmış ve bu faktörlerin kalkınma üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Başta üretim, istihdam, teknoloji, yenilik, ihracat gibi ekonomik nitelikte sayılabilecek faaliyetler olmak üzere, yakın dönemde önem kazanan beşerî sermaye, sosyal sermaye, kültürel yapı gibi birey eksenli olup doğru-

dan ekonomik nitelikte olmayan faaliyetlerin ya da yapıların da büyük önem taşıdığı anlaşılmıştır. Firmalar yürüttükleri ekonomik faaliyetlerin yanında beşerî sermaye, sosyal sermaye, kültürel yapı gibi toplumsal kalkınmaya zemin oluşturan ve toplumsal kalkınmanın gelişmesini sağlayan oluşumlarda, KSS faaliyetleri olarak nitelendirilen faaliyetler yoluyla önemli ölçüde katkı sağlamaktadırlar. Ancak firmalar, yalnızca kâr amaçlı ekonomik faaliyetleri yürütmenin çabasını güdebilirler. Bu koşulda bile kalıcı olmayı ve hem kısa vadede hem de uzun vadede tatmin edici karlar elde etmeyi isteyen firmalar ilkeli davranarak, gelişmeleri ve yenilikleri takip ederek, maliyetlerini azaltarak ve başta iç paydaşları olmak üzere tüm paydaşlarına karşı sorumluluk duygusu içerisinde hareket ederek bu amaçlarını gerçekleştirebilirler. Bu açıdan, firmalar yalnızca kendi kalıcılıklarını ve karlılıklarını düşünsele dahi belli bir oranda sorumluluklarına dayalı hareket etme zorunluluğu içerisindeyler. Zorunluluktan daha ziyade bilerek ve isteyerek KSS faaliyetlerini geliştirmeleri, kendilerini ve buldukları toplumun katmanlarını geliştirecek ve gelişmiş olan toplumun katmanları da bilinçli olarak bu firmalara yönelecek ve firmaların kalıcılığına zemin oluşturacaktır.

Hâlihazırda yürütülen teşvik politikalarına ilaveten firmaların KSS faaliyetlerini artırmaya yönelik yeni düzenlemeler gerçekleştirilebilir. Bu aşamada elde edilen bulgulardan yola çıkarak gerçekleştirilebilecek düzenleme önerileri şu şekilde sıralanabilir;

- Araştırma sürecinde, firmalar sahip oldukları TSE, ISO, vb. belgeleri temin etme sürecinde yüksek bedeller ödediklerini, ancak belge sahibi olmanın bazı durumlar haricinde, bir katkısını göremediklerini ifade etmişlerdir. Firmalar, belge sahibi olabilmek için üretim standartlarını belirli bir noktaya ulaştırmak zorundadır. Bu standartlara ulaşılmasında ve ulaşılan standartların korunmasında mevcut prosedürlerin sadeleştirilmesi, teşvik kapsamının genişletilmesi sağlanabilir.
- Firmaların bir kısmı vergi yüklerinin fazla olduğunu ve hafifletilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, KSS kapsamındaki yasal sorumluluklar faktörü ile bölgesel kalkınmadaki sorumluluk düzeyi arasında ters yönlü bir ilişki saptanmıştır. Yalnızca ekonomik açıdan kendini sorumlu gören firmalara göre, ekonomik ve sosyal açıdan kendini sorumlu gören firmaların yasal sorumlulukları olumsuz yönde değerlendirdiği gözlenmiştir. Bölgesel kalkınmada kendisini her açıdan sorumlu hissedenlerde bu oran daha da artmaktadır. Bir başka ifadeyle, firmalar, bölgesel kalkınmada daha fazla sorumluluk aldıkça, vergisel yüklerini de daha fazla olumsuz değerlendirmektedir. Mevcut koşullar altında şirketin elde ettiği kardan kurumlar vergisi alınırken, vergi sonrası karın dağıtılması neticesinde gelir elde etmiş olan şirket ortağından da gelir vergisi alınmaktadır. Ayrıca, bireyin gelir düzeyine, kurumun kar düzeyine bakılmaksızın Katma Değer Vergisi (KDV) alınmaktadır. Nitekim KDV'nin AB'ye uyum süreci kapsamında yürürlüğe girdiği hatırlandığında, dolaylı ve dolaysız vergilerin uygulanma şekillerinin ve oranlarının yeniden gözden geçirilmesi gerektiği düşünülmektedir.
- KSS projelerinin, gönüllü sorumluluk faaliyetlerinin yalnızca bir kısmını kapsadığı dikkate alındığında, KSS faaliyetlerini toplum yararına projelerle sınırlandırmak doğru olmayacaktır. Bu faaliyetler öncelikli olarak iç paydaşlardan olan çalışanları ve hissedarları sonrasında ise dış paydaşlardan müşterileri, tedarikçileri kapsamalıdır. Bu nedenlerden dolayı teşvik düzenlemeleri, KSS projelerinden daha ötede bir yaklaşımla yeniden ele alınmalıdır. Ticari kuralların sınırları her ne kadar yasal düzenlemelerle belirlenmiş olsa da her yasal durumun etik olmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda çalışanlara sağlanan ekonomik faydaların genişletilmesi, fiziki ortamlarının iyileştirilmesi, çalışanların eğitiminin teşviki ve desteklenmesi ile çalışanların sosyal faaliyetlere katılımının sağlanması firmalara uygulanan teşvikler genişletilebilir.
- Firmaların KSS faaliyetleri ile illerin gelişmişlik düzeyi arasında aynı yönde bir ilişki görülmezken; firmaların KSS faaliyetleri ile bölgesel kalkınma anlayışları arasında oldukça güçlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda değerlendirildiğinde, uygulanacak teşvik politikalarının bölgenin gelişmişlik düzeyleri dikkate aldığı kadar firmaların kapasitelerini ve sorumluluk alabilme düzeylerini de dikkate alarak yeniden değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

Gerek yurt içinde yapılan çalışmalarda gerekse yurt dışında yapılan çalışmalarda illerin ya da bölgelerin gelişmişlik düzeyleri ile firmaların KSS faaliyetleri arasında bir ilişkinin olup olmadığına dair istatistiksel sonuç ortaya koyan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bundan dolayı çalışmanın özgün değere sahip olduğu ve literatüre önemli ölçüde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akkoyunlu, G., Ş. & Kalyoncuoğlu, S. (2014). İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışmalarının Marka Algısı Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 125-144.
- Akkuş, Ö. & Özkoç, H. (2016). *Stata Uygulamaları İle Nitel Veri Analizi*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

- Alpaykut, S. (2017). Türkiye’de İllerin Yaşam Memnuniyetinin Temel Bileşenler Analizi ve TOPSİS Yöntemiyle Ölçümü Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(29), 367-395.
- Arı, E. & Hüyüktepe, B. (2019). Sosyo-Ekonomik Göstergeler İçin Çok Değişkenli Veri Analizi: Türkiye İçin Ampirik Bir Uygulama. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 7-20.
- Avcı, N. & Akdemir, İ. (2014). Konaklama İşletmelerinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının İş Doyumu Üzerine Etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 14(1), 125-135.
- Avcılar, M., Y. & Yakut, E. (2015). Yapay Sinir Ağları Çoklu Lojistik Regresyon ve Çoklu Diskriminant Analiz Yöntemlerinden Yararlanarak Yerel Seçimlerde Seçmen Tercihlerinin Belirlenmesi: Osmaniye İli Uygulaması. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(2), 207-224.
- Aybarç, S., Özkubat, G. & Selim, S. (2019). Türkiye’de Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarının İllerin Gelişmişlik Düzeyi Açısından Etkinliği. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2019, 19(1), 131-155.
- Baah, K., D., Tawiah, K., A. & Agbeior, V. (2015). Corporate Social Responsibility in Ghana's National Development. *Indiana University Press Africa Today*, 62(2), 71-92.
- Baştürk, S. & Taştepe, M. (2013). Evren ve Örnekleme. S. Baştürk (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Vize Yayın.
- Bircan, H. (2004). Lojistik Regresyon Analizi: Tıp Verileri Üzerine Bir Uygulama. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 185-208.
- Bornstein, M., H., Jager, J. & Putnick, D., L. (2013). Sampling in Developmental Science: Situations, Shortcomings, Solutions, and Standard *Developmental Review*, 33, 357-370.
- Bowen, R., H. (1953). *Social Responsibilities of the Businessman*, Iowa Press Üniversitesi, New York. <https://books.google.com.tr/books?id=ALIPA wAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=> (Erişim Tarihi: 02.12.2019)
- Büyükyılmaz, A. & Demir, Ç. (2016). Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Belirleyenleri: Multinomial Lojit Model Yaklaşımı. *Ege Akademik Bakış*, 16(3), 443-450.
- Carroll, A. B. (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholder *Business Horizons*, 34(4), 39-48.
- Cumming, D., Wenxuan Hou, W. & Lee, E. (2016). Business Ethics and Finance in Greater China: Synthesis and Future Directions in Sustainability, *CSR, and Fraud. Journal of Business Ethics*, 138, 601-626.
- Çağlar, A. & Keten, N. D. (2018). İllerin İnsani Gelişme Endeksinin Veri Zarflama Analizi İle Ölçülmesi. *Ege Akademik Bakış*, 18(4), 565-578.
- Çalışkan, O. & Ünüsan, Ç. (2011). Otel Çalışanlarının Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının İş Tatmini ve İşte Kalma Niyetine Etkisi. *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(2), 154-166.
- Çelikkaya, S., Sezgin, Aykut & Dulupçu, M.A. (2015). Türkiye için HDI Bağlamında 2008-2012 Sosyo-Ekonomik Yenilik Endeksi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(21), 177-188
- Çemrek, F. & Burhan, E. (2014). Petrol Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Panel Veri Analizi ile İncelenmesi: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3), 47-58.
- Çetin, I & Sevüktekin, M. (2016). Türkiye’de Gelişmişlik Düzeyi Farklılıklarının Analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 39-61.
- Çokluk, Ö. (2010). Lojistik Regresyon Analizi: Kavram ve Uygulama. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10, 1357-1407.
- Erbaşı, A. (2015). İlçeler Düzeyinde Sosyal Sermaye Analizi: Konya ve Karaman Örneği. *Sosyoekonomi*, 23(25), 47-78.
- Erdoğan, N. & Sağbaş, İ. (2016). Vergi ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik ilişkisi: Afyonkarahisar Örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 61-79
- Erilli, N., A. (2014). Tr72 Bölgesi İlçelerinin Sosyo-Ekonomik Verilere Göre Bulanık Kümeleme Analizi ile Sınıflandırılması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 33-45
- Ersungur, S., M., Kızıltan, A. & Polat, Ö. (2007). Türkiye’de Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması: Temel Bileşenler Analizi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 55-66.
- Erzan, R., Kadirbeyoğlu, Z. & Özkaynak, B. (2014). Yerel Kalkınma ve Sürdürülebilirlik: Türkiye’ye Genel Bir Bakış. Aysan ve Dumludağ (Ed.), *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar* (ss 289-316). Ankara: İmge Kitabevi
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS, 3. Baskı*. SAGE Publication: London.
- Filiz, Z. (2005). İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerine Göre Gruplandırılmasında Farklı Yaklaşımlar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 77-100.
- Fones C., Kua E., Ng T., & Ko S. (1998). Studying the Mental Health of a Nation: Preliminary Report on a Population Survey in Singapore. *Singapore Med J*, 39, 251-255.
- Gennaioli, N., La Porta, R., Lopez, S., F. & Shleifer, A. (2011). *Human Capital and Regional Development*. National Bureau of Economic Research Working Paper No.17158, Cambridge
- GRI, (2020). The Global Standards for Sustainability Reporting. <https://www.globalreporting.org/>(Erişim tarihi : 17.06.2020).
- Heikkurinen, P. & Bonnedahl, K., J. (2013). Corporate Responsibility for Sustainable Development: A Review and Conceptual Comparison of Market and Stakeholder Oriented Strategies. *Journal of Cleaner Production*, 43, 191-198.
- İliyasa, R. & Etikan, I. (2021). Comparison of Quota Sampling and Stratified Random Sampling. *Biometrics & Biostatistics International Journal*, 10, 24-27.
- Jawale, K., P. (2012). Methods of Sampling Design in the Legal Research: Advantages and Disadvantages. *Online International Interdisciplinary Research Journal*, 2(6), 183-190.

- Kasap, İ. (2007). Lojistik Regresyonda Meydana Gelen Aşırı Yayılımın İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 18(1), 21-25.
- Kemper, R., V. (1979). Tourism in Taos and Patzcuaro: A Comparison of Two Approaches to Regional Development. *Annals of Tourism Research*, 6(1), 91-110.
- Kılıç, İ., Saraçlı, S. & Kolkısaoğlu, S. (2011). Sosyo-Ekonomik Göstergeler Bakımından İllerin Bölgesel Bazda Benzerliklerinin Çok Değişkenli Analizler ile İncelenmesi. *İstatistikçiler Dergisi*, 4, 57-68.
- Kızıl, C. (2016). Türkiye’de 2001-2014 Döneminde Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikası Çıktılarının Bölgesel Gelişmişlik Endeksi ile Analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 33-53.
- Kolk, A. (2016). The Social Responsibility of International Business: From Ethics and the Environment to CSR and Sustainable Development. *Journal of World Business*, 51, 23-34.
- Kulcsar, E. (2010). Principal Component Analysis in Tourism Marketing. *Management & Marketing*, 5(2), 151-158.
- Long, J., S. & Freese, J. (2006). Regression Models for Categorical Dependent Variables Using Stata. Texas: Stata Press Pub.
- Maignan, I. & Ferrell, O., C. (2000). Measuring Corporate Citizenship in Two Countries: The Case of the United States and France. *Journal of Business Ethics* 23, 283-297.
- Maignan, I. & Ferrell, O., C. (2001a). Antecedents and Benefits of Corporate Citizenship: An Investigation of French Businesses. *Journal of Business Research*, 51, 37- 51.
- Maignan, I. & Ferrell, O., C. (2001b). Corporate Citizenship as a Marketing Instrument Concepts, Evidence And Research Direction *European Journal of Marketing*, 35(3-4), 457-484.
- Malecki, E., J. (1981). Science, Technology, and Regional Economic Development: Review and Prospects, *Research Policy*, 10(4), 312-334.
- Neyse, L. & Exadaktylos, F. (2014). Davranışsal İktisat, Sosyal Sermaye ve Kalkınma. *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: İmge Kitabevi
- Özkubat, G. & Selim, S. (2019). Türkiye’de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişliği: Bir Mekânsal Ekonometrik Analiz. *The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems*, 7(2), 449-470.
- Öztürk, S., Torun, İ. & Özkök, Y. (2011). Anadolu’da Kurulan Üniversitelerin İllerin Sosyo-Ekonomik Yapılarına Katkıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 145-158.
- Pituch, K., A. & Stevens, J. P. (2016). *Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences (6. Edition)*. New York: Routledge.
- Popa, R., A. (2015). The Corporate Social Responsibility Practices in the Context of Sustainable Development. The Case of Romania. *Procedia Economics and Finance*, 23, 1279-1285.
- Saatçioğlu, C. & Karaca, O. (2010). Dolar/Euro Paritesinin Türkiye’nin İhracatına Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2), 106-118.
- Sakarya, A. & İbişoğlu, Ç. (2015). Türkiye’de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Modeli ile Analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 32, 211-238
- Sharma, G. (2017). Pros and Cons of Different Sampling Techniques. *Int.Journal of Applied Research*, 2017, 3(7), 749-752.
- Streimikiene, D., Simanavičienė, Z. & Kovaliov, R. (2009). Corporate Social Responsibility for Implementation of Sustainable Energy Development in Baltic States. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 13, 813-824.
- Şen, A. (2006). Parasal Krizlere Neden Olan Faktörler: Türkiye Analiz. *Akademik Bakış*, 9, 1-21.
- Şenel, S. & Alatlı, B. (2014). Lojistik Regresyon Analizinin Kullanıldığı Makaleler Üzerine Bir İnceleme. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(1), 35-52.
- TOBB. (2020). 2020 Yılı Sanayi Kapasite Raporu İstatistikleri. <https://www.tobb.org.tr> (Erişim tarihi: 23.03.2021).
- Topçu, A. (2018). Bölgesel Sosyal Sermaye ve Bölgesel Gelişmişlik Düzeyinin Kalkınma Üzerindeki Etkileri. *Verimlilik Dergisi*, 52(3), 89-113.
- UNCTAD, (2020). Guidance on Corporate Responsibility Indicators in Annual Reports, https://unctad.org/system/files/official-document/iteted20076_en.pdf (Erişim tarihi: 15.06.2020).
- Ünsal, A. & Sülkü, S. N. (2019). Bölgeler Arası Gelişmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi ve Karşılaştırılması: Türkiye Örneği. *Bilig*, 95, 177-209.
- Woodhouse, A. (2006). Social Capital And Economic Development İn Regional Australia: A Case Study. *Journal Of Rural Studies*, 22(1), 83-94.
- Yiğiteli, N. & Şanlı, D. (2020). Türkiye’de İllere Göre İnsani Gelişme Endekslerinin Hesaplanması: 2009-2018 Kapsamlı Bir Panel Veri Seti. *Journal of Economy Culture and Society*, 61, 1-40.
- Yogiaa, M., A., Wedayantib, M. D., Nurmandic, A. & Hasse J.(2019). Regional Development Management Through CSR in Pelalawan District, Riau Province. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 10(3), 239-255.

Extended Abstract

It is a fact that everyone expresses that development differences exist between the countries and the regions within the country's borders. Even in developed economies, regional development disparities couldn't be eliminated. For this reason, the concept of development is still up to date and is among the priority issues of central governments. With the liberalized world economy, depletion of resources, climate changes, and ecosystem degradation have made the development problem more critical than ever. With the acceleration of policies based on liberalization after the 1980s, the determining role of the firms in the markets has further increased. Therefore, it has started questioning how firms conduct their for-profit activities and to what extent they participate in non-profit activities to benefit the community.

It is thought that the companies holding the power of capital play an influential role in eliminating regional development differences. Determining the direction and size of firms' impact on the regions' development can guide the policies to reduce the development disparities among the provinces. For this reason, determining the relationship between the companies' corporate social responsibility activities and the regions' development levels is essential. This study examines whether firms' corporate social responsibility activities affect the development levels of the areas they are located in.

The results of the field research conducted in five provincial centers (Ankara, Konya, Karaman, Aksaray, Niğde), which are border neighbors, have similar geographical and cultural characteristics, different development levels are given to determine the impact of corporate social responsibility activities on regional development. The relationship between the corporate social responsibility activities of small-scale firms that produce goods and are located in provincial centers constituting the research universe and development levels of the provinces they are located in and the stories of responsibility in regional development has been analyzed.

Within the scope of the research, a total of 513 companies were reached by face-to-face interview method. However, 113 companies stated they did not want to participate in the survey for different reasons. Since the number of companies producing goods in the center of Niğde is insufficient, the companies located in the Bor district, 16 km away from the city center, participated in the survey. A total of 15 companies with more than 250 employees were included in the analysis in Niğde and Karaman - due to the limited number of small-scale manufacturing companies operating in the center of these provinces and accepting to participate in the survey.

Plenty of data was lost due to recording the answers via the Google form. In the model, the question of 'the province in which the firm operates' was accepted as the dependent variable, and eight factors obtained from six questions in the definite structure and 40 questions in the scale structure were included in the model as independent variables. The data obtained were analyzed using the multiple logistic regression model, and the relationship between the CSR activities of the companies and the development levels of the provinces they are located in was determined statistically.

According to the Ministry of Development's 2020 report, Ankara is at the 1st degree developed, Konya is at the 2nd degree, Karaman is at the 3rd degree, Aksaray is at the 4th degree, and Niğde is at the 5th degree developed province. This report published by the Ministry was decisive in determining these provinces as the research population. According to the findings obtained using the primary data collection method, there is no statistically significant relationship between the firm's corporate social responsibility activities and the provinces' development levels.

However, after the field research was completed, the Ministry of Industry and Technology published a new report based on districts in 2022. According to the published report, all of the districts in the provincial centers that comprise the research population have either 1st or 2nd-degree development levels. From this point of view, it is considered natural that there are no statistically different results since the development levels of the districts are the same or close to each other. Therewithal, a statistically significant and same-sided relationship was found between corporate social responsibility activities and the levels of responsibility in regional development. As firms' corporate social responsibility activities increase, they also see themselves as responsible for regional development.

Yazarların katkı oranı beyanı

Bu çalışmada yazarlar eşit düzeyde katkı beyan etmişlerdir.

Çıkar çatışması

Bu çalışmada yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması belirtilmemiştir.

Etik kurul onayı

Bu çalışmanın Etik Kurul Onayı 13/09/2021 tarih ve 336 sayılı karar ile Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'dan alınmıştır. Tüm sorumluluk yazara aittir.

International Journal of Social Sciences
and Education Research
Volume:9 Issue:4, 2023

Research article/Araştırma makalesi

Eski Sovyet coğrafyasında program geliştirme araştırmalarının incelenmesi
(2017-2022)

Argen ZHUMGALBEKOV, Mehmet Arif ÖZERBAŞ

Eski Sovyet coğrafyasında program geliştirme araştırmalarının incelenmesi (2017-2022)

Examination of curriculum development studies in former Soviet geography (2017-2022)

Argen Zhumgalbekov¹ ve Mehmet Arif Özerbaş²

¹Doktora Öğrencisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Manas, Kırgızistan, email: argenzhumgalbekov@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6238-9029>

²Prof. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Manas, Kırgızistan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1612-9349>

Makale Bilgisi	Öz
<p>Araştırma Makalesi</p> <p>Gönderilme: 24 Ocak 2023 Düzeltilme: 8 Kasım 2023 Kabul: 25 Kasım 2023</p> <p>Anahtar kelimeler: Eğitim, Eğitimde program, Program geliştirme, Sovyet coğrafyası</p>	<p>Bu çalışmanın amacı; 2017-2022 yılları arasında eski Sovyet coğrafyasında yayınlanmış program geliştirme araştırmalarının incelenmesidir. Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini 2017-2022 yılları arasında eski Sovyet coğrafyasında 26 dergide yayınlanmış 28 makale oluşturmuştur. Makaleler betimsel yaklaşım çerçevesinde doküman incelemesi yapılarak incelenmiş ve her bir makale "Makale Sınıflama Formu" kullanılarak betimsel ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma sonucuna göre, makalelerde en çok program değerlendirme konusu araştırılmıştır. Araştırmalarda nitel yöntemlere, araştırma deseni olarak da alanyazın derlemesi ve doküman incelemeye daha çok yer verilmiştir. Veri analiz yöntemi olarak da betimsel analizler daha çok tercih edilmiştir. Elde edilen sonuçların gelecek çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.</p>
Article Info	Abstract
<p>Research Article</p> <p>Received: 24 January 2023 Revised: 8 November 2023 Accepted: 25 November 2023</p> <p>Keywords: Education, Curriculum in education, Curriculum development, Soviet geography</p>	<p>The aim of this study; It is the examination of program development researches published in the former Soviet geography between the years 2017-2022. In the research, document analysis method, one of the qualitative research techniques, was used. The sample of the study consisted of 28 articles published in 26 journals in the former Soviet geography between the years 2017-2022. The articles were examined by making document analysis within the framework of the descriptive approach, and each article was subjected to descriptive and content analysis using the "Article Classification Form". According to the results of the research, the subject of program evaluation was mostly researched in the articles. Qualitative methods, literature review and document analysis as research design were given more place in the researches. As a data analysis method, descriptive analyzes were preferred more. It is thought that the results obtained will shed light on future studies.</p>

1. Giriş

Eğitim programları, öğrenenlerin davranış standartlarını belirlemeden başlayarak, öğrenme-öğretme süreçlerini tasarlamaya, milli eğitim politikalarını hayata geçirmeye ve geniş kitlelere ulaştırmaya kadar bir dizi önemli çalışmaya rehberlik etmektedir. Bu programlar, eğitim sürecinin farklı aşamalarında etkili bir rol oynayarak, öğrencilerin bilgi ve becerilerini geliştirmeye odaklanırken aynı zamanda genel eğitim hedeflerini destekleyen stratejik yönergeler sunar. Eğitim programları, eğitimcilerin ve karar alıcıların öğrenci başarısını artırmak, eğitim kalitesini güvence altına almak ve toplumsal ihtiyaçları karşılamak için etkili bir şekilde yönlendirilmelerine olanak tanıyan kapsamlı bir çerçeve sunar (Varış, 1996). Eğitim programları, karmaşık bir çalışma alanını yansıtarak, belirli bir toplumun kültürü ve sosyo-ekonomik etkinlikleri tarafından şekillenen bir sonuç olarak ortaya çıkar. Bu programlar, mevcut olanı sürdürmek ve gelecekte ortaya çıkması muhtemel amaçlara ulaşmak için tasarlanmıştır,

* Bu çalışma, belge/doküman incelemesi yoluyla toplanan verilerin analizine dayanmaktadır. Bu nedenle Etik Kurul Onayı gerekmemektedir. Tüm sorumluluk yazarlara aittir.

Kaynak göster: Zhumgalbekov, A. & Özerbaş, M.A. (2023). Eski Sovyet coğrafyasında program geliştirme araştırmalarının incelenmesi (2017-2022). *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 9 (4), 333-340. DOI: <https://doi.org/10.24289/ijsser.1241421>

dinamik bir yapıya sahiptir. Bu, eğitim programlarının sürekli değişen toplumsal ihtiyaçları ve beklentileri karşılamak üzere adaptasyon gösteren esnek ve evrilebilen özelliklere sahip olduğu anlamına gelir. Programlar, toplumun değerleri, beklentileri ve ekonomik gereksinimleri gibi faktörlere duyarlı bir şekilde yanıt vererek, öğrencilere etkili bir eğitim deneyimi sunmayı amaçlar (Ornstein ve Hunkins, 2014). Saylor, Alexander ve Lewis (1981), eğitim programını "öğrenme yaşantıları kazandırma düzeni" olarak ifade etmektedir. Bu ifade, eğitim programlarının sadece bilgi ve becerilerin öğretilmesiyle değil, aynı zamanda öğrencilerin deneyimleri ve yaşantıları aracılığıyla kazandıkları öğrenmeleri de içeren bir düzeni ifade eder. Varış'a (1988) göre ise, eğitim programları, eğitim sistemlerinin temelini oluşturan unsurlardır ve bu programlar, bireyin topluma etkin bir şekilde uyum sağlamasına yönelik davranışların gelişmesini bilimsel temellere dayalı bir şekilde yönlendirmeyi amaçlar. Bu ifade, eğitim programlarının öğrencilere belli davranışları kazandırmak üzere bilimsel prensiplere dayanan belirli hedeflere odaklandığını vurgular. Günümüzde bilgi-teknoloji alanında gerçekleşen değişimlerin tüm derslerin kapsamını ve geçerliğini doğrudan etkilemesi eğitimde istenilen amaçlara paralel şekilde, eğitim programlarının toplumun talepleri doğrultusunda yeniden şekillenmesini gerektirmiştir. Bu şekillenme sürecinde ön plana çıkan program geliştirme kavramı, programın tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesini içeren kapsamlı bir alan olmakla birlikte amaç, içerik, eğitim durumları ve değerlendirme gibi öğeler tüm program geliştirme çalışmalarında yer almaktadır (Oliva ve Gordon, 2013).

Program geliştirme konusundaki araştırmalar, bu alandaki genel görünümü anlamak ve geliştirmek için önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Staton-Spicer ve Wulff'a (1984) göre, ilgili alandaki araştırmaların incelenmesi, program geliştirme süreçlerinin anlaşılmasında ve bu alanda liderlik edebilmek için kullanılabilir en uygun yöntemdir. Program geliştirme araştırmalarının önemi şu çeşitli alanlarda ortaya çıkabilir:

Etkin Politika Oluşturma: Program geliştirme araştırmaları, daha etkili ve etkin politikaların oluşturulmasına katkıda bulunabilir. Bu araştırmalar, mevcut sorunları anlama, hedef kitleye daha etkili bir şekilde ulaşma ve programların başarı kriterlerini belirleme konusunda bilgi sağlar.

Toplumsal Sorunların Çözümü: Program geliştirme araştırmaları, çeşitli toplumsal sorunlara çözüm odaklı yaklaşımlar geliştirmek için kullanılabilir. Bu çalışmalar, sağlık, eğitim, istihdam gibi alanlarda toplumsal iyileştirmeleri desteklemek amacıyla programların tasarımında kılavuzluk edebilir.

Kaynakların Verimli Kullanımı: Araştırmalar, sınırlı kaynakların daha verimli ve etkili bir şekilde kullanılmasına yönelik stratejilerin belirlenmesine yardımcı olabilir. Bu, finansal kaynakların en iyi şekilde dağıtılması ve programların uzun vadeli sürdürülebilirliği için önemlidir.

İnovasyon ve Teknolojik Gelişme: Program geliştirme araştırmaları, inovasyon ve teknolojik gelişme alanlarında yeni yaklaşımların ve çözümlerin geliştirilmesine olanak tanır. Bu, mevcut durumu iyileştirmek ve daha etkili programlar tasarlamak için önemli bir araç olabilir.

Değerlendirme ve İyileştirme: Program geliştirme araştırmaları, mevcut programların düzenli olarak değerlendirilmesine ve ihtiyaç duyulduğunda iyileştirilmesine olanak tanır. Bu sürekli geri bildirim döngüsü, programların zaman içinde daha etkili hale gelmesini sağlar.

Bilgi Birikimine Katkı: Bu tür araştırmalar, belirli bir konu veya alandaki bilgi birikimine katkıda bulunarak, ilgili uzmanlık alanlarını zenginleştirir ve genişletir.

Stratejik Planlama: Program geliştirme araştırmaları, kuruluşlar veya devletler için stratejik planlama süreçlerine rehberlik edebilir. Bu, kuruluşların hedeflerine ulaşmaları için uygun stratejileri belirleme konusunda yardımcı olabilir (Staton Spicer ve Wulff, 1984). Bu nedenlerle, program geliştirme araştırmaları, kamu politikalarının, sosyal hizmetlerin, eğitim programlarının ve benzeri alanlardaki programların daha etkili ve etkili bir şekilde tasarlanması ve uygulanması için kritik bir öneme sahiptir.

Bilimsel araştırma sonuçlarının sentezlenmesi, gelecekteki bilimsel araştırmaları ve uygulamaları etkileme potansiyeline sahiptir. Tosuntaş, Emirtekin ve Süral'in (2019) ifadesine göre, literatürde bulunan araştırmaların incelenmesi, araştırma eğilimlerini belirlemede önemli bir araçtır. Araştırma eğilimi, zaman içinde yapılan araştırmaların gösterdiği değişimi ve bu değişimin yönünü ifade eder. Bu tür çalışmalar, geçmiş durumu ortaya koyarak gelecekteki durumu öngörmeye çalışır (Ozan ve Köse, 2014). Bu bağlamda, literatürdeki güncel durum ve eğilimlere dair farkındalığın korunması, araştırmacılara akademik yayınlar hakkında bilgi sağlamanın yanı sıra gelecekteki araştırmalara da yön vermede önemlidir (Lee, Wu ve Tsai, 2009). Bu bağlamda, belirlenen coğrafya alanlarında, konu ile ilgili yapılmış çalışmalara rastlanmadığından, araştırma sonuçlarının ileride yapılacak çalışmalara bilgi kaynağı olabileceği düşünülmüştür. Araştırmanın, eski Sovyet coğrafyasındaki son beş yılda gerçekleştirilen

program geliştirme çalışmalarını ele alarak, bölgesel kalkınma dinamiklerinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı, kullanılan yöntemleri, veri toplama araçlarını, örneklem seçimini ve veri analizi yöntemlerini detaylı bir şekilde inceleyerek, eski Sovyet coğrafyasındaki program geliştirme alanında mevcut bilgi boşluklarını belirleyerek gelecekte yapılacak çalışmalara metodolojik bir rehberlik sunacağı, yön vereceği düşünülmektedir. Bu kapsamda, bu araştırmada eski Sovyet coğrafyasında program geliştirme araştırmalarının eğilimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır ve aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Program geliştirme araştırmalarının eski Sovyet ülkelerine göre dağılımı nasıldır?
- Program geliştirme araştırmalarının yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Program geliştirme araştırmalarında hangi araştırma konuları yaygın olarak tercih edilmiştir?
- Program geliştirme araştırmalarının program alanlarına göre dağılımı nasıldır?
- Program geliştirme araştırmalarında hangi yöntemler yaygın olarak kullanılmıştır?
- Program geliştirme araştırmaları konularına göre hangi araştırma desenlerinde yaygın olarak toplanmıştır?
- Program geliştirme araştırmalarında hangi veri toplama araçları yaygın olarak kullanılmıştır?
- Program geliştirme araştırmalarında hangi veri analizi yöntemi yaygın olarak kullanılmıştır?

2. Yöntem

Bu çalışma, belge/doküman incelemesi yoluyla toplanan verilerin analizine dayanmaktadır. Bu nedenle Etik Kurul Onayı gerekmemektedir. Doküman inceleme nitel araştırma yöntemlerindedir. Bu yönüyle çalışma nitel bir araştırmadır. Doküman analizi yöntemi, araştırmanın amacına yönelik kaynaklara ulaşmada ve elde edilecek verilerin tespit edilmesinde kullanılır ve çalışılacak konular ile ilgili olarak yazılı ve basılı belgelerin analizini içerir (Yıldırım & Şimşek, 2006).

2.1. Verilerin toplanması ve analizi

Çalışma, güncel eğitim programı geliştirme uygulamalarını ve araştırma eğilimlerini belirlemeyi amaçladığından son beş yılda yayınlanan, elektronik ortamda ulaşılabilen makaleler incelenmiştir. Sovyet coğrafyasında çalışmakta olan 26 dergi içerisinde yer alan toplam 28 makale incelenmiştir. Makaleler Google Scholar bilimsel çalışmalar arama motorundan temin edilmiştir ve eski Sovyet coğrafyasında ortak bir şekilde kullanılagelen Rus dilinde yayınlanmış çalışmalara odaklanılmıştır.

Çalışmada verilerin analizi, araştırma soruları, Sözbilir ve Kutu (2008) ile diğer ilgili çalışmalardan yararlanılarak Gökteaş ve ark. (2012) tarafından geliştirilmiş Program geliştirme Yayın Sınıflama Formu (ETYSF) kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan form, yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, incelenmiş olan makalenin adı, yazarları, yayınladığı dergi gibi tanımlayıcı özelliklerinin belirtildiği makalenin künyesi bölümüdür. Diğer bölümlerde sırasıyla makalenin türü, makalenin konusu, makalenin yöntemi, veri toplama araçları, örneklem ve veri analiz yöntemleri yer almıştır. Araştırma kapsamında içerik analiziyle incelenen makalelerden elde edilen veriler betimsel istatistikî yöntemler (yüzde ve frekans) kullanılarak çözümlenmiştir. Oluşturulan veritabanında kayıtlı bulunan veriler ile ilgili olarak, her bir araştırma sorusunun cevabına karşılık gelecek şekilde verilerin frekansları ve bu frekanslara bağlı olarak yüzde oranları hesaplanmıştır. Sonuçta elde edilen sayısal veriler çizelgeler halinde sunulmuştur.

3. Bulgular

Bu kısımda, ETYSF kullanılarak, toplanan veriler analiz bulgularına yer verilmiştir. Tablo 1’de, Sovyet coğrafyasında son yıllarda yapılmış program geliştirme araştırmalarının ülkelere göre dağılımına yer verilmiştir. Analiz sonucunda, çalışmaların daha çok Rusya’da (%85,7) yapıldığı görülmüştür.

Tablo 1. Program geliştirme araştırmalarının ülkelere göre dağılımı

Ülke	f	%
Rusya	24	85,7
Belarus	2	7,15
Kırgızistan	2	7,15
Toplam	28	100

Tablo 2. Program geliştirme araştırmalarının yıllara göre dağılımı

Yıl	f	%
2017	10	35,7
2018	8	28,6
2019	5	17,9
2020	4	14,3
2021	1	3,6
Toplam	28	100

Tablo 2’de program geliştirme araştırmalarının yıllara göre dağılımı verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere, araştırmaların çoğu 2017 (%35,7) ve 2018 (%28,6) yıllara denk gelmektedir. Son yakın yıllarda program geliştirme çalışmalarının azaldığı söz konusudur. Tablo 3’te görüldüğü gibi, son yıllarda yapılmış program geliştirme araştırmalarının konu odağı daha çok ‘‘Geliştirilecek Programlara Öneriler’’ (%39,3) ve ‘‘Program Değerlendirme’’ (%32,1) konuları üzerinde yoğunlaşmıştır.

Tablo 3. Program geliştirme araştırma konularının dağılımı

Araştırma konuları	f	%
Geliştirilecek programlara öneriler	11	39,3
Program değerlendirme	9	32,1
Program tanıtımı	4	14,3
Program geliştirme	2	7,1
Ek eğitim programı geliştirme	2	7,1
Toplam	28	100

Tablo 4. Program geliştirme araştırmalarının program alanlarına göre dağılımı

Program alanları	f	%
Yükseköğretim	17	60,7
İlköğretim	2	7,1
Okul Öncesi	2	7,1
Ortaöğretim	2	7,1
Ortaöğretim (Ek Program)	1	3,6
Ortaöğretim (Uzaktan Eğitim)	1	3,6
Özel Eğitim	1	3,6
Yükseköğretim (Mesleki Yeterlilik)	1	3,6
Yükseköğretim (Mühendislik Fakültesi)	1	3,6
Toplam	28	100

Tablo 5. Program geliştirme araştırmalarının yöntem eğilimleri

Yöntem eğilimleri	f	%
Nitel	17	60,7
Alan yazın derlemesi	9	32,1
Nicel	2	7,1
Toplam	28	100

Tablo 6. Program geliştirme araştırmalarının araştırma deseni eğilimleri

Araştırma deseni	f	%
Nitel-Eleştirel Çalışma	9	32,1
Alan Yazın Derleme	9	32,1
Nitel-Doküman Analizi	7	25,0
Deneysel-Yarı Deneysel	2	7,1
Deneysel-Tam Deneysel	1	3,6
Toplam	28	100

Tablo 4’te görüldüğü gibi, Sovyet coğrafyasında son yıllarda yapılmış program geliştirme araştırmalarının daha çok Yükseköğretim (%60,7) seviyesine yönelik olduğu görülmüştür. Tablo 5’te, Sovyet coğrafyasında son yıllarda yapılmış program geliştirme araştırmalarının yöntem eğilimlerine göre dağılımı verilmiştir. Analiz sonucunda, yöntem olarak daha çok nitel araştırma yöntemlerinin (%60,7) tercih edildiği görülmüştür. Tablo 6’da Sovyet coğrafyasında son yıllarda yapılmış program geliştirme araştırmalarının araştırma deseni eğilimlerine göre

dağılımına yer verilmiştir. Analiz sonucunda, çalışmaların daha çok eleştirel çalışma (%32,1), alan yazın derleme (%32,1) ve doküman inceleme (%25) araştırma desenlerine göre kurgulandığı görülmüştür.

Tablo 7. Program geliştirme araştırmalarında veri toplama aracı eğilimleri

Veri toplama aracı eğilimleri	f	%
Doküman	17	60,7
Diğer	7	25,0
Anket-Açık uçlu	2	7,1
Başarı Testleri-Çoktan seçmeli	1	3,6
Alternatif araçlar	1	3,6
Toplam	28	100

Tablo 8. Program geliştirme araştırmalarının veri analiz yöntemi eğilimleri

Veri analiz yöntemi eğilimleri	f	%
Nitel-Betimsel Analiz	17	60,7
Diğer	6	21,4
Nitel-İçerik Analizi	3	10,7
Nicel-Kestirimsel	1	3,6
Nicel-Betimsel-Frekans, Yuzde, Çizelge	1	3,6
Toplam	28	100

Tablo 7’de, Sovyet coğrafyasında son yıllarda yapılmış program geliştirme araştırmalarının veri toplama araçları eğilimlerine göre dağılımına yer verilmiştir. Analiz sonucunda, çalışmalarda veri toplama aracı olarak daha çok dokümanların (%60,7) tercih edildiği görülmüştür. Tablo 8’de, Sovyet coğrafyasında son yıllarda yapılmış program geliştirme araştırmalarının veri ver, analiz yöntemi eğilimlerine göre dağılımına yer verilmiştir. Analiz sonucunda, çalışmalarda veri analiz yöntemi olarak daha çok betimsel analiz yönteminin (%60,7) kullanıldığı görülmüştür.

4. Sonuç

Bu çalışma, eski Sovyet coğrafyasında son 5 yıl içerisinde yapılmış program geliştirme araştırmalarının incelenmesini amaçlayarak yapılmıştır.

Araştırmanın sonucunda, Sovyet coğrafyasında son yıllarda yapılmış program geliştirme araştırmalarının ülkelerine göre dağılımına bakıldığında, çalışmaların daha çok Rusya’da yapıldığı görülmüştür. Erişilmiş çalışmaların analizi sonucu, program geliştirme araştırmalarının çoğu 2017 ve 2018 yıllara denk geldiğini, başka bir deyişle son yakın yıllarda program geliştirme çalışmalarının azaldığını göstermiştir. Bu durum, bazı çalışmalara erişim sağlanamadığından kaynaklandığından olduğu düşünülebilir.

Araştırmanın sonucunda program geliştirme araştırmalarının konu odağı daha çok Gelistirilecek Programlara Oneriler ve Program Değerlendirme konuları üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Araştırmacıların mevcut eğitim programlarını inceleyerek, eleştirerek, ileride geliştirilecek olan programlara önerilerde bulunmanın daha önemli olduğunu vurguladıkları söylenebilir. Tregubova’ya (2013) göre, çağdaş karşılaştırmalı, eleştirel pedagojik araştırma ve değerlendirme, kavramları ve yaklaşımları geliştirerek, bunları bireysel eğitim kurumlarına ve müfredatlar uygulayarak eğitim sistemlerinin etkililiğinin değerlendirilmesine ve belirlenmesine katkıda bulunur (Tregubova, 2013). Program geliştirme araştırmalarının odak hedef kitlesi olarak daha çok yükseköğretim programlarının seçildiği görülmüştür. Ortaöğretim programları en az tercih edilmiştir. Bu durum, yükseköğretimin temel amaçlarından biri öğretmen yetiştirme işi olduğundan, eğitim kademeleri içerisinde en önemlisi olarak gördükleri söylenebilir. Verimli yükseköğretim programlarını geliştirerek mesleki yeterliliğe sahip, alanında uzman, çağın talep ettiği donanımlara sahip öğretmenler yetiştirmenin mümkün olduğu ve bu öğretmenlerin okullarda gerekli sonuçlar elde edebileceklerini düşündüklerinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Son yıllarda yapılmış program geliştirme araştırmalarında araştırma yöntemi olarak daha çok nitel araştırma yöntemlerinin tercih edildiği görülmüştür. Bu durum çoğu araştırmanın program değerlendirme amaçlı çalışmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Neborskiy’e (2020) göre, eleştirel pedagojik araştırma alanında nitel yöntemlerin aşağıdaki avantajları ayırt edilebilir:

- 1) Gerçekten önemli parametrelerin tanımlanması
- 2) Başka bir ülkenin eğitim sistemindeki gerçek durumun tespiti.

Bazı durumlarda, özellikle tahmin edilen dinamiklerden bahsederek, güvenilir istatistiksel bilgilerin mevcudiyeti kapsamlı bir cevap sağlamaz.

3) "Çalışan" modeller elde etmek.

4) Sistemdeki ilişkileri belirlemek için gerekli arka planın tanımlanması.

Araştırmacı tarafından arka planın anlaşılması, eğitim sisteminin işleyişini etkileyen gerçekten önemli koşulların ve ilişkilerin belirlenmesini ve daha objektif bir şekilde değerlendirilmesini, avantaj ve zayıflıkların belirlenmesini mümkün kılar.

5) Ortak geliştirme senaryolarının geliştirilmesi de dahil olmak üzere arayüz noktalarının tespiti.

6) Gelişmenin dinamikleri ve yörüngelerinin tahmin edilebilmesi (Neborskiy, 2020).

Erişilmiş çalışmaların daha çok eleştirel çalışma, alan yazın derleme ve doküman inceleme araştırma desenlerine göre kurgulandığı görülmüştür. Veri toplama aracı olarak daha çok dokümanların tercih edildiği görülmüştür. Çalışmalarda toplanan verilerin analizinde veri analiz yöntemi olarak daha çok betimsel analiz yönteminin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Göktaş, Y., Küçük, S., Aydemir, M., Telli, E., Arpacık, Ö., Yıldırım, G., & Reisoğlu, İ. (2012). Türkiye’de eğitim teknolojileri araştırmalarındaki eğilimler: 2000-2009 dönemi makalelerinin içerik analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), 177-199.
- Lee, M. H., Wu, Y. T. ve Tsai, C. C. (2009). Research trends in science education from 2003 to 2007: a content analysis of publications in selected journals. *International Journal of Science Education*, 31 (15), 1999-2020.
- Neborskiy, E. V. (2020). Qualitative methods as a tool of data verification in comparative education. *Ценности и смыслы*, (4), 60-71. (Rus.: Неборский, Е. В. (2020). Качественные методы как инструмент верификации данных в сравнительной педагогике. *Ценности и смыслы*, (4), 60-71.)
- Oliva, P. F., & Gordon, W. (2013). *Developing the curriculum*. NY:Pearson.
- Ornstein, A.C. & Hunkins, F.P. (2014). Eğitim Programı: Temeller, İlkeler, Sorunlar (çev. ed. A. Arı). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Ozan, C. ve Köse, E. (2014). Eğitim programları ve öğretim alanındaki araştırma eğilimleri. *Sakarya Üniversitesi Journal of Education*, 4(1), 116-136
- Saylor, J.G. Alexander, W.M & Lewis, A.J. (1981). *Curriculum planning for better teaching and learning* (4th Ed.) Holt, Rinehart and Winston.
- Sözbilir, M., & Kutu, H. (2008). Development and current status of science education research in Turkey. *Essays in Education* [Special Issue], 1-22.
- Staton-Spicer, A. Q., & Wulff, D. H. (1984). Research in communication and instruction: categorization and synthesis. *Communication Education*, 33(4), 377-391.
- Tosuntaş Ş.B., Emirtekin E., & Süral İ. (2019). Eğitim ve öğretim teknolojileri konusunda yapılan tezlerin incelenmesi (2013-2018). *Journal of Higher Education and Science*, 9(2), 277-286. DOI: 10.5961/jhes.2019.330
- Tregubova, T.M. (2013). Comparative research in the field of vocational education: main trends and problems of adaptation. *Казанский педагогический журнал*, (3 (98)), 33-39. (Rus.: Трегубова, Т. М. (2013). Компаративные исследования в области профессионального образования: основные тренды и проблемы адаптации. *Казанский педагогический журнал*, (3 (98)), 33-39.)
- Varış, F. (1988). *Eğitimde program geliştirme "teori ve teknikler"*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No:157
- Varış, F. (1996). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Alkım Yayınevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları

Extended English

Introduction

Curricula guide several vital activities, from setting learner behavior standards, designing learning-teaching processes, implementing national education policies, and disseminating them to the masses. These programs play an influential role at different stages of the educational process, focusing on developing students' knowledge and skills while providing strategic guidelines that support overall educational goals. Education programs offer a comprehensive framework that allows educators and decision-makers to be effectively guided to improve student achievement, ensure the quality of education, and meet societal needs (Varış, 1996). Educational programs reflect a complex field of study, emerging as an outcome shaped by a given society's culture and socio-economic activities. These programs have a dynamic nature, designed to sustain the present and to achieve goals that are likely to emerge in the future. This means that education programs have flexible and evolving characteristics that adapt to meet ever-changing societal needs and expectations. Programs aim to provide students with a practical educational experience by responding sensitively to society's values, expectations, and economic conditions (Ornstein & Hunkins, 2014). Saylor, Alexander and Lewis (1981) define curriculum as "a scheme for providing learning experiences". This expression implies that curricula are not only about teaching knowledge and skills but also about the learning that students gain through their experiences and experiences. According to Varış (1988), curricula are the elements that form the basis of educational systems, and these programs aim to guide the development of behaviors for the practical adaptation of the individual to society in a scientifically based manner. This statement emphasizes that curricula focus on specific objectives based on scientific principles to teach students certain behaviors. Today, the changes in the information-technology field directly affect the scope and validity of all courses, which necessitated the reshaping of educational programs in line with the demands of society in parallel with the desired educational goals. The concept of curriculum development, which comes to the forefront in this reshaping process, is a comprehensive field that includes the design, implementation, and evaluation of the curriculum, and elements such as purpose, content, educational situations and evaluation are included in all curriculum development studies (Oliva & Gordon, 2013).

Synthesizing the results of scientific research has the potential to influence future scientific research and practices. According to Tosuntaş, Emirtekin, and Süral (2019), examining the research in the literature is an essential tool for determining research trends. Research trend refers to the change in research over time and the direction of this change. Such studies try to predict the future by revealing the past situation (Ozan & Köse, 2014). In this context, maintaining awareness of the current status and trends in the literature is essential in providing researchers with information about academic publications and guiding future research (Lee, Wu, & Tsai, 2009). In this context, since there are no studies on the subject in the identified geography literature, the research results are considered a source of information for future studies. It is believed that the research will contribute to the understanding of regional development dynamics by addressing the curriculum development studies carried out in the last five years in the former Soviet geography and will provide methodological guidance and direction to future studies by identifying the existing knowledge gaps in the field of curriculum development in the former Soviet geography by examining the methods used, data collection tools, sample selection, and data analysis methods in detail. In this context, this study aims to explore the trends of curriculum development research in the former Soviet geography.

Method

This study is based on the analysis of data collected through document analysis. Document analysis is a qualitative research method. In this respect, the study is a qualitative research. Document analysis method is used to access the sources for the purpose of the research and to determine the data to be obtained and includes the analysis of written and printed documents related to the subjects to be studied (Yıldırım & Şimşek, 2006).

Data collection and analysis

Since the study aims to identify current curriculum development practices and research trends, articles published in the last five years and available electronically were examined. A total of 28 articles from 26 journals working in the former Soviet space were analyzed. The articles were retrieved from the Google Scholar scientific studies search engine and focused on studies published in Russian, which is commonly used in the former soviet geography.

The Publication Classification Form developed by Göktaş et al. (2012), by utilizing research questions, Sözbilir and Kutu (2008) and other related studies were used for data analysis. The form used as a data collection tool

consists of seven sections. The first section is the imprint of the article, in which descriptive features such as the name, authors, and the journal in which the article is published are stated. The other sections include the type of the article, the subject of the article, the method of the article, data collection tools, sampling, and data analysis methods, respectively. The data obtained from the articles analyzed by content analysis were analyzed using descriptive statistical methods (percentage and frequency). Regarding the data stored in the database, the frequencies of the data corresponding to the answer to each research question and the percentages based on these frequencies were calculated. The resulting numerical data were presented in charts.

Conclusion

As a result of the research, it was determined that the subject focus of curriculum development research is more concentrated on Suggestions for Future Curricula and Curriculum Evaluation. The researchers emphasized that it is more important to make suggestions for the programs to be developed in the future by examining and criticizing the existing education programs. It was seen that higher education programs were mostly chosen as the focus target group of curriculum development research. Secondary education programs were least preferred. Since one of the primary purposes of higher education is to train teachers, they see it as the most important among the levels of education. It can be interpreted as an indication that by developing efficient higher education programs, it is possible to train teachers who have professional competence, who are experts in their fields, who are equipped with the equipment demanded by the age, and that they think that these teachers can achieve the necessary results in schools.

It has been observed that qualitative research methods are mostly preferred as research methods in curriculum development studies conducted in recent years. This situation is likely because most of the studies are program evaluation studies. It was seen that the accessed studies were primarily designed according to critical study, literature review, and document review research designs. It was seen that documents were mostly preferred as data collection tools. It was determined that the descriptive analysis method was mostly used as a data analysis method in analyzing the data collected in the studies.

Yazarların katkı oranı beyanı

Bu çalışmada yazarlar eşit düzeyde katkı beyan etmişlerdir.

Çıkar çatışması

Bu çalışmada yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması belirtilmemiştir.

Etik kurul onayı

Bu çalışma, belge/doküman incelemesi yoluyla toplanan verilerin analizine dayanmaktadır. Bu nedenle Etik Kurul Onayı gerekmemektedir. Tüm sorumluluk yazarlara aittir.

International Journal of Social Sciences
and Education Research
Volume:9 Issue:4, 2023

Research article/Araştırma makalesi

Pandemi sürecinde Türkiye’de eğitim alanında yapılan çalışmaların incelenmesi

Ayşe SEYHAN, Mahmut ÇELİK

Pandemi sürecinde Türkiye’de eğitim alanında yapılan çalışmaların incelenmesi

Examination of studies conducted in the field of education in Türkiye during the pandemic

Ayşe Seyhan¹ ve Mahmut Çelik²

¹Doç Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Rize, Türkiye, email: ayse.seyhan @ erdogan.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1741-4878>

²Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Trabzon, Türkiye, ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9590-1972>

Makale Bilgisi	Öz
<p>Araştırma Makalesi</p> <p>Gönderilme: 2 Ekim 2023 Düzeltilme: 2 Aralık 2023 Kabul: 9 Aralık 2023</p> <p>Anahtar kelimeler: Covid 19, Pandemi, Uzaktan Eğitim, Öğretmen, Öğrenci</p>	<p>Bu çalışmanın amacı Türkiye’de Covid-19 pandemisi sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim alanında yapılmış olan lisansüstü tezlerin ve araştırma makalelerinin betimsel analizini yapmaktır. Bu amaçla 2020-2023 yılları arasında Türkiye’de yayımlanan 175 lisansüstü tez ve 143 araştırma makalesi incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırmalar yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre 2021 ve 2022 yıllarında yazılan makaleler ve lisansüstü tezlerin sayısı artmıştır. En fazla araştırma 2022 yılında yapılmış ve eğitim bilimleri alanında yazılmıştır. Beden eğitimi, müzik, resim ve bilgisayar gibi uygulama gerektiren dersler hakkında yapılan araştırmalar sınırlıdır. Makale ve tez araştırmaları; özel eğitim, okul öncesi, ilkökul, ortaokul, lise, ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeylerinde yapılmıştır. Çoğu çalışmada birden fazla kademedeki örneklem alınmıştır. Araştırmalarda çeşitli örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmalarda kolay ulaşılabılır durum örnekleme en yaygın tercih edilen yöntemdir.</p>
Article Info	Abstract
<p>Research Article</p> <p>Received: 2 October 2023 Revised: 2 December 2023 Accepted: 9 December 2023</p> <p>Keywords: Covid-19, Pandemic, Distance education, Teacher, Student</p>	<p>The purpose of this study is to conduct a descriptive analysis of postgraduate theses and research articles regarding distance education during the Covid-19 pandemic in Turkey. For this purpose, 175 postgraduate theses and 143 articles published in Turkey between 2020-2023 were examined. The document analysis method from qualitative research was used in the study. According to the research results, the number of studies increased in 2021 and 2022. The most research was conducted in 2022 in the field of educational sciences. Research on applied courses such as physical education, music, art, and computers is limited. Articles and theses are at special education, preschool, primary school, secondary school, high school, associate, undergraduate and graduate levels. In most studies, samples were taken from more than one level. Various sampling methods were used in the research. In most studies, samples were taken from more than one level and various sampling methods were used. In qualitative research, easily accessible case sampling has been widely preferred.</p>

1. Giriş

31 Aralık 2019 tarihinde Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkan Koronavirüs (Covid-19) insanların birbiri ile teması sonucu kısa sürede birçok ülkeye yayılmıştır (Uğraş Dikmen vd., 2020). 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilen Koronavirüs (COVID-19), dünya genelinde kamu politikalarından ekonomiye, iş hayatından eğitime birçok alanı etkileyerek büyük bir değişim süreci başlatmıştır (Organisation for Economic Cooperation and Development [OECD], 2020). Bu süreç 5 Mayıs 2023 tarihinde pandeminin artık küresel acil bir durum olmadığını açıklamasına kadar devam etmiştir (World Health Organization [WHO], 2020; 2023). Salgın temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması ve sokağa çıkma yasakları gibi önlemlerin uygulandığı birçok ülkede büyük değişikliklere neden olmuştur. Devletler, salgının etkilerini azaltmak amacıyla çeşitli tedbirler almıştır. Salgın sırasında

* Bu çalışmada insanlar ve hayvanlar üzerinde bir araştırma yapılmadığından Etik Kurul Onayı gerekmemektedir. Tüm sorumluluk yazarlara aittir.

Kaynak göster: Seyhan, A. & Çelik, M. (2023). Pandemi sürecinde Türkiye’de eğitim alanında yapılan çalışmaların incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 9 (4), 341-354. DOI: <https://doi.org/10.24289/ijsser.1369306>

insanlar maske, mesafe ve kişisel hijyen kurallarına uymaya çalışmıştır. Bu önlemler toplumda sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, askeri ve eğitim gibi birçok alanda alışkanlıkların değişmesine yol açmıştır (WHO, 2023). Özellikle eğitim-öğretim, pandemi sürecinden en çok etkilenen alanlardan olmuştur. Pandemi sürecinde 150 ülkede okullar kapatılmış geriye kalanların çoğunda ise yerel kapatmalara başvurulmuştur. Yaklaşık 1,6 milyar öğrenci okulların kapatılması sonucu yüz yüze eğitimden uzak kalmıştır (United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF], (2021). Eğitimdeki bu kesinti imkânlar ölçüsünde uzaktan eğitim aracılığıyla giderilmeye çalışılmıştır. Uzaktan eğitim için çeşitli dijital araçlar ve platformlar kullanılmıştır. Öğretmenler ve öğrenciler, video konferans yazılımları, öğrenme yönetim sistemleri ve dijital öğrenme materyalleri gibi teknolojilerle; tablet, telefon, bilgisayar ve televizyon gibi iletişim araçları ile ders sürecini gerçekleştirmiştir (Özudoğru, 2021).

Uzaktan eğitim literatürde farklı tanımlarla ifade edilmektedir. Teknoloji kullanımıyla farklı yerlerdeki öğretici ve alıcı arasında bilgi aktarımını amaçlayan bir etkileşim şekli (Yadigar, 2010), teknoloji destekli yaşam boyu öğrenme (Kaya, 2002), öğretene, öğrenen ve sistem arasında iletişimin olduğu bir eğitim türü (Simonson, 2006), çeşitli öğretim teknolojilerini kullanarak farklı iletişim yöntemleriyle öğrenme faaliyetlerini planlı bir şekilde sunan bir öğretim biçimi (Moore & Kearsley, 2011), zaman ve mekan sınırlarını aşan bir öğrenme faaliyeti (Altıparmak vd., 2011) ve teknolojik altyapı kullanarak farklı ortamlarda bulunan öğrenenlerin etkili eğitim alabildiği bir yöntemdir (Rovai & Downey, 2010). Bu tanımların ortak noktası, uzaktan eğitimin teknoloji destekli, esnek, zaman ve mekan sınırlarını aşabilen bir öğrenme ve öğretim yöntemi olduğudur.

Pandemi sürecinde okulların kapanması sonucu çevrimiçi öğrenme ortamları, uzaktan eğitim için en yaygın kullanılan platformlar haline gelmiştir (Altıparmak vd., 2011). Salgının uzun bir süre devam etmesi, derslerin çevrimiçi olarak düzenlenmesinin ve çevrimiçi öğrenme platformlarının kullanılmasının artmasına neden olmuştur. Çevrimiçi öğrenme (e-öğrenme), öğretmene ve öğrencinin bilgisayar ve teknoloji aracılığıyla bağımsız ortamlarda derslere katıldığı, zaman ve mekân sınırlarının ortadan kalktığı bir eğitim yöntemini ifade etmektedir. Bu kavram, bilgisayar destekli öğrenme, web tabanlı öğrenme, sanal sınıflar ve dijital iş birliği uygulamalarını içerir (Urdan & Weggen, 2000). Yüz yüze eğitimde fiziksel sınıf veya laboratuvarlar öğrenme ortamını oluştururken, çevrimiçi öğrenme ortamı sanal bir platform olan internet ve erişim teknolojileri üzerine kuruludur. Yüz yüze eğitimde öğretmen, öğrencilerini gözlemlene, bilgi edinme ve yüz yüze iletişim kurma imkanına sahipken, e-öğrenme ortamında iletişim ve etkileşim yalnızca teknolojik araçlar aracılığıyla gerçekleştirilir (Gülbahar, 2012).

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim, bireylere asenkron (zaman kısıtlaması olmadan, çevrimdışı) ve senkron (belirli bir zaman diliminde çevrimiçi, eşzamanlı) eğitim olmak üzere iki farklı şekilde sunulmuştur. Senkron eğitim, öğrenci ve öğretmenin aynı anda, aynı sanal ortamda etkileşim içinde oldukları bir eğitim yöntemidir. Bu tür eğitim, güçlü bir internet altyapısı ve teknik donanım gerektirir. Senkron eğitim, olumlu öğrenci tutumları geliştirmeye katkı sağlayabilirken bazı sınırlılıkları da getirmektedir (Işık vd., 2010; Park & Bonk, 2007; Yorgancı, 2014). Asenkron öğrenme, öğretmenin ve öğrencinin aynı anda etkileşimde bulunmadığı ve kaydedilmiş ders videoları, ders notları ve testler gibi ders içeriğinin genellikle önceden hazırlandığı bir sanal öğrenme ortamıdır. Özellikle çalışan bireyler için, işlerini tamamladıktan sonra asenkron eğitim içeriklerine erişmek oldukça pratiktir. Ancak, sürekli asenkron öğrenme yöntemi kullanılması durumunda öğrencilerin izole hissetmelerine ve işbirliğine dayalı öğrenmenin eksikliğine yol açabileceği belirtilmektedir (Hrastinski, 2008). Karma eğitim modeli, senkron ve asenkron öğrenme yöntemlerinin avantajlarını bir araya getiren bir web tabanlı eğitim modelidir. Bu modelde öğrenciler, öğrenme materyallerine istedikleri zaman asenkron olarak erişebilirken, belirli gün ve saatlerde senkron olarak öğretmenleri ve diğer öğrencilerle etkileşim halinde bulunabilirler. Karma eğitim, eşzamanlı ve eşzamanlı olmayan eğitim teknolojilerini aynı anda kullanarak öğrenme deneyimini zenginleştirir. Bu model, birçok okul ve kurum tarafından tercih edilen bir uzaktan eğitim yöntemidir (Kaya, 2002).

Pandemi sürecinde Türkiye'deki üniversiteler, uzaktan eğitimi desteklemek ve çevrimiçi öğrenmeyi sağlamak için kendi tercihlerine göre çeşitli eğitim araçları ve platformları kullanmıştır. Eğitim Yönetim Sistemleri (EYS), ders içeriğine erişim ve öğretmenlerin ders yönetimi için kullanılmıştır. Zoom, Microsoft Teams, Google Meet gibi video konferans araçları ile canlı dersler ve toplantılar yapılmıştır. Eğitim videoları ile ders materyalleri kaydedilerek öğrencilere tekrar izleme imkanı sunulmuştur. E-posta ve iletişim araçları ile öğrenci-öğretmen iletişimini sağlanmıştır. Çevrimiçi sınav ve değerlendirme araçları ile sınav ve ödev gönderimlerine olanak tanınmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı 2012 yılında uygulamaya başladığı Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) projesi kapsamında geliştirdiği EBA'yı (Eğitim Bilişim Ağı) salgın sürecinde aktif olarak kullanmıştır (Gessler Alagöz, 2022). Bu süreçte EBA öğretmenler tarafından canlı derslerin gerçekleştirildiği, derslerin kazanımlarına uygun içeriklerin, konu anlatım videolarının, kazanım temelli etkinliklerin, sınav ve ölçme değerlendirme çalışmalarının öğrencilere ulaştırıldığı ve takibinin yapıldığı platform olmuştur. 23 Mart 2020 tarihinden itibaren, ilköğretim, ortaokul ve lise öğrencileri için TRT ve Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden uzaktan eğitim

derslerine başlanmıştır. Mayıs 2020'den itibaren ise Eğitim Bilişim Ağı üzerinden canlı ders uygulamaları ile çevrimiçi ders sunumları gerçekleştirilmiştir (Çakır vd., 2023; Üçer, 2020).

Salgın sürecinde uzaktan eğitim süreçleri, uzaktan eğitimin faydaları ve sınırlılıkları ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Uzaktan eğitimin faydaları salgın öncesinde ve salgın sırasında yapılan çalışmalara yansımıştır. Uzaktan eğitim coğrafi olarak uzak bölgelerde yaşayan, fiziksel engelleri veya sağlık sorunları nedeniyle evde olan, geleneksel eğitime uygun olmayan durumda olan ve yaşlı bireyler için önemli fırsattır. Eğitimin kişiselleştirilmesi, bireylerin öğrenme ihtiyaçlarının karşılanması, ekonomik açıdan daha uygun bir seçenektir (Yadigar, 2010). İş yaşamına devam eden bireyler için uzaktan eğitim iş ve eğitim hayatını esnek bir şekilde bir arada sürdürebilme olanağı verir (Olçay & Döş, 2016). Öğrenmede mekânsal ve zamansal bağımsızlık, öğretmenin esnekliği, bilgi ve materyallere ulaşım kolaylığı sağlar (Çoban, 2012). Uzaktan eğitim büyük insan topluluklarını farklı koşullar ve mekanlar altında bir araya getirir. Öğrencilere kendi öğrenme sorumluluklarını yüklenme bilinci kazandırır (Hızal, 1983). Uzaktan eğitimle mekâna ve zamana bağlı olmaksızın geniş öğrenci kitlesine ulaşılmasını sağlayarak eşitsizlikleri azaltılmasına ve fırsat eşitliğini sağlanmasına olanak verir (Altıparmak vd., 2011). Salgın sürecinde yapılan araştırmalar uzaktan eğitimin öğrencilerin okullara gitmek için harcadıkları zamandan, ulaşım masraflarından ve farklı şehirlerde eğitim almanın gerektirdiği diğer harcamalardan tasarruf ettirdiğini bulgulamaktadır (Seyhan, 2021; Tanta, 2021).

Araştırmalar uzaktan eğitimin bazı sınırlılıklarını da ortaya koymaktadır. Pandemi öncesinde geleneksel sınıf ortamlarında alışkın olduklarından farklı olarak, öğretmenler ve öğrenciler dijital ve bilgisayar teknolojilerini kullanarak ders işlemek zorunda kalmıştır. Bu durum, öğretmenlerin, öğrencilerin ve eğitim sistemlerinin tamamının, standart öğrenim kalıplarını değiştirerek ve yeni teknolojilere adapte olmaya çalışarak olumsuz yönde etkilendiği bir süreci beraberinde getirmiştir (Kandıran vd. 2022). Üstelik acil uzaktan eğitimde yüz yüze eğitim programlarının kullanılması uzaktan eğitim için yetersiz öğrenme yöntemleri ve e-öğrenme içerikleri eğitim sürecini önemli düzeyde olumsuz etkilemiştir (Aisha & Ratra 2022). İyi planlanmayan öğretim, esnek olmayan ders temaları ve öğretim süreçleri, öğretmen geri bildirimlerinin gecikmesi, yüksek maliyetli eğitim araçları, öğretmen ve öğrencilerin yeterli teknik destek alamamaları ve özellikle öğrencilerin yalnızlık hissi nedeniyle toplumdan soyutlanmaları gibi olumsuzluklar ortaya çıkmıştır (Yang & Cornelius, 2004). Uzaktan eğitim ile öğrencilerde öğrenmenin tam olarak gerçekleşmediği, daha çok ders hazırlığının öğretmenin emek kaybına yol açtığı, kalabalık öğrenci gruplarında iletişimin zayıfladığı ifade edilmiştir (Ağır, 2007). Pandemi sürecinde tüm okulların uzaktan eğitime geçmesi daha farklı problemleri de beraberinde getirmiştir. Çevrimiçi derslerde öğrencilerin kameralarının kapalı olması sınıf kontrolünü zorlaştırmış, öğrencilerin ve derste olup olmadıklarını veya ders dışı etkinliklerle meşgul olup olmadıklarını anlamayı güçleştirmiştir. Ancak kameraların açık olmasının gizlilik sorunlarına yol açabileceğine de işaret edilmiştir. Uzaktan eğitimde, ders bağlantılarının ve şifrelerinin paylaşılması başkalarının derse katılmasına yol açacağı endişesi yaşatmıştır (Castelli & Sarvary, 2021). Mesleki ve teknik eğitimde atölye derslerinin pratik beceriler gerektirmesi, ekonomik nedenlerle uzaktan eğitim araçlarına ve internet bağlantısına erişimde zorluklar, teknoloji becerisi gereksinimi de uzaktan eğitimin diğer bazı sınırlılıklarını oluşturmuştur (Altıparmak vd. 2011). Ayrıca, uzaktan eğitimde öğrencilerin okul ortamındaki sosyal deneyimlerini kaybederek sosyal izolasyona girdiği, öğretmenlerin davranış kazandırma konusundaki etkisinin azaldığı, öğrencilerde yüksek motivasyon kaybı yaşandığı ve uzaktan eğitim sırasında teknoloji bağımlılığının arttığı gibi sınırlılıklar ortaya çıkmıştır (Balaman vd., 2021). Ergenlerin bilgisayar oyunları gibi aktivitelere uzun süre ayırması, günlük rutinlerini ve sorumluluklarını aksatmalarına, aileleriyle ve çevreleriyle iletişimlerini azaltmalarına neden olmuştur (Arıcı Doğan, & Pamuk, 2022).

Türkiye'de eğitim kesintileri sürecinden okullar, öğrenciler, veliler ve öğretmenler bütün olarak olumsuz etkilenebilir. Bu süreçte, eğitim paydaşları uzaktan eğitime hazırlıksız yakalanmıştır, öğretmenler öğrencilerle iletişim kurmada, öğrenci dikkatini ve kontrolünü sağlamada zorlanmıştır. Kazanımlara istenilen düzeyde ulaşmada ve öğrencileri değerlendirmede güçlük çekmiştir. İnternet kesintileri, ders araç-gereç eksikleri de önemli problem olmuştur. Uzaktan eğitiminin uygulamalı dersler için etkisiz olduğu da ifade edilmiştir (Demir & Özdaş, 2020; Kurnaz vd., 2020). Bu olumsuzlukların giderilmesi veya en aza indirilmesi için çevrimiçi ders denetimleri okul idarecileri tarafından yapılmıştır (Memişoğlu & Gülmez, 2023). Salgın sürecinde yapılan uzaktan eğitime yönelik pek çok çalışma mevcuttur. Literatür incelemesi olarak Taşkın & Kuru Çetin (2021), 2020 tarihli makaleleri, Güney Demirdöken (2022) 2020-2021 arasında yapılan nitel çalışmaları, Bilgin (2022) ve Avcı (2023), 2020-2021 tarihlerinde yayımlanan araştırmaları farklı açılardan değerlendirmiştir. Salgın sürecinde uzaktan eğitim alanında yapılan araştırmaların toplu olarak değerlendirildiği herhangi bir araştırmaya denk gelinmemiştir. Bu nedenle, bu çalışmanın pandemi sürecinde Türkiye'de eğitim ile ilgili analizi ile literatüre katkı sunacağı değerlendirilmektedir. Bu amaçla çalışma pandemi süresince Türkiye'de eğitim alanında yayımlanan makale ve tezlerin betimsel analizini yapmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Türkiye’de pandemi sürecinde yapılan araştırmaların yıllara göre dağılımları nasıldır?
2. Türkiye’de pandemi sürecinde yapılan araştırmaların disiplinlere göre dağılımları nasıldır?
3. Türkiye’de pandemi sürecinde yapılan araştırmaların çalışıldığı kademelere göre dağılımları nasıldır?
4. Türkiye’de pandemi sürecinde yapılan araştırmaların kullandıkları araştırma yöntemlerine göre dağılımları nasıldır?
5. Türkiye’de pandemi sürecinde yapılan araştırmaların örnekleme yöntemine göre dağılımları nasıldır?

2. Yöntem

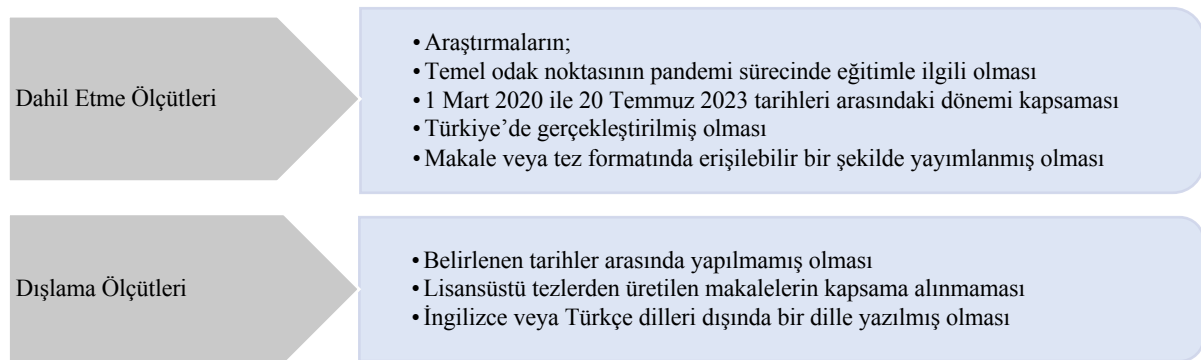
2.1. Araştırmanın deseni

Bu çalışmada, nitel araştırma modellerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. 1 Mart 2020 ile 20 Temmuz 2023 tarihleri arasında pandemi sürecinde Türkiye’de eğitim ile ilgili yapılan ve ulaşılabilen makale ve tezler doküman inceleme yöntemi ile incelenmiştir. Nitel araştırma, araştırmacılara konuyla ilgili içerikleri, olayları, kişileri, olguları, kurumları ve dokümanları ayrıntılı bir Şekilde inceleme fırsatı sunar (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bir araştırmanın konusuyla ilgili bilgi sağlayan her türlü yazılı malzemeye doküman veya belge adı verilmektedir (Balcı, 2022). Doküman inceleme, nitel araştırma modellerinden biridir ve araştırma konusuyla ilgili yazılı veya sözlü materyallerin derinlemesine ve ayrıntılı analizini içerir. Bu yöntemle yapılan çalışmalarda, araştırma konusuyla ilgili yazılı materyaller incelenir ve analiz edilir (Büyüköztürk vd. 2011; Neuman, 2010). Doküman analizi; dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme, veriyi kullanma aşamalarına göre yapılır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Farklı bir sıralamada doküman analizi, bir amaca yönelik kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme sırasıyla yapılmaktadır (Karasar, 2005). Doküman analizi, örnekleme uygunluğu, düşük maliyet, tekrar kullanım kolaylığı, bireysellik ve özgünlük, kesinlik, geniş kapsam ve zamanın etkisinin olmaması gibi avantajlar sunarak, ulaşılması zor verilere erişim, konu ve veri niteliği gibi faktörlere odaklanarak, alanyazında etkili bir yöntem olarak öne çıkmıştır (Merriam, 2015; Yıldırım & Şimşek, 2016; Yin, 2017).

2.2. Verilerin Toplanma Süreci

Covid-19 salgını sırasında Türkiye’de eğitimle ilgili yazılmış makale ve tezler araştırmanın temel odak noktasını oluşturmaktadır. Çalışma; ilgili araştırmaların seçim kriterlerinin ve anahtar kelimelerin belirlenmesi, anahtar kelimelerle veri tabanlarının taranması ve verilerin araştırma problemleri doğrultusunda analiz edilmesi Şeklinde üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada çalışma kapsamına alınacak araştırmaların seçim kriterleri belirlenmiştir. Çalışma kapsamına alınan araştırmaların dahil etme ve dışlama ltleri Grafik 1’de gösterilmektedir.

Grafik 1. Çalışma kapsamına alınan araştırmaların dahil etme ve dışlama ltleri

Araştırmanın kapsamı olarak 1 Mart 2020 ile 20 Temmuz 2023 tarihleri arasındaki dönem belirlenmiştir. Araştırma kapsamı belirlenirken pandemi kapsamında uzaktan eğitimin başladığı ay ile ilgili araştırmanın verilerinin toplandığı son tarih dikkate alınmıştır. Lisansüstü tezlerden üretilen makaleler, karşılıklı olarak taranmış ve analize dahil edilmemiştir. ltler belirlendikten sonra anahtar kelimeleri belirlemek amacıyla alanyazında n tarama yapılmıştır. Yapılan n tarama sonucu ‘‘pandemi’’, ‘‘pandemi sürecinde eğitim’’, ‘‘salgın sürecinde eğitim’’, ‘‘Covid 19’’, ‘‘Corona’’, ‘‘uzaktan eğitim’’, ‘‘uzaktan eğitim zorlukları’’, ‘‘uzaktan eğitim görüş’’, ‘‘uzaktan eğitim başarı’’,

“uzaktan eğitim tutum” ve “Türkiye’de uzaktan eğitim” anahtar kelimeleri belirlenmiştir. Çalışmalara ulaşmak için Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) Ulusal Tez Merkezi, YÖK-AKADEMİK, TÜBİTAK ULAKBİM, SO-BİAD, ASOS İndeks, DergiPark, Google Akademik, Education Resources Information Center: ERIC, Springer, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Taylor & Francis Online, Wiley Online Library Full Collection, EBSCO-host veri tabanları taranmıştır. Yapılan taramalar ile 201 tez ve 174 makaleye ulaşılmıştır. Ancak, bu kaynaklar arasından eğitim alanıyla uyumsuz olanlar dikkate alınmamış, böylece 175 tez ve 143 makale araştırmanın örnekleme oluşturmuştur.

2.3. Verilerin analizi

Araştırmanın verileri, incelenen makaleler ve tezlerden elde edilen bilgilerin toplanmasını sağlayan ve araştırmacılar tarafından geliştirilen kontrol bilgi formu kullanılarak elde edilmiştir. Kontrol bilgi formu, araştırma sorularını ele alacak şekilde tasarlanmıştır. Bu form için üç alan uzmanın görüşü alınmıştır. Formda, incelenen makaleler ve tezlerin yayınlanma tarihleri, hangi disipline ait oldukları, kademeleri, araştırma ve örnekleme yöntemleri gibi bilgiler yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz toplanan verilerin daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlanmasını ifade eder. Bu analizde dört aşama gözetilir: veri analizi için çerçeve oluşturma, verileri okuma ve düzenleme, elde edilen verileri tanımlama ve ulaşılan bulguları açıklama, ilişkilendirme ve anlamlandırma (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu doğrultuda analiz sürecinde her bir makale yılına, disiplinine, araştırma ve örnekleme yöntemine, göre sınıflandırılmıştır. Word ve Excel gibi yazılımlar kullanılarak düzenlenen veriler tablolar halinde sunulmuştur.

2.4. Araştırmada etik

Bu çalışma, canlılarla ilgili herhangi bir uygulama içermediği için etik komisyon kararına ihtiyaç duyulmamıştır. Nitel araştırmaların şeffaf açık ve net olması çalışmanın inandırıcılığı, geçerliliği ve güvenilirliği etkiler (Braun & Clarke, 2013). Bu kapsamda veri toplama ve analiz süreçleri detaylı bir biçimde açıklanmıştır. Ayrıca, araştırma ve yayın etik kurallarına uygun olarak hareket edilmiş, atıflar bilimsel standartlara uygun bir şekilde yapılmış ve kullanılan kaynaklar doğru bir biçimde belirtilmiştir. Araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği sağlamak için araştırma soruları ve çalışmanın amacı net ve açık bir şekilde sunulmuştur. Çalışmaların hangi dizinlerden/veri tabanlarından elde edildiği açıklanmıştır. Araştırmada farklı veri kaynaklarına başvurulmuş; sadece makaleler değil, tezler de analiz sürecine dâhil edilmiştir. Çalışmanın anlaşılabilirliğini artırmak ve incelemeyi kolaylaştırmak amacıyla tablolar kullanılmıştır. Ayrıca, iç tutarlığı sağlamak için alanında uzman üç eğitimcinin görüşlerine başvurulmuş ve çalışmanın alt soruları ile kontrol bilgi formu bu geri bildirimlere göre düzenlenmiştir. Son olarak elde edilen veriler iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak analiz edilmiş ve sonuçları karşılaştırılmıştır. Uzmanların konu hakkındaki görüşleri “Güvenirlilik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x100” formülü kullanılarak hesaplanmış ve güvenirlilik % 90 bulunmuştur. Hesaplamaların % 70 üzerinde olması araştırmanın güvenilir olduğunu göstermektedir (Miles & Huberman, 2016).

3. Bulgular

Bu bölümde çalışmaların değerlendirilmesiyle elde edilen bulgular, araştırmanın problemleri doğrultusunda incelenmiş ve sunulmuştur.

3.1. Pandemi sürecinde eğitimle ilgili araştırmalarının sayılarının yıllara göre dağılımı

Pandemi süreci ile ilgili eğitim alanında yazılmış makale ve tezlerin yıllara göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Pandemi sürecinde eğitimle ilgili araştırmalarının yayımlandıkları yıllar

Yıllar	Makale sayısı	Tez sayısı
2020	10	0
2021	44	44
2022	63	108
2023	26	23
Toplam	143	175

Tablo 1 incelendiğinde pandemi sürecinde eğitimle ilgili makaleler araştırmaya konu olan tüm yıllarda yazılmış, en fazla 63 makale ile 2022, en az 10 makale ile 2020 yıllarında kaleme alınmıştır. 2020 yılında herhangi bir tez yayımlanmamış, en fazla tez 108 adet ile 2022 yılında tespit edilmiştir.

3.2. Pandemi sürecinde eğitimle ilgili araştırmalarının disiplinlere göre dağılımı

Araştırmada eğitim yönetimi ve birden fazla disipline hitap eden çalışmalar eğitim bilimleri kapsamında değerlendirilmiştir. Pandemi sürecinde eğitim alanında yazılan makale ve tezlerin disiplinlere göre dağılımı Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. Pandemi sürecinde eğitim ile ilgili araştırmaların yazıldıkları disiplinler

Disiplinler	Makale sayısı	Tez sayısı
Beden Eğitimi ve Spor	3	5
Bilişim Teknolojileri ve Yazılım	6	12
Biyoloji	1	1
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	1	0
Eğitim Bilimleri (Eğitim Yönetimi)	57	39
Edebiyat	1	0
Fen Bilimleri	6	17
Görsel Sanatlar	2	1
Güzel Sanatlar	2	0
Kimya	1	2
Matematik	10	9
Meslek Dersleri(Mobilya, Metal vb)	0	2
Müzik	3	4
Okul Öncesi	4	11
Özel Eğitim	5	5
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (PDR)	5	3
Sınıf Öğretmenliği	25	24
Sosyal Bilgiler	8	6
Sosyoloji	0	1
Türkçe	0	4
Yabancı Dil	3	29
Toplam	143	175

Tablo 2’nin verileri incelendiğinde araştırma kapsamında değerlendirilen makalelerin 18 farklı disiplinde kaleme alındığı, en fazla makalenin 57 makale ile eğitim bilimleri (Eğitim Yönetimi) alanına ait olduğu, en az makalenin ise 1’er makale ile biyoloji, din kültürü ve ahlak bilgisi, edebiyat ve kimya alanında yazıldığı görülmektedir. Araştırma kapsamında değerlendirilen lisansüstü tezlerde ise 18 farklı disiplinde tezlerin yazıldığı, en fazla tezin 39 lisansüstü tez ile eğitim bilimleri (eğitim yönetimi) alanında olduğu, en az tez yazılan disiplinlerin 1’er tez ile biyoloji, görsel sanatlar ve sosyoloji olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Pandemi sürecinde eğitimle ilgili araştırmalarının kademelerine göre dağılımı

İncelen bazı çalışmalar örnekleme farklı eğitim kademelerinden seçmiştir. Bu kapsamda bir makale veya lisansüstü tez birden fazla eğitim kademesi ile ilgili olabilmektedir. Ayrıca özel eğitimin farklı eğitim kademelerinde olabileceği göz önünde bulundurulmuş bu başlık altında değerlendirilmiştir. Pandemi sürecinde eğitim alanında yazılmış makale ve tezlerin eğitim kademelerine göre dağılımı Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Pandemi sürecinde eğitim ile ilgili araştırmaların yazıldıkları kademeler

Eğitim kademesi	Makale sayısı	Tez sayısı
Özel Eğitim	5	3
Okul Öncesi	16	28
İlkokul	45	69
Ortaokul	38	74
Lise	29	47
Ön Lisans	3	2
Lisans	39	26
Lisansüstü	7	13
Toplam	182	265

Tablo 3 incelendiğinde 8 farklı eğitim kademesinde bilimsel çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Pandemi süreci ile ilgili eğitim alanında 45 makale ilkökul, 38 makale ortaokul düzeyinde kaleme alınmıştır. En az makale

ise 3 makale ile ön lisans kademesine aittir. Lisansüstü tez açısından 74 tez ortaokul, 69 tez ilköğretim düzeyinde yapılmıştır. En az tez 2 tez ile ön lisans düzeyindedir.

3.4. Pandemi sürecinde eğitim ile ilgili araştırmaların araştırma yöntemlerine göre dağılımı

Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin aynı anda kullanıldığı çalışmalar karma yöntemli, kullanılan araştırma yöntemi ile ilgili herhangi bir bilgi verilmeyen bilimsel çalışmalar ise belirtilmeyen olarak değerlendirilmiştir. Pandemi sürecinde eğitim alanında yazılmış makale ve tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı Tablo 4'te ele alınmıştır.

Tablo 4. Pandemi sürecinde eğitim ile ilgili araştırmaların araştırma yöntemleri

Araştırma yöntemi	Makale sayısı	Tez sayısı
Nitel Araştırma Yöntemi	94	93
Nicel Araştırma Yöntemi	32	43
Karma Yöntem	15	39
Belirtilmeyen	2	0
Toplam	143	175

Tablo 4 verileri kaleme alınan makale ve lisansüstü tezlerin nitel, nicel ve karma araştırma yöntemleri ile yazıldığını göstermektedir. Araştırma kapsamında değerlendirilen makalelerden 94 makalede nitel, 32 makalede nicel, 15 makalede ise karma yöntem kullanılmıştır. İki makalede ise kullanılan bilimsel araştırma yöntemi ile ilgili bilgi verilmemiştir. İncelenen lisansüstü tezlerin 93'ü nitel, 43'ü nicel ve 39'u karma araştırma yöntemi ile hazırlanmıştır.

3.5. Pandemi sürecinde eğitimle ilgili araştırmalarının örnekleme yöntemlerine göre dağılımı

İncelenen araştırmaların örnekleme yöntemi araştırmacıların makale ve tezlerinde yazdıkları gibi ele alınmış, araştırmada kullanılan örneklem ve yöntemi ile ilgili herhangi bir bilgi verilmeyen çalışmalar belirtilmeyen olarak nitelendirilmiştir. Pandemi sürecinde eğitim alanında yazılmış makale ve tezlerin tercih edilen örnekleme yöntemine göre dağılımı Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5. Pandemi sürecinde eğitim ile ilgili araştırmaların örnekleme yöntemleri

Örnekleme yöntemi	Makale Sayısı	Tez Sayısı
Amaçlı Örnekleme	13	20
Basit Seçkisiz Örnekleme	3	9
Amaçlı Seçkili Örnekleme		2
Aykırı veya Anormal Durum Örnekleme	1	
Benzeşik (Homojen) Örnekleme		1
Durum Örnekleme	4	
Kartopu veya Zincir Örnekleme	4	5
Kolay Ulaşılabilir veya Elverişli Örnekleme	29	41
Kota Örnekleme		1
Küme Örnekleme	2	1
Maksimum Çeşitlilik Örnekleme	26	32
Ölçüt (Kriter) Örnekleme	24	28
Rastgele Örnekleme	2	5
Uygun Örnekleme	14	25
Belirtilmeyen	21	5
Toplam	143	175

Tablo 5'e ait verilere göre araştırmaya konu olan makaleler 12 farklı örnekleme yöntemi ile ele alınmıştır. Araştırma kapsamında 29 makale kolay ulaşılabilir durum örnekleme, 26 makale maksimum çeşitlilik ve 24 makalede ölçüt örnekleme yöntemi takip edilmiştir. Aykırı durum örnekleme bir makale de tespit edilmiştir. Lisansüstü tezlerde ise 13 farklı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda 41 tez kolay ulaşılabilir durum örnekleme, 32 tez maksimum çeşitlilik ve 28 tez de ölçüt örnekleme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Benzeşik örnekleme, kota örnekleme ve küme örnekleme yöntemleri birer tezde kullanılmıştır. Ayrıca 21 makalede ve 5 tezde kullanılan örnekleme yöntemi ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir.

4. Sonuç, tartışma ve öneriler

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular ışığında araştırmanın problemleri ile ilgili ulaşılan sonuçlar değerlendirilerek bu bölümde yorumlanmıştır.

4.1. Türkiye’de pandemi sürecinde yapılan araştırmaların yıllara göre dağılımı

Pandemi sürecinde Türkiye’de eğitim alanında yazılan makale ve tezlerin yıllara göre dağılımına bakıldığında 2020 yılında 10 makalenin kaleme alındığı, ancak tez yapılmadığı anlaşılmaktadır. 2021 yılında 44 makale ve 44 lisansüstü tez, 2022 yılında 63 makale ve 108 lisansüstü tez, 2023 yılında ise 26 makale ve 23 lisansüstü tez yayımlanmıştır. 2020’de pandemi sürecinin eğitimle ilgili lisansüstü tezlerin yayımlanmamasında etkili olduğuna inanılan faktörler arasında, pandeminin aynı yıl başlaması, tez için araştırma ve yazma süresinin yetersiz olması, ve pandemi nedeniyle araştırma ve yazma imkanlarının kısıtlanması bulunmaktadır. 2021 ve 2022 yıllarında, hem makaleler hem de lisansüstü tezler oldukça yoğun bir şekilde üretildiği gözlemlenmiştir. Ancak en fazla makale ve tezin 2022 yılında yayımlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç en fazla makale ve tezin 2021 yılında yazıldığı sonucuna ulaşan Avcı (2023) ve Bilgin (2022) çalışmaları ile kısmen çelişmektedir. Makale ve tezlerin en fazla 2022 yılında yazılmasında; 2020 ve 2021 tarihleri arasında Covid 19 salgınının etkisini yoğun olarak sürdürmesi ve okulların kapalı olması etkili olmuş olabilir. Bununla birlikte bilim dünyasının Covid 19 ile ilgili bilgi birikiminin artması bir başka etken olarak ele alınabilir. 2023 yılında yayımlanan makale ve tez sayısının azalmasında Covid 19 salgınının etkilerinin azalmış olması ile pandeminin küresel acil durum konumundan çıkması, yüzyüze eğitime geçilmiş olması ve pandemi sürecinin güncelliğini yitirmiş olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Pandemi süreci eğitimle ilgili yazılan yabancı literatürde de 2020’den itibaren yapılan araştırma sayısı artmıştır (Cretu, & Ho, 2023).

4.2. Türkiye’de pandemi sürecinde yapılan araştırmaların disiplinlere göre dağılımı

Pandemi döneminde eğitim alanında yapılan çalışmalar; okul öncesi, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde disiplinlere göre dağılım göstermektedir. Bu alanlar; Beden Eğitimi, Bilişim Teknolojileri, Biyoloji, Eğitim Yönetimi, Fen Bilimleri, Kimya, Matematik, Meslek Dersleri, Müzik, Okul Öncesi, Özel Eğitim, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Resim, Sınıf Öğretmenliği Sosyal Bilgiler, Türkçe ve Yabancı Dil olmak üzere 175 lisansüstü tez yazılmıştır. En fazla 39 adet ile Eğitim Yönetimi en az 1’er adet ile Biyoloji, Güzel sanatlar ve Sosyoloji alanında tezin kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Makale olarak; disiplin belirtilmeyen veya farklı disiplinlerin aynı makalede yer aldığı araştırmalar, Genel konulu araştırmalar, Fen Bilimleri, Sınıf Öğretmenliği, Edebiyat, Sosyal Bilgiler, Matematik, Görsel Sanatlar, Güzel Sanatlar, Özel Eğitim, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Müzik, Beden Eğitimi, Kimya, Biyoloji, Bilişim Teknolojileri, Yabancı Dil, Okul Öncesi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Özel Eğitim, alanlarında olmak üzere toplam 143 makale yazılmıştır. En fazla makale 57 adet ile farklı disiplinlerin bir arada olduğu veya disiplini belirtilmeyen araştırmada Genel konulu araştırmalar adı altında değerlendirilen alanda yazılmış, en az ise 1 makale ile Biyoloji, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Edebiyat ve Kimya alanlarında tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan makale ve lisansüstü tezlerin en fazla Eğitim Bilimleri ve Eğitim Yönetimi alanında olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç Bilgin’in (2022) araştırması ile paralellik göstermektedir. Araştırmaların disiplinlere dağılımı incelendiğinde gerek makale gerekse tezlerin 18 farklı disiplinlere dağıldığı bu durum da pandeminin hemen hemen her alanı etkilediği ve insanları farklı disiplinlerde araştırmaya sevk ettiği şeklinde ifade edilebilir. Benzer şekilde Taşkın & Kuru Çetin (2021) 15 farklı disiplin, Avcı (2023) 19 farklı disiplin ile ilgili makale ve lisansüstü tezini örneklem olarak ele almışlardır. Balım vd. (2022), 2020-2021 yıllarında yapılan çalışmaların genel olarak sınıf öğretmenleri, fen bilimleri öğretmenleri, okul öncesi öğretmenleri, matematik öğretmenleri ve Türkçe öğretmenleri ile yoğun olarak çalışıldığını ifade etmiştir. Özellikle uygulama gerektiren beden eğitimi, müzik, resim ve bilgisayar gibi dersler ve bu alanda görev yapan öğretmenler üzerine yapılan çalışmaların az olduğuna dikkat çekmiştir. Uygulamalı disiplinler konusunda az da olsa araştırmalar mevcuttur (Akyurek, 2020; Özkanlı, 2020). Yabancı literatürde de bu alanlara yönelik beden eğitimi (Mercier vd. 2021), müzik (Thornton, 2020), resim (Alsuwaida, 2022) çalışma mevcuttur.

4.3. Türkiye’de pandemi sürecinde yapılan araştırmaların çalışıldığı kademelere göre dağılımı

Pandemi döneminde eğitim alanında özel eğitim, okul öncesi, ilkokul, ortaokul, lise, ön lisans, lisans ve lisansüstü kademelerinde hem tez hem de makale yazılmıştır. Gerek makale gerek tezlerin bazılarında birden fazla kademedeki örneklem alınmıştır. Bu süreçte 74 adet tez ortaokul, 69 adet ilkokul kademesine yönelik yayımlanmıştır. En az 2 adet olarak ön lisans düzeyinde tez tespit edilmiştir. Özel Eğitim kademesine 3 adet tez belirlenmiştir. Makaleler olarak en fazla 45 adet ile ilkokul, 38 adet ortaokul kademesinde kaleme alınmıştır. 3 makale

ile en az ön lisans düzeyinde yazıldığı belirlenmiştir. Yapılan başka çalışmalarda da benzer bulgular ortaya konulmaktadır (Avcı, 2023; Taşkın & Kuru Çetin, 2021). Bu çalışmadan farklı olarak yabancı literatürde okul öncesi kademesine yönelik eğitim araştırmaları mevcuttur (Su vd. 2022). Bunun yanında ilkökul seviyesinden yükseköğretime geniş yelpazede araştırmalar da belirlenmiştir (Bismala & Manurung, 2021; Guppy vd. 2022; Küçük vd. 2022; Pressley, 2021). Ayrıca ilköğretimden ortaöğretime öğrencilerin öğrenme düzeyleri karşılaştırılmıştır (Panagouli vd. 2021). Hem öğrenci hem de öğretmenlerin yaşadıkları zorluklar da araştırılmıştır (Aisha & Ratra, 2022).

4.4. Türkiye’de pandemi sürecinde yapılan araştırmaların kullandıkları araştırma yöntemlerine göre dağılımı

Araştırmada bu süreçte yapılan çalışmaların araştırma yöntemlerine bakılmıştır. 93 tezde Nitel Araştırma, 43 tezde Nicel Araştırma, 39 tezde ise nitel ve nicel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Makalelerin 94’ü Nitel Araştırma, 32’si Nicel Araştırma ve 15 tanesi de Karma Yöntem Araştırması ile yazılmıştır. 2 makalede yöntem belirtilmemiştir. Bu sonuç pandemi sürecinde hem tez hem de makale araştırmalarında en fazla nitel araştırma yönteminin kullanıldığını göstermektedir. Bu araştırmalarda nitel yöntemin olgu bilim deseninin en çok tercih edildiği de belirlenmiştir. Bu bulgular Bilgin (2022), Taşkın & Kuru Çetin (2021) tarafından yapılan çalışmalar ile paralellik göstermektedir. Balım vd. (2022) tarafından yapılan araştırmada, 2020-2021 yılları arasındaki çalışmaların %71,43’ünün nitel araştırma yöntemlerini tercih ettiği, nicel araştırma yöntemlerinin ve özellikle karma araştırma yöntemlerinin ise çok az kullanıldığı bulunmuştur. Bu **sonuçta**, araştırmacıların yeni süreç hakkında hızlı ve derinlemesine bilgi edinme isteği, nitel araçların veri toplama açısından daha az soru içermesi ve daha hızlı hazırlanmasının etkili olduğunu düşündürmektedir.

Araştırmanın bu sonuçları, Avcı (2023) tarafından gerçekleştirilen araştırmada elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir. Her iki çalışma da, nitel araştırma yöntemlerinin kullanım oranının yüksek olduğunu belirlenmiştir. Avcı’nın çalışmasına göre, lisansüstü tezlerin %40’ında nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu, **Balım vd. (2022)** tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarına ters düşmekte bu araştırmanın bulgusu ile benzerlik göstermektedir. Ek olarak, nitel araştırma yönteminin tercih edilmiş olmasının temel nedenlerinden birinin, araştırma konularının daha detaylı bir şekilde incelenmesi ve anlaşılması amacıyla kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Nitel araştırma yöntemi, katılımcıların deneyimlerini ve görüşlerini derinlemesine anlama ve açıklama fırsatı sunar. Bu nedenle, pandemi süreci gibi karmaşık bir konuyla ilgili daha fazla içgörü elde etmek için bu yöntemin tercih edilmesi anlaşılabilir bir yaklaşım olabilir. Ayrıca, nitel araştırma yöntemi, araştırma deseninde esneklik sağlar ve araştırmacılara katılımcılarla daha yakından etkileşimde bulunma şansı verir. Nitel araştırma verilerinin elde edilmesi ve analizinin diğer yöntemlere göre daha kolay olması da tercih edilme nedenlerinden biri olabilir. Yabancı literatürde de Tarama (Anket) (Beckmann & Ehmke, 2023; König vd. 2020; West, 2022), Deneysel Araştırma (Pressley, 2021 Karma Yöntem Araştırması (Wakhidah vd. 2021) yöntemleri belirlenmiştir.

4.5. Türkiye’de pandemi sürecinde yapılan araştırmaların örnekleme yöntemine göre dağılımı

Eğitim alanında yapılan çalışmaların örnekleme yöntemi dağılımı incelendiğinde gerek makale gerekse tezlerde hemen bütün örnekleme yöntemlerinden faydalandığı söylenebilir. Tezlerde en fazla kullanılan yöntem 41 adet ile Kolay Ulaşılabilir Durum Örnekleme yöntemi iken, en az 1’er adet tez ile Benzeşik (Homojen) Örnekleme, Kota Örnekleme ve Küme Örnekleme yöntemleri olmuştur. Makalelerde de örnekleme en fazla 29 makale ile Kolay Ulaşılabilir Durum Örnekleme yöntemi ile az 1 adet ile Aykırı (Anormal) Durum Örnekleme yöntemleri ile belirlenmiştir. Araştırmada oldukça farklı örnekleme yöntemlerinin kullanılmış olması yapılan araştırma alanlarının ve araştırmanın çalışma gruplarının farklılığına işaret etmektedir. Ayrıca makale ve tezlerde kullanılan örnekleme yöntemi dağılımında da paralellik olduğu göze çapmaktadır. Pandemi sürecinde örneklemeden veri toplamanın örnekleme ulaşmanın zorluğunu da ortaya koymaktadır. Benzer şekilde pandemi sürecinde eğitimle ilgili yapılan yabancı araştırmalarda da Uygun Örnekleme (Rucsanda vd., 2021) Kolay Örnekleme ve Kartopu Örnekleme (Pressley, 2021), Rastgele Örnekleme (D’Agostino vd. 2021) gibi örnekleme yöntemleri çeşitlilik göstermektedir. Araştırma bulguları ışığında aşağıdaki öneriler sunulabilir.

1. Araştırma kapsamında yapılan çalışmaların tercih ettikleri yöntemlerin eğilimleri incelenirken, bu farklı sonuçların nedenleri ve etkileri daha ayrıntılı bir şekilde ele alınabilir.
2. Pandemi döneminde eğitim alanında yapılan yabancı araştırmalar incelenebilir.
3. Pandemi sürecinde eğitimle ilgili Türkiye ve yabancı ülkelerde yapılan araştırmaların eğitimlerinin belirlenmesine yönelik araştırmalar yapılabilir.

4. Pandemi döneminde eğitim alanındaki çalışmalarda görüşlerine başvuru alan kişilere (öğretmen, öğrenci, veli, araştırma görevlisi vb) dair bir çalışma gerçekleştirilebilir.
5. Pandemi döneminde eğitim alanında yazılan makale ve tezlerin bulgularının kategorize edilmesine yönelik çalışma gerçekleştirilebilir.
6. Pandemi döneminde eğitim alanında yazılan tezlerin üniversitelere dağılımları incelenebilir.

Kaynakça

- Ağır, F. (2007). *Özel okullarda ve devlet okullarında çalışan ilköğretim öğretmenlerinin uzaktan eğitime karşı tutumlarının belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Aisha, N. & Ratra, A. (2022). Online education amid covid-19 pandemic and its opportunities, challenges and psychological impacts among students and teachers: a systematic review. *Asian Association of Open Universities Journal*, 17 (3), 242-260.
- Akyurek, R. (2020). The views of lecturers about distance music education process in the pandemic period, *International Journal of Education Technology And Scientific Researches*. 5, (13), 1790-1833.
- Alsuwaida, N. (2022). Online courses in art and design during the coronavirus (covid-19) pandemic: Teaching Reflections From a First-Time Online Instructor. *SAGE Open*, 12 (1). <https://doi.org/10.1177/21582440221079827>
- Altıparmak, M., Kurt, İ.D. & Kapıdere, M. (2011). E-Öğrenme ve uzaktan eğitimde açık kaynak kodlu öğrenme yönetim sistemleri. In Akgül, M., Derman, E., Özgüt, A., Çağlayan, U., Ertürkler, M., Karakaplan, M. (Eds.) *Akademik Bilişim'11 - XIII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*. İnönü Üniversitesi, Malatya, (ss. 343-351).
- Arıcı Doğan, D. & Pamuk, İ. (2022). Uzaktan eğitim sürecinde ergenlerin çevrimiçi oyunlara yönelik deneyimleri: Fenomenolojik bir araştırma. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 8 (1), 71-86. <https://doi.org/10.24289/ijsser.1032025>
- Avcı, F. (2023). Türkiye'de pandemi sürecinde uzaktan eğitimi konu alan bilimsel araştırmaların değerlendirilmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 13 (1), 401-430. <https://doi.org/10.24315/tred.1035636>.
- Balaman, F. & Hanbay Tiryaki, S. (2021). Corona virüs (covid-19) nedeniyle mecburi yürütülen uzaktan eğitim hakkında öğretmen görüşleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 52-84. <https://doi.org/10.15869/ito-biad.769798>.
- Balcı, A. (2022). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Kısmen Genişletilmiş 16. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Balım, A. G., Altay, E. & Öztaş, B. (2022). Covid-19 sürecinde uzaktan eğitime yönelik öğretmenler üzerine yapılan çalışmaların incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (62), 503-526. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.1030050>.
- Beckmann, T & Ehmke, T. (2023). Remote internships: the experiences of pre-service teachers during the covid-19 pandemic, *Cogent Education*, 10 (2), <https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.2260679>
- Bilgin, E. (2022). *Pandemi sürecinde Türkiye'deki uzaktan eğitim üzerine yapılan araştırmaların incelemesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Bismala, L. & Manurung, Y. H. (2021). Student satisfaction in E-learning along the covid-19 pandemic with importance performance analysis. *International Journal of Evaluation and Research in Education (IJERE)*. 10, (3), 753-759. <http://dx.doi.org/10.11591/ijere.v10i3.21467>
- Braun, V. & Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. Sage
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak K., E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (Genişletilmiş 12. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Castelli F.R, & Sarvary M.A. (2021). Why students do not turn on their video cameras during online classes and an equitable and inclusive plan to encourage them to do so. *Ecology and Evolution*, 11, 3565–3576. <https://doi.org/10.1002/ece3.7123>.
- Cretu, D. M & Ho Y-S. (2023). The Impact of covid-19 on educational research: A bibliometric analysis. *Sustainability*, 15 (6), 5219. <https://doi.org/10.3390/su15065219>
- Çakır, H., Taban, G. & Taşer, M. (2023). Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitim planlaması ve yönetim yaklaşımları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (1), 107-122. <https://doi.org/10.33206/mjss.1093160>.
- Çoban, S. (2012). Uzaktan ve teknoloji destekli eğitimin gelişimi. In Akgül, M., Çağlayan, U., Derman, E., Özgüt, A., Baranseli, E., Özdemir, Ş. (Eds.) 12. *Türkiye'de internet konferansı bildiriler kitabı*. Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi, Eskişehir, (ss. 63-69).
- D'Agostino E.M., Urtel, M., Webster, C.A., McMullen, J. & Culp, B. (2021). Virtual physical education during covid-19: exploring future directions for equitable online learning tools. *Front Sports Act Living*. 26 (3), 716566. <https://doi.org/10.3389/fspor.2021.716566>.

- Demir, F. & Özdaş, F. (2020). Covid-19 sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 273-292. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.775620>
- Gessler, Alagöz, H. (2022). "Ready to learn online? lessons from the covid-19 pandemic in Turkey". *Central and Eastern European EDem and EGov Days* 341, 371-83. <https://doi.org/10.24989/ocg.v341.27>
- Guppy, N., Verpoorten, D., Boud, D., Lin, L., Tai, J. & Bartolic, S. (2022). The Post-covid-19 future of digital learning in higher education: views from educators, students, and other professionals in six countries. *British Journal of Educational Technology*, 53, 1750-1765. <https://doi.org/10.1111/bjet.13212>
- Gülbahar, Y. (2012). E-Öğrenme ortamlarında katılımcıların hazır bulunuşluk ve memnuniyet düzeylerinin ölçülmesi için ölçek geliştirme çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 45 (2), 119- 137.
- Güney Demirdöken, G. (2022). *Türkiye'de covid-19 salgını döneminde ortaya konan uzaktan eğitim çalışmalarının değerlendirilmesi: bir meta-sentez çalışması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Hızal, A. (1983). Eğitimde teknolojiden yararlanmak, eğitim teknolojisi midir?. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 16 (1), 277-286. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000926
- Hrastinski, S. (2008). The potential of synchronous communication to enhance participation in online discussions: A case study of two e-learning courses. *Information ve Management*, 45, 7, 499-506. <https://doi.org/10.1016/j.im.2008.07.005>
- Işık, A. H., Karacı, A., Özkaraca, O. & Biroğul, S. (2010). Web tabanlı eşzamanlı (senkron) uzaktan eğitim sistemlerinin karşılaştırmalı analizi. In Akgül, M., Derman, E., Çağlayan, U., Özgüt, A., Yılmaz, T. (Eds.) *12. XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*. ss. (361-368).
- Kandıran, E., Gümüş, B. & Özer, M.A. (2022). Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitimin twitter yansımalarının duygu analizi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 8 (3), 228-242. <https://doi.org/10.24289/ijsser.1102248>
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan eğitim*. 1. baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- König, J., Jäger-Biela, D. J., & Glutsch, N. (2020). Adapting to online teaching during covid-19 school closure: Teacher education and teacher competence effects among early career teachers in Germany. *European Journal of Teacher Education*, 43 (4), 608-622. <https://doi.org/10.1080/02619768.2020.1809650>
- Kurnaz, A., Kaynar, H., Şentürk Barışık, C. & Doğrukök, B. (2020). Öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 293-322. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.787959>
- Küçük Avcı, Ş., Topal, M. & İstanbullu, A. (2022). The effects of the covid-19 pandemic on distance education in higher education: a bibliometric analysis study. *Croatian Journal of Education*. 24, 457-488. <https://doi.org/10.15516/cje.v24i2.4534>
- Memişoğlu, S. P. & Gülmez, F.M. (2023). Okul müdürlerinin uzaktan eğitim döneminde gerçekleştirdiği denetim faaliyetlerine ilişkin karşılaşılan sorunlar ve sürece ilişkin öneriler. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 9 (2), 127-143. <https://doi.org/10.24289/ijsser.1269665>
- Mercier, K., Centeio, E., Garn, A., Erwin, H., Marttinen, R. & Foley, J. (2021). Physical education teachers' experiences with remote instruction during the initial phase of the covid-19 pandemic. *Journal of Teaching in Physical Education*. 2021, 40, (2), 337-342.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber*. Gözden geçirilmiş yeni basım. Ankara: Nobel Akademik yayıncılık.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (2016). *Nitel veri analizi*. 2. baskı. (Sadegül Akbaba Altun, Ali Ersoy Ed.), Ankara: Pegem Akademi.
- Moore, M. G., & Kearsley, G. (2011). *Distance education: A systems view of online learning*. Wadsworth, Belmont, CA
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal araştırma yöntemleri: nitel ve nicel yaklaşımlar I-II*. Sedef Özge (Çev). İstanbul: Yayınodası Yayınları.
- Olcay, A. & Döş, B. (2016). Turizm eğitimi alan öğrencilerin internete dayalı uzaktan eğitim yöntemine yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 727-750.
- Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD. (2020, 10 November). The territorial impact of Covid-19: Managing the crisis across levels of government. <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-territorial-impact-of-covid-19-managing-the-crisis-across-levels-of-government-d3e314e1/>.
- Özkanlı, Ü. (2020). Art education during pandemic process. *Journal for the Interdisciplinary. Art and Education*, 1 (2), 97-105. <http://dx.doi.org/10.29228/jiae.9>
- Özudoğru, G. (2021). Problems faced in distance education during covid-19 pandemic. *Participatory Educational Research (PER)*, 8 (4), 321-333.
- Panagoulis, E., Stavridou, A., Savvidi, C., Kourti, A., Psaltopoulou, T., Sergeantanis, T. N., & Tsitsika, A. (2021). School Performance among children and adolescents during covid-19 pandemic: a systematic review. *Children*, 8 (12), 1134. <http://dx.doi.org/10.3390/children8121134>

- Park, Y.J. & Bonk, C.J. (2007). Is online life a breeze? A case study for promoting synchronous learning. *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching*, 3 (3), 307-323.
- Pressley, T. (2021). Returning to teaching during covid-19: An empirical study on elementary teachers' self-efficacy. *Psychology Schools*, 58, (8), 1611-1623. <https://doi.org/10.1002/pits.22528>
- Rovai, A. P., Downey, J. R. (2010). Why some distance education programs fail while others succeed in a global environment. *The Internet and Higher Education*, 13 (3), 141-147. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2009.07.001>
- Rucsanda M.D., Belibou A. & Cazan A. M. (2021). Students' attitudes toward online music education during the covid 19 lockdown. *Front Psychol.* 17 (12), 753-785. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.753785>
- Seyhan, A. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının covid-19 salgını sürecinde uzaktan eğitim deneyimleri ve görüşleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 7 (3), 65-93. <https://doi.org/10.51948/auad.910385>
- Simonson, M. (2006). Teaching courses online: A challenge for the field. *Fischler College of Education: Faculty Articles*. 144. available at: https://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1019&context=fse_facarticles/
- Su, J., Ng, D. T. K., Yang, W. & Li, H. (2022). Global trends in the research on early childhood education during the covid-19 pandemic: a bibliometric analysis. *Education Sciences*, 12 (5), 331. <http://dx.doi.org/10.3390/educsci12050331>
- Tanta, A. (2021). *Pandemiden kaynaklı uzaktan eğitim sürecinde sosyal bilgiler derslerine yönelik öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Taşkın P, & Kuru Çetin, S. (2021). Pandemi Eylemleri İlgili Makalelerin Tematik Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (elektronik)*, 20 (80), 1970-1981. <https://doi.org/10.17755/esosder.919955>
- Thornton, L. (2020). Music education at a distance. *Journal of Music Teacher Education*, 29 (3), 3-6. <https://doi.org/10.1177/1057083720928615>.
- Uğraş Dikmen A., Kına M., Özkan S., & İlhan M. N (2020). COVID-19 Epidemiyolojisi: Pandemi Ne Öğrendik. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 2020; 1 (Özel Sayı), 29-36. <https://doi.org/10.34084/bshr.715153>
- United Nations International Children's Emergency Fund. (2021). COVID-19 and School Closures One year of education disruption. <https://data.unicef.org/resources/one-year-of-covid-19-and-school-closures/>
- Urdu, T. A., & Weggen C. C. (2000). Corporate elearning: Exploring a new frontier. WR Hambrecht Co. available at: http://cclp.mior.ca/Reference%20Shelf/PDF_OISE/Corporate%20e-learning.pdf
- Üçer, N. (2020). Pandemi (covid-19) sürecinde uzaktan eğitim araçlarının etkinliğinin üniversite öğrencileri tarafından değerlendirilmesine kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı açısından bir bakış, *Global Media Journal*, 11 (21), 206-233.
- Wakhidah, N., Erman, E., Widyaningrum, A. & Vera, N. A. (2021). Reflection online learning during pandemic and new normal: barriers, readiness, solutions, and teacher innovation. *Jurnal Pendidikan Indonesia*, 10 (3), 464-474, <https://doi.org/10.23887/jpi-undiksha.v10i3.31093>
- West, M. (2022). The Impact of covid-19 on college student perceptions of learning and class grades. *Community College Journal of Research and Practice*, 46 (11), 769-777, <https://doi.org/10.1080/10668926.2022.2079024>
- World Health Organization. (2020). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 – 11 March 2020. <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>.
- World Health Organization. (2023). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing – 5 May 2023. <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing---5-may-2023>
- Yadigar, G. (2010). *Uzaktan eğitim programlarının etkililiğinin değerlendirilmesi: G.Ü. bilişim sistemleri uzaktan eğitim tezsiz yüksek lisans programı örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yang, Y., & Cornelius, L. F. (2004). Students' perceptions towards the quality of online education: A qualitative approach. *Association for Educational Communications and Technology*, 27, 861-877.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yin, R. K. (2017). *Durum çalışması araştırması uygulamaları*. 3. baskı.. (İ. Günbayı, Çev.), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yorgancı, S. (2014). WEB tabanlı uzaktan eğitim yönteminin öğrencilerin matematik başarılarına etkileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23 (3), 1401-1420.

Extended abstract

Introduction

During the COVID-19 pandemic, governments worldwide implemented various measures such as curfews, mask-wearing, physical distancing, and personal hygiene rules to mitigate the effects of the outbreak. These measures led to changes in habits across various sectors of society, including social, cultural, economic, political, military, and educational domains (WHO, 2023). Remarkably, the field of education was significantly impacted by the pandemic. Many countries were forced to close schools or operate them at limited capacity, necessitating the need to provide remote education to students. Students followed their classes from home or remotely attended virtual classrooms using computers, tablets, and the Internet. Various digital tools and platforms were employed for remote education. Teachers and students conducted the teaching and learning process utilizing technologies such as video conferencing software, learning management systems, and digital learning materials (Düşünceli, 2020; Özüdoğru, 2021).

Online learning (e-learning) is an educational method in which teachers and students participate in classes in independent environments through computers and technology, eliminating the constraints of time and space (Urdan & Weggen, 2000). During the pandemic, distance education was provided in two formats: asynchronous (without time constraints, offline) and synchronous (online, within a specific time frame). During the pandemic, universities in Turkey utilized various educational tools and platforms to facilitate online learning. Educational Management Systems (EMS) and platforms such as Zoom, Microsoft Teams, and Google Meet were commonly used for live lessons and meetings. From March 23, 2020, remote education lessons were initiated for primary, middle, and high school students through the Turkish Radio and Television Corporation (TRT) and the Education Informatics Network (EBA). Additionally, from May 2020 onwards, online lesson presentations were conducted through the Education Informatics Network (EBA) (Üçer et al., 2023).

In Turkey, students, parents, and teachers have been negatively affected by the interruptions in education. Throughout this process, it has emerged that teachers were unprepared for remote education, struggled with the system, faced difficulties in interacting with students, experienced uncertainty in assessment, and encountered challenges in implementing remote education in all areas. Additionally, teachers have been found to confront issues such as internet interruptions, short lesson durations, difficulties in maintaining student attention and control, a lack of educational tools and materials, and the inability to achieve the desired level of learning outcomes (Demir & Öztaş, 2020; Kurnaz et al., 2020).

This study aims to conduct a thematic analysis of scientific research conducted in education during the pandemic period. In this context, articles and theses related to education during the pandemic in Turkey have been examined, and the following questions have been addressed:

What is the distribution of research conducted during the pandemic period in Turkey by year?

How is the distribution of research conducted during the pandemic period in Turkey across disciplines?

What is the distribution of research conducted during the pandemic period in Turkey by educational levels studied?

How is the distribution of research conducted during the pandemic period in Turkey based on the research methods used?

What is the distribution of research conducted during the pandemic period in Turkey according to the sampling methods employed?

Method

This study was conducted using the qualitative research method of document analysis. Articles and theses related to education in Turkey during the Covid-19 pandemic constitute the primary focus of the research. The research sample was determined through criterion sampling. The main criterion is that the articles and theses to be examined should be related to the field of education. The research sample consists of the theses accessed from the National Thesis Center and articles published in freely accessible databases between March 2020 and July 20, 2023. Within this scope, 175 postgraduate theses and 143 articles were examined.

Findings

During the pandemic, articles related to the research topic were published. It was determined that the highest number of articles, 63 articles, were published in 2022, and the lowest number of articles, 10 articles, were published in 2020. No theses were published in 2020. The year 2022 had the highest number of theses published, with

108 theses. The articles were written in 18 different disciplines, with the highest number of articles, 57 articles, in the field of Education Sciences (Educational Management), and the lowest number of articles, 1 each, in the fields of Biology, Religious Culture, and Ethics, Literature, and Chemistry.

According to the examined studies, scientific research was conducted at 8 different educational levels. During the pandemic period, a total of 45 articles focused on primary school education. There were 38 articles on middle school education and three on associate degree-level education. Regarding postgraduate theses, 74 were on middle school education, 69 were on primary school education, and two were on associate degree-level education. The articles and postgraduate theses preferred qualitative, quantitative, and mixed research methods. Within the scope of the research, 94 articles used qualitative research, 32 articles used quantitative research, and 15 articles used mixed methods. In 2 articles, information about the research method needed to be provided. Among the examined postgraduate theses, 93 were conducted using qualitative research, 43 using quantitative research, and 39 using mixed research methods.

In the articles under investigation, 12 different sampling methods were used. Twenty-nine articles followed the convenience sampling method, 26 used maximum diversity sampling, and 24 followed the criterion sampling method. One article each used outlier sampling and simple random sampling methods. In postgraduate theses, 13 different sampling methods were used. The most common sampling method was convenience sampling, with 41 theses using this approach, 32 theses using maximum diversity sampling, and 28 using criterion sampling. One thesis each used stratified, quota, and cluster sampling methods. Additionally, 21 articles and 5 theses provided no information regarding the sampling method.

Conclusion, discussion, and recommendations

In 2020, the absence of postgraduate theses related to education during the pandemic can be attributed to the pandemic starting in the same year, leading to insufficient time for research and writing theses and restrictions on research and writing opportunities due to the pandemic. Although the number of both articles and postgraduate theses increased in 2021 and 2022, it was observed that the highest number of articles and theses were published in 2022. The distribution of articles and theses across 18 disciplines can be attributed to the pandemic's impact on almost every field, motivating people to research various disciplines. The highest number of articles, 45 were written for primary school education, followed by 38 articles for middle school education. Only three articles were identified at the associate degree level. Using diverse sampling methods indicates the diversity of research areas and study groups. Furthermore, there is parallelism in the distribution of sampling methods used in both articles and theses.

During the pandemic, qualitative research methods were predominantly used in both thesis and article research. The qualitative method's phenomenological design was the most preferred among these researches. One of the main reasons for the preference for qualitative research might be the desire for a more detailed examination and understanding of research topics. In light of the research findings, it is recommended that the reasons for the different research methods chosen in the conducted studies be explored in detail, and comparative research with studies conducted abroad should be carried out during this process.

Yazarların katkı oranı beyanı

Bu çalışmada yazarlar eşit düzeyde katkı beyan etmişlerdir.

Çıkar çatışması

Bu çalışmada yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması belirtilmemiştir.

Etik kurul onayı

Bu çalışmada insanlar ve hayvanlar üzerinde bir araştırma yapılmadığından Etik Kurul Onayı gerekmemektedir. Tüm sorumluluk yazarlara aittir.

International Journal of Social Sciences
and Education Research
Volume:9 Issue:4, 2023

Review article/Derleme makale

Bilişsel-davranışçı terapi temelli müdahalelerin internet bağımlılığı yaşayan
ergenler üzerindeki etkilerinin incelenmesi

Mehmet UZUN, Fadik YUMAK, Yüksel YILDIZ, Soner AYDUL

Bilişsel-davranışçı terapi temelli müdahalelerin internet bağımlılığı yaşayan ergenler üzerindeki etkilerinin incelenmesi

A review of the effectiveness of cognitive-behavioral therapy-based interventions in adolescents experiencing internet addiction

Mehmet Uzun¹, Fadik Yumak², Yüksel Yıldız³ ve Soner Aydul⁴

¹M.E.B. Şehit Astsubay Ümit Başaran İlkokulu, İzmir, Türkiye, Email: pskmehmetuzun@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7189-0739>

²M.E.B. Şehit Astsubay Ümit Başaran İlkokulu, İzmir, Türkiye, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5663-3737>

³M.E.B. Şehit Astsubay Ümit Başaran İlkokulu, İzmir, Türkiye, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1489-395X>

⁴M.E.B. Şehit Astsubay Ümit Başaran İlkokulu, İzmir, Türkiye, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5397-3648>

Makale Bilgisi	Öz
<p>Derleme Makalesi</p> <p>Gönderilme: 10 Nisan 2023 Düzeltilme: 5 Ekim 2023 Kabul: 14 Ekim 2023</p> <p>Anahtar kelimeler: İnternet bağımlılığı, Bilişsel davranışçı terapi, Ergenlik</p>	<p>İnternet bağımlılığı günümüzde ergenlerin yaşamını farklı şekillerde etkileyen önemli bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Ergenin etkileşimde bulunduğu kişiler için baş etmesi oldukça zor görünen bu sorun alanının sağaltımında birçok terapi yöntemi kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise bilişsel-davranışçı terapi temelli müdahalelerin internet bağımlılığı yaşayan 12-18 yaş arası ergenler üzerindeki etkililiğine ilişkin 2012-2022 yılları arasında yapılan deneysel araştırmalar incelenmiştir. Deneysel araştırma programları kapsamında; sokratik sorgulama, olumsuz düşüncelerin tespiti, bilişsel yeniden yapılandırma, sosyal beceri eğitimi, alternatif davranış kazandırma ve zaman yönetimi, gibi bilişsel ve davranışçı tekniklerle yapılan müdahalelerin etkili olduğu tespit edilmiştir. Alan yazın taraması sonucunda Bilişsel Davranışçı Terapi temelli internet bağımlılığı programlarının ergenler üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu gözlenmekle birlikte özellikle son yıllardaki teknolojiye yönelik ilginin artmasıyla bağlantılı olarak ilişkisel tarama deseninde çalışmaların çok fazla sayıda olmasına rağmen bu konuda yapılacak olan deneysel, yapılandırılmış çalışmalarla ihtiyaç duyulduğu ve yaygınlaştırılması gerektiği düşünülmektedir.</p>
Article Info	Abstract
<p>Review Article</p> <p>Received: 10 April 2023 Revised: 5 October 2023 Accepted: 14 October 2023</p> <p>Keywords: Internet addiction, Cognitive behavioral therapy, Adolescents.</p>	<p>Internet addiction is a problem that affects the emotional and social development of adolescents, and its importance is increasing day by day. Many therapy methods are used in the treatment of this problem area, which seems quite difficult for parents, teachers, mental health professionals and adolescents to deal with. In this study, experimental studies conducted between 2012 and 2022 on the effectiveness of cognitive-behavioral therapy-based interventions on adolescents aged 12-18 years with internet addiction were examined. Within the scope of experimental research programs; It is intervened with both cognition and behavioral techniques such as socratic questioning, detection of negative thoughts, cognitive restructuring, identification of emotions, self-control, prevention of relapse, social skill straining, alternative behavior acquisition and time management. Most of the studies on Internet addiction reveal that cognitive behavioral interventions have a positive effect on adolescents. Although there are many studies in correlational survey, design, especially in relation to the increasing interest in technology in recent years, there is a need for experimental and structured studies on this subject.</p>

1. Giriş

En genel anlamıyla çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olarak da bilinen ergenlik döneminde birey; fiziksel, duygusal, zihinsel, ahlaki ve sosyal yönden birtakım değişimler yaşamakta ve bu gelişmeler kişinin ileriki hayatını

* Bu çalışma, bir Derleme Çalışması olduğu için Etik Kurul Onayı gerekmemektedir. Tüm sorumluluk yazarlara aittir.

Kaynak göster: Uzun, M., Yumak, F., Yıldız, Y. & Aydul, S. (2023). Bilişsel-davranışçı terapi temelli müdahalelerin internet bağımlılığı yaşayan ergenler üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 9 (4), 355-365. DOI: <https://doi.org/10.24289/ijsser.1280443>

şekillendirmektedir (Yavuzer, 2015). Bu dönemde sanal ortamın problemli kullanımı birçok bağımlılıkta olduğu gibi internet içinde büyük bir risk faktörüdür ve ilerisi için ciddi bir sorun oluşturmaktadır (Çam ve Nur, 2015; Dinicola, 2004; Gürsoy ve Yücel, 2013). Öyle ki ergenlik dönemi genel dağılım arasında en riskli grup olarak öne çıkmaktadır (Liu ve Potenza, 2010). Çünkü ergen, çocuklara göre daha korunaksız, yetişkinlere göre ise daha savunmasızdır, çocukluk dönemindeki aile denetimi ergen üzerinde etkisini yitirmiştir ve ergenler olası zararlara karşı yetişkinler kadar tecrübeli değildirler (Ha vd. 2007). İnternet açısından ulaşımının kolaylaşması ve ergenlerin günlük hayatın bir plan dahilinde yürütülmemesi bağımlılık riskini artıran unsurlardandır (Reiner vd. 2017). İnternetin özellikle insan hayatının çok farklı yönlerinde birçok kolaylaştırıcı rolü olması ve farklı imkânlar sunması kişilerin internet ortamında oldukları süreyi uzatmalarına neden olmakta bununla birlikte amaca yönelik kullanılmaması veya bilinçsiz kullanılması kaçınılmaz olarak sorunları da beraberinde getirmektedir (Murali ve George, 2007).

Bu durumun başında ise ilk sırayı davranışsal bir bağımlılık biçimi olan internet bağımlılığı almaktadır (Balci ve Gülnar, 2009). Kavram olarak alan yazında ilk kez 1995 yılında Goldberg tarafından kullanılmış ve bir yıl sonra Mental Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (DSM-IV)'nda yer alan, patolojik kumar oynama kriterleri göz önünde bulundurularak davranışsal bir bağımlılık türü olarak "internet bağımlılığı" tanı kriterleri Young tarafından belirlenmiştir (Batıgün ve Hasta, 2010). Bu kapsamda Young (1996) tarafından belirlenen sekiz ölçüt; "*İnternete yönelik aşırı zihinsel meşguliyet, Beklenen keyfin alınması için gün geçtikçe artan internet kullanma gereksinimi, İnternet kullanımının kontrolüne yönelik çabaların olumsuz sonuçlanması, İnternet erişiminin kesintiye uğraması nedeniyle oluşan gerginlik, huzursuzluk, Belirlenen süreden daha uzun süre, farkına varılmayan internet kullanımı, Aşırı kullanıma bağlı bireysel, sosyal, duygusal, akademik ve ailevi sorunlar, Etkileşim kurulan kişilerle internet kullanımı konusunda ilişkisel sorunlar yaşama, İnternetin sorunlarla başa çıkma mekanizması olarak kullanılması olarak sıralanmaktadır.*"

İnternet bağımlılığı olarak genel bir çatı altında toplanan kavram, içinde bulunulan döneme ve kullanım amacına göre daha spesifik olarak farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde adlandırılmaktadır. Örneğin; *problemli internet kullanımı* (Beard ve Wolf, 2001; Caplan, 2002; Ceyhan ve Ceyhan, 2008; Davis, Flett ve Besser, 2002; Einjdenvd. 2008; Odacı ve Kalkan, 2010), *kompulsif internet kullanımı* (Greenfield, 1999; Fayazi ve Hasani, 2017; Robertson vd. 2018), *patolojik internet kullanımı* (Davis, 2001; Dinicola, 2004; Widyanto ve Griffiths, 2007); *sosyal medya bağımlılığı* (Aşantugrul, 2020), *akıllı telefon bağımlılığı* (Özer, 2014), *dijital oyun bağımlılığı* (Sallayıcı, 2019) şeklindedir. Bu çalışmada ise genel çatı altında incelemek için internet bağımlılığı kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Araştırmaların yapıldığı yıl, coğrafya, katılımcıların yaş grupları, araştırma yapılan kesimin sosyo-ekonomik yapısı, kullanılan ölçme aracı gibi değişkenlere göre internet bağımlılığının yaygınlığı farklı değerler alabilse de yaş aralığı olarak incelendiğinde 12-18 yaş arası dönemin çalışma yapılan diğer yaş gruplarına kıyasla internet bağımlılığının en yoğun yaşandığı ve bağımlılık riskinin en yüksek olduğu dönem olarak dikkati çekmektedir (Cengizhan, 2005; Liu ve Potenza, 2010; Mossbarger, 2008; Öztürk vd.2007; Şendağ ve Odabaşı, 2007; Tsai ve Lin, 2003;Yen vd. 2007).Konu ile ilgili olarak bu araştırma kapsamında sınırlandırılan yıllar arasında Türkiye'de ergenler üzerinde yapılan çalışmalar incelendiğinde ise internet bağımlılık oranları; Gününç ve Kayri (2010) %10.1, Batıgün ve Hasta (2010) % 14, Batıgün ve Kılıç (2011) % 19, Üneri ve Tanıdır (2011) %20, Doğan (2013)%12.6, Şaşmaz vd. (2014) %15.7,Çam ve Nur (2015) %7.1, Akdeniz (2018)%12.7 olarak rapor etmiştir. Yurtdışında yapılan çalışmalarda ise farklı kıtalardan elde edilen veriler örneklendirilecek olursa; Kaess vd. (2014), 11 Avrupa ülkesinden ergenler ile yürüttükleri çalışmada internet bağımlılığı yaygınlığını %4.2, sorunlu internet kullanımının ise %13.4 olarak belirlemişlerdir. Tsitsika ve diğerleri (2014) yedi Avrupa ülkesindeki internet bağımlılığı oranını %1.2, bağımlılık riskini %12.7 olarak hesaplanmıştır. Asya açısından ise Mak, Lai ve Ko (2014) altı farklı Asya ülkesinde yaptıkları çalışmada ergenlerdeki internet bağımlılığı yaygınlığını %12.83 olarak hesaplamıştır. Amerika'da yapılan çalışmalarda ise %6 ile %11 arasında değiştiğini tespit edilmiştir (Tsitsika vd.2011).

Mevcut durumun ve tehlikenin ciddiyetine dikkat çeken araştırmacılar bu sorunun çözümü için önleyici birtakım çalışmalar planlamışlardır. Örneğin: eğitsel müdahaleler (Berber Çelik, 2016), sosyal beceri eğitimi (Biçer, 2014), yaşam becerileri eğitimi (Yaman, 2016), mindfulness teknikleri (Ataşalar, 2017) gibi yaklaşımlar görülmektedir. Fakat internet bağımlılığının sağaltımında özellikle Bilişsel Davranışçı Terapi tekniklerin daha yoğunlukta tercih edilmesi dikkat çekmektedir (Hamarta, Akbulut ve Baltacı, 2021). Bu noktada sözü geçen Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT); kişinin düşüncelerinin, duygu ve davranışlarını şekillendirdiği görüşü üzerine temellenmektedir. Duygu ve davranışları şekillendiren etkenin yaşanılan durum veya olayın kendisinin olmadığı, bu yaşantılarına ilişkin otomatik düşünceler şeklinde kendisini belli eden kişinin yorumları olduğu savunulmaktadır

(Davison ve Neale, 2011). Bu nedenle terapi sürecinde duygu ve davranışlar ile düşünceler arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi ve bireyin yaşantısını daha uyumsal ve gerçekçi yorumlaması amaçlanır (Türkçapar, 2012). Bu terapi yönteminin çocuk ve ergenlerden kaygının önlenmesi (Karakay ve Öztıp, 2013), saldırganlık ve öfkenin yönetimi (Diksac, 2020), yeme bozukluğu (Şentürk, 2020) gibi farklı konularda yapılan çalışmalarda da etkililiği kanıtlanmıştır.

Belirtilen kuramsal açıklamalar doğrultusunda bu çalışmanın amacı: ulusal ve uluslararası alan yazında yer alan; ergenlere yönelik Bilişsel Davranışçı Terapi temelli internet bağımlılığının önlenmesine yönelik hazırlanan deneysel programların; yapısının, uygulanış biçiminin, oturumların içeriğinin ve sürecin etkililiğinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle belirtilen kriterlere uygun olarak ilgili veri tabanları taranmış, özelliklere uygun çalışmalar raporlanmıştır. Ergenler ile deneysel desende ve BDT temelli çalışmaların internet bağımlılığının azaltılmasında ve önlenmesinde etkili bir yöntem olduğu fakat daha farklı örneklemeler ile yürütülecek yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu gözlenmiştir.

2. Yöntem

Bu çalışma, bir Derleme Çalışması olduğu için Etik Kurul Onayı gerekmemektedir. Bir alan yazın taraması şeklindeki bu çalışma Bilişsel Davranışçı Terapi temelli müdahalelerin, ergenlerdeki internet bağımlılığının sağaltımı üzerindeki etkililiğini incelemek amacıyla Ocak 2023'te gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında ilgili alan yazın; PsycINFO, Science Direct, Wiley Online Library, Pub Med, ULAKBİM, Google Akademik ve YÖK tez kataloğu elektronik arama motorlarında, İngilizce ve Türkçe olacak şekilde; "İnternet Bağımlılığı", "Bilişsel Davranışçı Terapi" ve "İnternet Bağımlılığı ve Bilişsel Davranışçı Terapi", anahtar kelimeleri kullanılarak taranmıştır. Tarama sonucunda elde edilen çalışmaların seçim kriteri olarak: a) yıl aralığı 2012-2022 arasında yürütülmüş olması, b) yaş aralığı 12-18 olan bireyleri kapsamı, c) klinik örneklemli olmayan gruplarla yürütülmesi d) araştırma yöntemi deneysel desende deney-kontrol gruplu, ön-test, son-test ölçümlü olacak şekilde tasarlanmış olması esas alınmıştır.

2.1. Bilişsel davranışçı terapi temelli müdahalelerin internet bağımlılığı yaşayan ergenler üzerindeki etkililiği

Kim ve diğerleri (2012) İnternet üzerinde problemlili biçimde oyun oynama alışkanlığı yaşayan ve Chung Ang Üniversitesi medikal merkezine başvuran, yaşları 13-18 arasında değişen 72 ergeni randomize şekilde iki gruba ayırmışlardır. Bu guruplardan 37 kişilik olarak ayrılan gruba sadece ilaç tedavisi (bupropion) uygulanırken, 35 kişilik diğer gruba ilaç tedavisi ilaveten BDT grup terapisi uygulanmıştır. Çalışma süreci 12 hafta olacak şekilde dizayn edilmiş ve 8 hafta aktif tedavi, 4 hafta ise izleme testi uygulanmıştır. Young internet bağımlılığı ölçeğine göre katılımcıların internet bağımlılık düzeylerinin de incelendiği çalışmada katılımcıların ayrıca kaygı, depresyon ve yaşam doyumu düzeyleri de incelenmiştir. Sonuç olarak gerek problemlili biçimde online oyun alışkanlığı gerekse internet bağımlılığı yönünden iki grup arasında ön testler açısından bir farklılık gözlenmezken müdahale sonrası ve izleme testi sonuçları açısından iki grubun da ortalamalarının düştüğü fakat sadece ilaç tedavisi gören gruba göre hem ilaç hem de BDT tedavisi gören grubun ortalamalarının daha fazla düşüş gösterdiği iki grup arasındaki bu farklılığın ilaç tedavisine ilaveten BDT tedavisi gören grup lehine anlamlı düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Li ve Wang (2013) çevrim içi oyun bağımlılığında bilişsel çarpıtmaların rolünü inceledikleri çalışmada ilk olarak; ruminasyon, ya hep ya hiç tarzı düşünme ve kısa vadeli düşünme gibi bilişsel çarpıtmalar ile internet ve oyun bağımlılığını ilişkisel olarak incelemişler daha sonra ise BDT temelli müdahalenin yürütüldüğü deneysel aşamayı gerçekleştirmişlerdir. Müdahale çalışması kapsamında 28 erkek katılımcı 14 kişilik deney ve kontrol gruplarına ayrılmış, deney grubu ile bilişsel çarpıtmalar, akılcı olan inanç sistemleri, bilişsel yeniden yapılandırma, başa çıkma becerileri, alternatif planlar yapma, iletişim becerileri ve tekrarın önlenmesi konularında toplam 12 hafta süren iki haftada bir toplanılan 45 dakikalık 6 oturum gerçekleştirilmiştir. Kontrol grubu da deney grubuna benzer şekilde aynı sayı ve sürede kliniğe gitmişler, bir psikiyatrist tarafından oyun aktiviteleri izlenmiş ve temel danışmanlık hizmeti almışlardır. Çalışma sonucunda hem BDT alan deney grubunun hem de temel danışmanlık alan kontrol grubunun internet bağımlılığı puanlarının ön teste göre son testte düşüş gösterdiği fakat iki grup arasındaki anlamlı bir farklılığın oluşmadığı görülmüştür.

Taş (2015) tarafından lise öğrencileri ile yürütülen psikolojik belirtileri azaltmaya yönelik 10 oturumluk psiko-eğitim programında oturumlar Bilişsel Davranışçı Terapi tekniklerinden esinlenerek dizayn edilmiştir. 24 öğrencinin deney ve kontrol grubu olarak 12'şer kişilik gruplara ayrıldığı çalışmada ön test- son test ve 45 gün sonra izleme testi uygulanmıştır. İnternet Bağımlılığı Ölçeği (Ayas vd., 2011) ve Kısa Semptom Envanteri (Derogatis, 1992)'nin uygulandığı çalışma sonucunda deney grubunda yer alan öğrencilerin son test ve izleme testinde

yapılan ölçümlerin ön test ölçümlerine göre internet bağımlılığı açısından anlamlı bir etkisinin olduğu fakat müdahale etkisini incelemek için kontrol grubu ile yapılan son test karşılaştırmalarında anlamlı bir farklılık olmadığı, izleme testinde ise deney grubunun kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde olumlu yönde farklılaştığı görülmüştür.

Erden ve Hatun (2015) bir ilköğretim okulunun 8. Sınıfında öğrencilerin internet kullanımına yönelik tarama çalışması yapmışlar ve Young İnternet Bağımlılık Ölçeği (YİBÖ) sonucunda internet bağımlısı olarak tanımlanan 14 yaşındaki bir kız öğrenci ile her bir oturumu 45 dakika süren toplam 7 seans BDT temelli danışma uygulaması yapmışlardır. İki uzman psikolojik danışman tarafından yürütülen uygulamalarda bir uzman uygulayıcı iken diğer uzman konsültasyon hizmeti vermiştir. Çalışma sonucunda danışana tekrar YİBÖ uygulanmış ve ön test puanı 81 ölçek sınıflaması “internet bağımlısı” olan danışanın son test puanının 48 olarak hesaplandığı ve “internet bağımlılığı belirtisi göstermeyen” sınıfında yer aldığı, 3 ay sonra yapılan izleme çalışmasında da olumlu etkinin devam ettiği gözlenmiştir.

Bal ve Metan (2016) tarafından 15 yaşındaki ergenler ile yürütülen psiko-eğitim çalışmasında 10 kişilik 9. Sınıf öğrenci grubuna 8 oturumlu Bilişsel Davranışçı Terapi Temelli “Bilgisayar Bağımlılığı İle Baş Etme” psiko-eğitim programı uygulanmış, 10 kişi ise tesadüfi olarak kontrol grubuna atanmıştır. Çalışmanın modeli ön test-son test ölçümlü deney-kontrol gruplu bir şekilde tasarlanmıştır. Psiko-eğitim kapsamında katılımcılara; düşüncelere yönelik farkındalık, kendini kontrol etme, arkadaş etkisini değerlendirme ve bilgisayar başında geçirilen süre yerine alternatif etkinlikler planlama hedeflerine yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Yapılan çalışma sonucunda ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmayan grupların son test puanlarında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık oluşmuştur.

Ke ve Wong (2018) yaşları 13-18 arasında değişen toplam 157 ergen ile 22 farklı grup halinde okul psikolojik danışmanları tarafından problemlerine yönelik internet kullanımına yönelik her bir oturumun yaklaşık 90 dakika sürdüğü 8 oturumlu BDT temelli önleyici bir müdahale programı yürütülmüştür. Üç aşamadan oluşan programda ilk olarak yaşanan sorununun formülasyonu, daha sonra düşünce ve davranışların yeniden yapılandırılması, son olarak ise düşünce ve davranışların değişimi üzerinde çalışılmıştır. Kontrol grubunun olmadığı çalışmada çalışmanın yürütüldüğü grubun ön test-son test, son test ve 1 ay sonra yapılan izleme testi ile ön test-izleme testi puanları arasında problemlerine yönelik internet kullanım puanlarının yanı sıra; kaygı, stres, sosyal etkileşim kaygısı ve depresyon puanlarında da anlamlı derecede olumlu yönde ilerlemelerin olduğu tespit edilmiştir.

Lemos, Abreu ve Sougey (2014), internet bağımlılığı ve video oyun bağımlılığının sağaltımında kullanılan müdahalelerin etkililiğini incelemek amacıyla BDT temelli yapılan çalışmaları incelemişlerdir. Bu araştırma kapsamında toplam 23 makaleye ulaşılmış bunlardan bazıları; yıl, literatür çalışması gibi belli kriterlere göre elenmiş ve orijinal olarak belirtilen 13 çalışma rapor edilmiştir. 2001-2010 yılları arasında yapılan çalışmaları kapsayan araştırmada 6 çalışma bireysel, 4 çalışma grup, 3 çalışma ise hem grup hem de bireysel uygulanmıştır. Bu çalışmaların 10’u sadece BDT teknikleriyle yürütülürken, 3’ünde BDT’ye ilaveten elektro akupunktur ve motivasyonel görüşme teknikleri de dahil edilmiştir. Psiko-eğitim, zaman yönetimi, nüksün önlenmesi, kendini gözlemleme ve alternatif davranışlar belirleme gibi yöntemlerin kullanıldığı çalışmalar sonucunda bireysel olarak uygulanan iki çalışma sonuçları veriler kullanılmadan sonuçların etkili olduğunu ifade ederken, başka yöntemlerle birlikte kullanılan iki çalışma BDT’nin farklı tekniklerle desteklenmesinin daha etkili olduğunu belirtmiş, diğer çalışmalar ise müdahalelerin bağımlılığı azalttığını ortaya koymuştur.

Liu, Nie ve Wang (2017), Doğu Asya toplumlarında (Çin, Kore), internet bağımlılığı üzerine yapılan grupla danışma programlarının, BDT teknikleri ile yürütülen çalışmaların ve destek gruplarının etkililiğini sistematik bir biçimde gözden geçiren meta analiz çalışması yürütmüşlerdir. Toplam 58 makaleye ulaştıkları analiz çalışmasının 30’u grupla danışma, 15’i BDT müdahalesi ve 13’ü destek grubu olacak şekilde tasarlanmış ve oturum sayıları 4 ile 48 arasında değişen çalışmaların 6’sında ergen ve yetişkinler birlikte yer alırken geri kalanların tümünde ergen örnekleme kullanılmıştır. BDT oturumlarının ise 9’u bireysel uygulama iken 6’sı grup şeklinde uygulanmış ve sonuç olarak yürütülen çalışmaların ergenlerin internet bağımlılığının sağaltımında oldukça etkili olmasının yanında depresyon, saldırganlık, kaygı gibi bir takım psikopatolojik belirtilerin değişimine de olumlu şekilde katkı yaptığı tespit edilmiştir.

Chun, Shim ve Kim (2017) tarafından Kore’de yaşamakta olan ergenlerin internet bağımlılığına yönelik tedavi müdahalelerine dair yaptıkları meta-analiz çalışmasında 2000-2015 yılları arasında yapılan toplam 70 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalardan 47’si tez, 23’ü ise akademik makaledir ve grupların çoğunluğu 9-12 kişiden, yürütülen çalışmalar 10-12 oturumdan oluşmaktadır. Müdahale stratejilerinin teorik temelleri incelendiğinde; BDT, gerçeklik terapisi, sanat terapisi, çözüm odaklı terapi ve motivasyonel görüşme teknikleri kullanılmıştır. Bu çalışmaların %17’sini BDT oluşturduğu ve yapılan müdahalelerin anlamlı düzeyde etkili olduğu bulgulanmıştır.

Canoğulları-Ayazseven (2019) tarafından lise öğrencileri ile yürütülen çalışma kapsamında Genelleştirilmiş Problemler İnternet Kullanım Ölçeği 2 (Caplan, 2010) kullanılarak katılımcı seçimi yapılmış ve öğrencilere 10 oturum süren bir psikoeğitim programı uygulanırken bu öğrencilerin gönüllü ebeveynleri ile bir oturumluk bilgilendirme oturumu yapılmıştır. Süreç tasarımı deney grupları: sadece ergenin oturuma katıldığı grup, sadece ailenin bilgilendirildiği grup hem ergenin oturuma katıldığı hem de ailenin bilgilendirildiği grup şeklinde oluşturulurken, kontrol grubu gerek ergen gerekse ailenin herhangi bir çalışmaya dahil olmadığı bir grup olarak tasarlanmıştır. Çalışma sonucunda deney gruplarında yer alan grupların kontrol grubuna göre deney grubu lehine anlamlı farklılıkların kazanıldığı görülmüştür. Ayrıca çalışma kapsamında oturumlara yönelik aile görüşleri alınmış ve programın aileler açısından olumlu değişimler sağladığı, benzer gruplarda ailenin dahil edilmesinin sürecin etkililiğine katkıda bulunacağı vurgulanmıştır.

Erol (2019) lisede eğitim gören 235 öğrenciye araştırmacı tarafından uyarlanan İnternette Bilişsel Durum Ölçeği-Ergen formu uygulanmış ve bu öğrencilerden internet kullanımı yüksek olup çalışmaya katılıma gönüllü olan öğrenciler arasından seçkisiz atama yoluyla 20'şer kişilik deney ve kontrol grubu oluşturulmuştur. Deney grubu ile Bilişsel Davranışçı Terapi Temelli 10 oturum süren "Problemler İnternet Kullanımını Azaltma Programı" uygulanırken kontrol grubu ile çalışmadan bağımsız bir konuda 2 oturumluk bir çalışma yürütülmüştür. Deney grubu ile yürütülen çalışma kapsamında ergenlerin sağlıklı internet kullanımına yönelik bilgi ve becerilerin artırılması, sosyal ilişkilerin geliştirilmesi ve verimli zaman kullanımına odaklanılmıştır. Program sürecinde uygulanan ön-test, son-test ve izleme testi sonuçlarına göre ise deney grubunun problemler internet kullanım düzeyi düşerken, kontrol grubunda anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Bağatarhan (2020) tarafından lise öğrencilerine ve bu öğrencilerin ebeveynlerine yönelik geliştirilen bilişsel davranışçı terapi temelli internet bağımlılığını önleme programı uygulanmış ve deney-kontrol gruplu, ön-test, son test, izleme testi ölçümlü etkililiği test edilmiştir. Karma yöntem biçimde tasarlanan çalışma kapsamında ergenler 8, ebeveynler 4 oturum çalışmalara katılmış ve odak grup görüşmeleri ile programa yönelik görüşlerini ifade etmişlerdir. Çalışma sonucunda deney grubunda yer alan katılımcıların İnternet Bilişsel Durum Ölçeği ve İnternet Bağımlılığı puanlarının kontrol grubunda yer alan katılımcılara göre anlamlı düzeyde azaldığı ve bu etkinin 5 hafta sonra uygulanan izleme testinde de kalıcılığını koruduğu görülmüştür. Bunun yanında deney grubunda yer alan katılımcıların program sonunda iletişim becerilerinin kontrol grubuna göre anlamlı bir artış sağladığı tespit edilirken bu etkinin izleme testinde korunamadığı gözlenmiştir. Ayrıca ebeveynlerin çalışmalara katılmasının ergenlerin internet bağımlılık puanlarının düşmesinde etkili bir unsur olduğu bu durumun uzun vadede etkisini koruduğu tespit edilmiş, nitel aşamada yapılan görüşmelerde çocuklarıyla iletişim becerilerinin güçlendiği, hataların fark edildiği ifade edilmiştir.

Aşantugrul (2020) Bilişsel-Davranışçı yaklaşım temelli olarak geliştirdiği 9 oturumluk psikoeğitim programı ile ergenlerin sosyal medya kullanımına yönelik bağımlılık düzeylerini düşürmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla program: hedef belirleme, düşünce çalışmaları, derecelendirme ölçekleri, hatırlatıcı kartlar oluşturma, zaman kullanımı, örnek olay canlandırmaları ve ev ödevleri gibi tekniklerle tasarlanmıştır. Çalışma kapsamında 12 ergen deney, 12 ergen kontrol grubuna seçkisiz biçimde atanmış ve ön-test, son test, izleme testi ölçümleri yapılmıştır. Aynı zamanda deney grubunda yer alan ergenlerin ebeveynleri 5 oturum süren aile eğitim programına katılmışlardır. Uygulama sonucunda deney grubundaki ergenlerin sosyal medya bağımlılığı, günlük yaşamın etkilenmesi-kontrolsüzlük ve yoksunluk düzeylerinin düşüş gösterdiği, kontrol grubunda ise herhangi bir değişimin olmadığı görülmüştür. Ebeveynler ile yapılan görüşmelerde ise ebeveynler; sosyal medya kullanımına yönelik farkındalıklarının arttığı, çocuklarının internet kullanımlarının azaldığını gözlemlediklerini, sürecin yararlı olduğunu ifade etmişlerdir.

Hamu vd. (2020) tarafından Endonezya'da lise öğrencilerinin internet bağımlılığının düşürülmesine yönelik beş oturumluk bir program geliştirilmiş ve 10'ar kişilik gruplar halinde toplam 280 kişilik deney, 30 kişilik kontrol grubu oluşturulmuştur. Çalışma öncesinde katılımcıların internet kullanım davranışları incelendiğinde ergenlerin yoğunlukla akıllı telefon aracılığıyla internete bağlı hale geldiği, en fazla süresin sosyal medyada (7-9 saat) geçirildiği bu durumu sırayla; anlık mesajlaşma, film izleme ve oyun oynamanın izlediği görülmüştür. Oturumlar kapsamında ise öncelikle olumsuz düşünceler, otomatik inançlar ve internetin rahatsız edici kullanım biçimleri incelenmiştir. Sonrasında düşünce, duygu davranış bağlamı çalışılmış, zaman kullanımı ve planlama pratiklerinin geliştirilmesine yer verilmiş, katılımcıların takibi ile süreç sonlandırılmıştır. Çalışma sonucunda deney grubunda yer alan üyelerin internet bağımlılığının yanında internetin günlük yaşamı etkilemesi, sosyal hayatın düzenlenmesi, kişiler arası çatışma, verimlilik, uyku düzeni, duygular anlamında olumlu ve anlamlı değişimler sağladığı tespit edilmiştir.

Agbaria (2021) İsrail’de Arap ergenlerin internet bağımlılık düzeylerinin düşürülmesi ve öz kontrolün artırılması amacıyla bilişsel davranışçı terapi temelli bir müdahale programı geliştirmiştir. Araştırmacı tarafından geliştirilen anket 1243 kişiye uygulanarak bağımlılık düzeyi yüksek olarak tespit edilen 160 ergen deney ve kontrol grubuna eşit biçimde seçkisiz olarak dağıtılmıştır. 10’ar kişilik deney grubu ile 16 terapist tarafından haftada bir 8 seanstan oluşan program kapsamında: internet kullanımının ön uyarıcıları, tetikleyicileri, bağımlılığın pekiştiricileri, düşüncelerin davranışlar üzerindeki etkileri, dikkat dağıtıcılar, iç uyaranlar, öz denetim becerileri, sosyal becerilerin geliştirilmesi, stres yönetimi, gevşeme egzersizleri ve baş etme yöntemlerine yönelik uygulamalara yer verilmiştir. Çalışma sonucunda deney grubunda yer alan ergenlerin kontrol grubunda yer alan öğrencilere göre öz denetim becerilerinin arttığı, internet bağımlılığının ise düştüğü gözlemlenmiştir.

3. Sonuç ve öneriler

İnternet bağımlılığının sağaltımında psikoterapi yöntemlerinden; BDT, Çözüm odaklı terapi, gerçeklik terapisi, entegratif terapiler, kişiler arası terapi, motivasyonel görüşme yöntemleri (Chun, Shim ve Kim, 2017; Malak, 2018) gibi farklı kuramsal temelli yaklaşımların kullanılmasının yanında, farmakoterapi (Santos vd. 2016), destek grupları (Malak, 2018) gibi yöntemlerin kullanıldığı da bilinmektedir. Bu çalışmada ise BDT temelli müdahalelerin etkililiğine yönelik yapılan çalışmalar incelenmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda; internet bağımlılığının sağaltımına yönelik ergenler ile yürütülen bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı müdahalelerin etkili olduğunu göstermektedir (Kim vd. 2012; Ke ve Wong, 2018). Benzer şekilde farklı yaş grupları üzerinde yapılan çalışmalarda BDT temelli müdahalelerin internet bağımlılığı üzerinde etkili bir yöntem olduğu tespit edilmiştir (Zhu vd. 2012). Fakat ilgili alan yazında yapılan çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Ülkemizde internet bağımlılığının birçok farklı değişkenlerle bağlantısını belirlemeye yönelik ilişkisel tarama deseninde çalışmalar olmasına rağmen deneysel desende düzenlenen araştırma sayısının oldukça sınırlı olduğu gözlenmiştir. Özellikle genç nüfusu fazla olan ülkelerde, teknolojik araçların erişilebilirliğinin ve kullanımının artmasına bağlı olarak internet bağımlılığı riskinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Bu nedenle konu ile ilgili gerek ergenler gerekse farklı yaş grupları üzerinde BDT veya farklı kuramsal temellere dayalı, kanıta dayalı etkililiği kanıtlanabilir deneysel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Genel alan yazın değerlendirildiğinde internet bağımlılığına müdahale konusunda bilişsel davranışçı terapiye dayalı müdahalelerin etkililiğini farklı müdahale yöntemlerinin sonuçları ile karşılaştırmaya dönük ampirik araştırmalara gereksinim duyulduğu düşünülmektedir.

İnternet bağımlılığı üzerine yapılan çalışmaların birçoğunda durumun ergenler üzerindeki fizyolojik, psikolojik, kısa ve uzun vadeli olumsuz etkileri özellikle vurgulanmaktadır. Örneğin; depresyon (Çetinkaya, 2013), şiddet eğilimi (Karabulut, 2019), uyku sorunları, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (Yoo vd. 2004), sosyal fobi (Tang vd. 2014), intihar ve depresif belirtiler (Heo vd. 2014), yeme sorunları (Cao ve Su, 2007). Bu sorunlar sadece ergenlik dönemi ile sınırlı kalmamakta aynı zamanda kişinin yetişkinlik dönemine de bireysel, ilişkisel, evlilik yaşamları üzerinde yansımaları olmaktadır (Uygur ve Dilmaç, 2021; Taş ve İme, 2019). Bu açıdan değerlendirildiğinde bireylerin internet bağımlılığına yönelik yapılacak erken dönem çalışmaların hem ergenlik döneminde olumlu yansımaları olacak hem de ilerleyen dönemlerde karşılaşılabilecek olumsuz durumların önlenmesinde etkili bir rol üstlenecektir.

Ergen grubu ile yürütülecek çalışmalarda aynı zamanda ailenin konuya dair farkındalık kazanmasının önemli olduğu, erken müdahalede hususunda ailenin de sorumluluklarının olduğu görülmüştür. Özellikle okul temelli müdahaleler kapsamında okul psikolojik danışmanlarının velilere yönelik farkındalık programlarının hazırlanması, risk grubunda yer alan öğrencilerin tespit edilerek etkinliği kanıtlanmış teknikler doğrultusunda yapılandırılmış programların uygulaması önerilmektedir. Bu çalışmanın benzer yönde yapılacak çalışmalara dair hem uygulayıcılara hem de araştırmacılara çalışmaların bir bütün halinde değerlendirilebilmesi açısından bir yol haritası sunduğu düşünülmektedir. Ayrıca okul temelli çalışmaların yanında kliniksel örneklem ile yürütülen çalışmaların yürütülmesi tekniklerin tanı almış örneklem üzerindeki etkilerinin belirlenmesi adına veri sunacaktır.

Kaynakça

- Agbaria, Q. (2022). Cognitive Behavioral Intervention in Dealing With Internet Addiction Among Arab Teenagers in Israel. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-15. doi: 10.1007/s11469-021-00733-6
- Akdeniz, B. (2018). *14 – 16 Yaş Aralığındaki Ergenlerin Bağlanma Stilleri, Gözlerden Zihin Okuma Becerileri Ve Ruhsal Sorunları İle İnternet Bağımlılığı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: İstanbul İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Aşantugrul, N. (2020). *Bilişsel-Davranışçı Yaklaşıma Dayalı Psikoeğitim Programının Ergenlerin Sosyal Medya Bağımlılık Düzeylerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

- Bağatarhan, T. (2020). *Lise Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığını Önlemeye Yönelik Bilişsel-Davranışçı Yaklaşımına Dayalı Psiko-Eğitim Programının Geliştirilmesi ve Etkililiğinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Bal, P. M. & Metan, H. (2016). Bilgisayar Bağımlılığı ile Baş Etme Eğitimi Programının 9. Sınıf Öğrencileri Üzerindeki Etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 62-74. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2016.16.1-5000182911>
- Balcı, G. & Gülnar, B. (2009). Üniversite Öğrencileri Arasında İnternet Bağımlılığı ve İnternet Bağımlılarının Profili. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(1), 5-22.
- Batıgün, A. D. & Hasta, D. (2010). İnternet Bağımlılığı: Yalnızlık ve Kişilerarası İlişki Tarzları Açısından Bir Değerlendirme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11(3), 213-219.
- Batıgün, D.A. & Kılıç, N., (2011). İnternet Bağımlılığı ile Kişilik Özellikleri Sosyal Destek Psikolojik Belirtiler ve Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 1-10.
- Bayraktutan, F. (2005). *Aile İçi İlişkiler Açısından İnternet Kullanımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Beard, K.W. & Wolf, E.M. (2001). Modification in the Proposed Diagnostic Criteria For Internet Addiction. *Cyberpsychology and Behavior*, 4(3), 377-383.
- Berber Çelik, Ç. (2016). Educational Intervention for Reducing Internet Addiction Tendencies. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 3(3), 365-386. <https://doi.org/10.15805/addicta.2016.3.0021>
- Biçer, U. (2014). *Sosyal Beceri Eğitiminin Ortaokul Öğrencilerindeki İnternet Bağımlılığı Düzeyine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bong, S. H., Won, G. H., & Choi, T. Y. (2021). Effects of Cognitive - Behavioral Therapy Based Music Therapy in Korean Adolescents With Smartphone and Internet Addiction. *Psychiatry Investigation*, 18(2), 110-127.
- Canoğulları Ayazseven, Ö. (2019). *Ergenlerde Problemlı İnternet Kullanımını Önlemeye Yönelik Bilişsel-Davranışçı Temelli Psiko eğitim Çalışmasının Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Cao, F. & Su, L. (2007). Internet Addiction Among Chinese Adolescents: Prevalence and Psychological Features. *Child Care Health Development*, 33(3): 275-81.
- Caplan, S. E. (2005). A Social Skill Account of Problematic Internet Use. *Journal of Communication*, 55(4), 721-736.
- Cengizhan, C., (2005). Öğrencilerin Bilgisayar ve İnternet Kullanımında Yeni Bir Boyut: İnternet Bağımlılığı. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22(2), 83-98.
- Ceyhan, A. A. & Ceyhan, E. (2008). Loneliness, Depression, and Computer Self Efficacy as Predictors of Problematic İnternet Use. *Cyber Psychology & Behavior*. 11(6), 699-701.
- Chen, X., Li, F. H. & Long, L. L. (2007). Prospective Study on the Relationship Between Social Support and Internet Addiction. *Chinese Mental Health Journal*, 21(4); 240-243.
- Çam, H. H. & Nur, N. (2015). Adölesanlarda İnternet Bağımlılığı Prevalansı ile Psikopatolojik Semptomlar ve Obezite Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 14(3), 181-188.
- Çetinkaya, M. (2013). *İlköğretim Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Davis, R. A. (2001). A Cognitive - Behavioral Model of Pathological Internet Use. *Computers in Human Behavior*, 17(2), 187-195.
- Davis, R.A., Flett, G.L. & Besser, A. 2002 Validation of a New Scale for Measuring Problematic Internet Use: Implications for Pre-Employment Screening. *Cyber Psychology & Behavior*. 5(4), 331-345.
- Davison, G. C. & Neale, J. M. (2011). *Anormal Psikolojisi* İ. Dağ (Ed.). Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara. 234-271.
- Diktaş, E. (2020). *BDDT temelli sosyal beceri eğitimi programının şiddet suçundan mahkum olmuş beliren yetişkinlerin saldırganlık, öfke yönetimi ve iletişim becerileri üzerindeki etkinliğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Dinicola, M. D. (2004). *Pathological Internet Use Among College Students: The prevalence of Pathological Internet Use and Its Correlates*. Unpublished Doctorate's Thesis, Ohio University. Ohio.
- Doğan, A. (2013). *İnternet Bağımlılığı Yaygınlığı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Einjden, R., Meerkerk, G., Vermulst, A., Spijkerman, R. & Engels, R. (2008). Online Communication, Compulsive Internet Use, and Psychosocial Well-Being Among adolescents: A Longitudinal Study. *Developmental Psychology*, 44(3), 655-665.
- Erden, S. & Hatun, O. (2015). İnternet Bağımlılığı ile Başa Çıkmada Bilişsel Davranışçı Yaklaşımın Kullanılması: Bir Olgu Sunumu. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*. 2(1), 53-83.

- Erol, B. (2019). *Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım Dayalı Psiko-Eğitim Programının Ergenlerin Problemleri İnternet Kullanım Düzeylerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Fayazi, M. & Hasani, J. (2017). Structural Relations Between Brain-Behavioral Systems, Social Anxiety, Depression and Internet Addiction: With Regard to Revised Reinforcement Sensitivity Theory (R-RST). *Computers in Human Behavior*, 72, 441-448.
- Greenfield, D. N. (1999). Psychological Characteristics of Compulsive Internet Use: A Preliminary Analysis. *Cyber Psychology & Behavior*, 2, 403-412.
- Günüç, S. & Kayri, M. (2010). Türkiye’de İnternet Bağımlılık Profili ve İnternet Bağımlılık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 220-232.
- Gürsoy, F. & Yücel, N. (2013). Ergenlerin Akran İlişkileri ile Yalnızlık Düzeylerinde İnternet Kullanımının Etkisi. (Ed., M, Kalkan ve C, Kaygusuz). *İnternet Bağımlılığı Sorunlar ve Çözümler*. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Ha, J. H., Kim, S. Y., Bae, S. C., Bae, S., Kim, H., Sim, M., Lyoo, I. K., & Cho, S. C. (2007). Depression and Internet Addiction in Adolescents. *Psychopathology*, 40(6), 424-430.
- Hamarta, E., Akbulut, Ö. F. & Baltacı, Ö. (2021). Ulusal Düzeydeki Problemleri İnternet Kullanımını Ölleme Programlarının İncelenmesi. *Okul Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 4(1), 1-34. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/opdd/issue/63251/816550>
- Hamu, A. H., Yusuf, A., Sufyanti, Y. A., Margono, H. M., Triyana, P. D., & Fauzi, A. (2020). The Effect of Cognitive Commitment of Behavioral Therapy on Internet Addiction Among Adolescents in Kupang City. *International Journal of Nursing and Health Services (IJNHS)*, 3(1), 87-95.
- Harris, C. & L. Straker (2000). Survey of Physical Ergonomics Issues Associated With School Children's Use. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 26, 337-346.
- Heo, J., Oh, J., Subramanian, S. V., Kim, Y. & Kawachi, I. (2014). Addictive Internet Use Among Korean Adolescents: a National Survey. *Public Library of Science One*, 9(2), e87819.
- Huang, A. S. C. (2004). *The Bright and Dark Side of Cyberspace: the Paradoxical Media Effects of Internet Use on Gratifications, Addiction, Social and Psychological Well-Being Among Taiwan's Net-Generation*. Unpublished Doctorate's Thesis, Southern Illinois University, Carbondale.
- Jäger, S., Müller, K.W., Ruckes, C., Wittig, T., Batra, A., Musalek, M. (2012). Effects of a Manualized Short-Term Treatment of Internet and Computer Game Addiction (STICA): Study Protocol For a Randomized Controlled Trial. *Trials*, 13(43), 43-63.
- Kaess, M., Durkee, T., Brunner, R., Carli, V., Parzer, P., Wasserman, C., ... Wasserman, D. (2014). Pathological Internet Use Among European Adolescents: Psychopathology and Self-Destructive Behaviours. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 23(11), 1093-1102. <http://dx.doi.org/10.1007/s00787-014-0562-7>
- Karakaya, E., & Öztöp, D. B. (2013). Kaygı bozukluğu olan çocuk ve ergenlerde Bilişsel Davranışçı Terapi. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 2, 10-24.
- Kim, S.M., Han, D.H., Lee, Y.S., Renshaw, P.F. (2012). Combined Cognitive Behavioral Therapy and Bupropion for the Treatment of Problematic On-Line Game Play in Adolescents With Major Depressive Disorder. *Comput Hum Behav* 28:954-9.
- Madell, D. & Muncer, S. (2004). Back From the Beach but Hanging on the Telephone? English Adolescents' Attitudes and Experiences of Mobile Phones and the Internet. *Cyberpsychology & Behaviour*, 7(3), 359-367.
- Mak, K. K., Lai C. M. & Ko C. H. (2014). Psychometric Properties of the Revised Chen Internet Addiction Scale (CIAS-R) in Chinese Adolescents. *J Abnorm Child Psychol*. 42: 1237-1245.
- Mossbarger, B. (2008). Is "Internet Addiction" Addressed in the Classroom? A Survey of Psychology Textbooks. *Computers in Human Behavior*, 24(2), 468-474.
- Murali, V. & George, S. (2007). Lost Online: An Overview of Internet Addiction. *Advances in Psychiatric Treatment*, 13(1), 30-47
- Odacı, H. & Kalkan, M. (2010). Problematic Internet Use, Loneliness and Dating Anxiety among Young Adult University Students. *Computers & Education*, (55)3, 1091- 1097.
- Özer, I. (2014). Facebook Addiction, Intensive Social Networking Site Use, Multitasking, and Academic Performance Among University Students in the United States, Europe, and Turkey: *A Multigroup Structural Equation Modeling Approach* Unpublished Doctoral Dissertation. Kent State University, US.
- Öztürk, F. O., Ekinci, M., Öztürk, O., & Canan, F. (2013). The Relationship of Affective Temperament and Emotional-Behavioral Difficulties to Internet Addiction in Turkish Teenagers. *ISRN Psychiatry*. 1-6.
- Öztürk, Ö., Odabaşoğlu, G., Eraslan, D., Genç, Y. & Kalyoncu, Ö.A. (2007). İnternet Bağımlılığı: *Kliniği ve Tedavisi*. *Bağımlılık Dergisi*, 8, 36-41.

- Reiner, I., Tibubos, A. N., Hardt, J., Müller, K., Wöfling, K. & Beutel, M. E. (2017). Peer Attachment, Specific Patterns of Internet Use and Problematic Internet Use in Male and Female Adolescents. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 26(10), 1257-1268.
- Robertson, T. W., Yan, Z. & Rapoza, K. A. (2018). Is Resilience A Protective Factor of Internet Addiction? *Computers in Human Behavior*, 78, 255-260.
- Şaşmaz, T., Öner, S., Kurt, A. O., Yapıcı, G., Yazıcı, A. E., Buğdaycı, R. & Sis, M. (2014). Prevalence and Risk Factors of Internet addiction in high school students, *European Journal of Public Health*, 24(1), 15-20.
- Şendağ, S. & Odabaşı, F. (2007). *İnternet Bağımlılığı: Çocukların Psikososyal Gelişimi Üzerindeki Etkileri*. The Proceedings of International Educational Technology Conference, Near East University, North Cyprus.
- Şentürk, Z. (2020). *Yeme Bozukluğu Hastalarında Tedavi Motivasyonu ve Tedavide Bilişsel Davranışçı Terapi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Projesi, İstanbul.
- Şimşek, N., Akça Kılıç, N. & Şimşek, M. (2015). Lise Öğrencilerinde Umutsuzluk ve İnternet Bağımlılığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 14(1), 7-14.
- Tang, J., Yu, Y., Du, Y., Ma, Y., Zhang, D., & Wang, J. (2014). Prevalence Of internet Addiction and its Association With Stressful Life Events and Psychological Symptoms Among Adolescent Internet Users. *Addictive behaviors*, 39(3), 744-747.
- Taş, B., & İme, Y. (2019). Boşanmış ve evli bireylerin depresyon, internet bağımlılığı düzeylerinin incelenmesi. *Turkish Studies*, 14(6), 3491-3503. Izu.edu.tr. <https://doi.org/1308-2140>
- Tsai, C. C. & Lin, S. S. J., 2003. Internet Addiction of Adolescents in Taiwan: An Interview Study. *Cyber Psychology & Behavior*, 6(6), 649-652.
- Tsitsika, A., Critselis, E., Louizou, A., Janikian, M., Freskou, A., Marangou, E., Kormas, G. & Kafetzisd. (2011). Determinants of Internet Addiction Among Adolescents: A Case-Control Study. *Scientific World Journal*, 11, 866-874.
- Tsitsika, A., Janikian, M., Schoenmakers, T. M., Tzavela, E. C., Olafsson, K., Wójcik, S., ... & Richardson, C. (2014). Internet Addictive Behavior in Adolescence: a Cross-Sectional study in Seven European Countries. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 17(8), 528-535.
- Türkçapar, M.H. (2012). *Bilişsel Terapi*. HYB Yayıncılık, Ankara.
- Uygur, Y. & Dilmaç, B. (2021). Genç yetişkin bireylerde internet bağımlılığı sosyal uyum ve mutluluk düzeyleri arasındaki yordayıcı ilişkiler. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1706-1714.
- Üneri, Ö. & Tamdır, C. (2011). Bir Grup Lise Öğrencisinde İnternet Bağımlılığı Değerlendirmesi: Kesitsel Bir Çalışma. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*. 24(4):265-72
- Widyanto, L. & Griffiths, M. (2007). Internet Addiction: *Does It Really Exist?* (Revisited). *Psychology And The Internet: Intrapersonal, Interpersonal, And Transpersonal Implications*. ed. Jayne Gackenbach. 141-163.
- Yavuzer, H. (2015). *Çocuk Psikolojisi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yen, J. Y., Yen, C. F., Chen, C. C., Chen, S. H. & Ko, C. H. (2007). Family Factors of Internet Addiction and Substance Use Experience in Taiwanese Adolescents. *Cyberpsychology & Behavior*, 10(3), 323-329.
- Yoo, H. J., Cho, S. C., Ha, J., Yune, S. K., Kim, S. J., Hwang, J., Chung, A., Sung, Y.H., & Lyoo, I. K. (2004). Attention Deficit Hyperactivity Symptoms and Internet addiction. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 58(5), 487-494.
- Young, K. S. (2013). Treatment Outcomes Using CBT-IA with Internet-Addicted Patients. *Journal of Behavioral Addictions*, 2(4), 209-215.
- Young, K. S. (1999). Internet Addiction: Symptoms, Evaluation and Treatment. *Innovations in Clinical Practice: A Source Book*, 17, 19-31.
- Zhu, T., Li, H., Jin, R., Zheng, Z., Luo, Y., & Ye, H. (2012). Effects of Electroacupuncture Combined Psycho-Intervention on Cognitive Function and Event-Related Potentials P300 and Mismatch Negativity in Patients With Internet Addiction. *Chin J Integr Med*. 18(2):146-51.

Extended abstract**Introduction**

Problematic use of the virtual environment during adolescence, also known as the transition period from childhood to adulthood, is a major risk factor for the internet, as in many addictions. Since adolescents are more vulnerable than children and more vulnerable than adults, they stand out as the riskiest group in internet addiction. Among preventive approaches such as educational interventions, social skills training, life skills training, and mindfulness techniques, it is noteworthy that Cognitive Behavioral Therapy techniques are preferred more intensively.

Aim

The aim of this study is to review the structure, implementation, content of the sessions, and the effectiveness of the process of the experimental programs prepared for the prevention of internet addiction based on Cognitive Behavioral Therapy for adolescents in the literature.

Method

In order to examine the effectiveness of Cognitive Behavioral Therapy-based interventions on the prevention of Internet addiction in adolescents, the relevant literature was searched in PsycINFO, Science Direct, Wiley Online Library, PubMed, ULAKBIM, Google Scholar, and YÖK thesis catalog electronic search engines in English and Turkish using the keywords "Internet Addiction", "Cognitive Behavioral Therapy" and "Internet Addiction and Cognitive Behavioral Therapy". The studies designed in experimental design within the years determined as a result of the search were included in the study.

Conclusion and discussion

Within the scope of the study in which the effectiveness of the use of medication and CBT techniques together and separately was tested among groups with problematic online gaming habits and internet addiction, no difference was observed in terms of pre-tests. In contrast, the averages of both groups decreased in terms of post-intervention and follow-up test results. Still, the averages of the group receiving both medication and CBT treatment decreased more than the group receiving only medication treatment. This difference between the two groups was significant in favor of the group receiving CBT treatment and medication treatment (Kim et al., 2012).

In the school-based study groups, it was found that there were significant positive improvements in anxiety, stress, social interaction anxiety, and depression scores as well as problematic internet use scores between pre-test-post-test, post-test, and follow-up test scores after 1 month of 8 sessions of group therapy (Ke & Wong, 2018).

Within the scope of the study in which different techniques were compared, 6 studies were conducted individually, 4 studies were conducted in groups, and 3 studies were conducted both individually and in groups. While 10 of these studies were conducted only with CBT techniques, 3 included electro-acupuncture and motivational interviewing techniques in addition to CBT. In two studies that used CBT in combination with other methods, it was observed that supporting CBT with different techniques was more effective (Lemos et al., 2014). In the meta-analysis study on treatment interventions for adolescents' internet addiction, CBT, reality therapy, art therapy, solution-focused therapy and motivational interviewing techniques were used when the theoretical foundations of intervention strategies were examined. CBT constituted 17% of these studies and it was found that the interventions were significantly effective (Chun et al., 2017).

Similarly, in individual studies, 7 sessions of CBT-based treatment showed a significant effect on internet addiction, and this effect was maintained in the follow-up test conducted 3 months later (Erden & Hatun, 2015). In addition, it was determined that the participation of parents in the studies was an effective factor in decreasing the internet addiction scores of adolescents, and this situation maintained its effect in the long term, and in the interviews conducted in the qualitative stage, it was stated that their communication skills with their children were strengthened and mistakes were recognized (Bağatarhan, 2020).

It is stated that the interventions especially contribute to reducing addiction levels and increasing self-control, increasing self-control skills (Agbaria, 2021). In addition, it has been determined that it provides positive and significant changes in terms of time use and development of planning practices, reducing the impact of the internet on daily life, organizing social life, interpersonal conflict, productivity, sleep patterns, and emotions (Hamu et al., 2020).

Recommendations

In most studies on internet addiction, the physiological, psychological, short and long-term negative effects of the condition on adolescents are emphasized. Early studies on individuals' internet addiction will have positive reflections on adolescence and will play an effective role in preventing negative situations that may be encountered in the future. In the studies to be carried out with the adolescent group, it was also seen that it is important for the family to gain awareness about the issue and that the family also has responsibilities in early intervention. Within the scope of school-based interventions, it is recommended that school psychological counselors prepare awareness programs for parents, identify students in the risk group, and implement structured programs in line with proven techniques. In addition to school-based studies, more data are needed in order to determine the effects of the techniques on the diagnosed sample.

Yazarların katkı oranı beyanı

Bu çalışmada yazarlar eşit düzeyde katkı beyan etmişlerdir.

Çıkar çatışması

Bu çalışmada yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması belirtilmemiştir.

Etik kurul onayı

Bu çalışma, bir Derleme Çalışması olduğu için Etik Kurul Onayı gerekmemektedir. Tüm sorumluluk yazarlara aittir.